Nya brytningar : fem literära föredrag

Förord till den elektroniska utgåvan

Under arbete...

GUSTAF AF GEIJERSTAM

NYA BRYTNINGAR

FEM LITERÄRA FÖREDRAG

*

Wentzel Hagelstams Förlag

Helsingfors

*

NYA BRYTNINGAR.

GUSTAF af GEIJERSTAM

NYA BRYTNINGAR

FEM LITERÄRA FÖREDRAG

*

WENTZEL HAGELSTAMS FÖRLAG

HELSINGFORS

Fredrikshamn,

Tryckeri- och Tidnings-aktiebolagets tryckeri,

1894.INNEHÅLLL:

Victoria Benedictsson,

När jag för sju år sedan afslutade mina föredrag i Finland om de yngsta företeelserna inom den svenska literaturen, uttalade jag den förhoppningen, att denna författaregeneration icke skulle stanna vid redan vunna resultat. Och när jag nu är i tillfälle att revidera, hvad jag då räknade för förhoppningar, på hvilka jag själf och många med mig trodde sig kunna lefva, så vet jag mer än väl, att resultatet af en dylik revision ofta kommer att blifva liktydigt med desillusion.

Desillusionen är emellertid, som i lifvet lyckligt nog oftast är händelsen, alls icke oblandad. Ty skiftningarna och

meningsbrytningarna *inom* själfva den nyskapande literaturen hafva i själfva värket under de senaste åren varit särdeles talrika. Och om en literatur, som är full af starka motsatser, kan man alltid hoppas att den också skall äga en motsvarande portion lifskraft.

Jag ber att få erinra om att den röda tråden i de föredrag, hvilka jag senast höll i Finland, utgjordes af den tanken: att alt det tendensiösa — angreppen på samhället, på enstaka delar af de mänskliga fördomarnas stora summa, hela detta kaos af missnöje, som ända till bräddarna fylde literaturens flodfåra — skulle och måste försvinna för det djupa och klara vattenflöde, i hvilket samtidens hela fysionomi skulle spegla sig.

Det var, hvad man då med ett aktadt — nu med ett nästan förkättradt — namn kallade för värklighetsskildring, som jag förespådde skulle aflösa och fördjupa tendensdiktningen, och jag vill genast bekänna att hur mycket nytt som under de senaste åren både diktats och skett, bibehåller jag fortfarande min gamla tro på värdet och betydelsen af den diktart, hvilken då syntes mig på väg att framväxa som resultat ur samtidens större och smärre stridigheter.

Skilnaden mellan förr och nu visar sig allra mest däruti, att hela den strömning, om hvilken man då talade så mycket och som kändes så stark, liksom har gått i sär och numera visar sina värkningar endast genom de individer den skapat. Dessa individer, skarpt utpräglade och hvarandra olika som de äro, förete dock inbördes en icke obetydlig likhet. Och att literaturen under de senaste åren måste förstås genom individer, ej genom skolor, synes öfver hufvud innebära de senaste sju årens viktigaste framsteg och insats inom den literära utvecklingen. Dessa personligheters ansikten träda fram med skarpa, bestämda drag, och deras förnäma egendomlighet utgör en ersättning för den banalitet, vid hvilken lifvet alltid mer eller mindre hotar att liksom på ett platt och nedsättande vis vänja äfven dem, hvilka kanske en gång stält sina pretentioner något högre. Det är de utpräglade individernas sällskap och närmare bekantskap — den må nu vinnas genom personligt umgänge eller genom tal och skrift — som kraftigast uppehåller hos oss tron på tillvarons värde. Det är deras kvarstående inom samtiden, som ger oss hoppet om en framtid, och äfven om dessa mäns och kvinnors drag understundom bära ett märke af tragik, hvilket antingen växt ut ur deras natur eller ock blifvit dem påtryckt af vidriga omständigheter, så innebär dock ofta äfven denna tragik något som lyfter. Ty det är personlighetens storhet och egenart, icke dess lycka och framgång, som är hela lifvets rikaste utbyte.

Under de senaste årens literära kaos, där gamla skedens strömningar och instinkter slå upp midt i nydaningens arbete med pretention på att gälla icke blott som korrektiv, utan som det nyaste af alt nytt, — när den personliga ärelystnaden tager sig former, hvilka under masken af den storaindividens rätt till hänsynslöshet ej sällan urarta till lycksökeri och succès-begär à tout prix, — när sida vid sida med de sparsamma literaturalstren författarne ofta gå hand i hand med förläggarne i att göra geschäft, då blir intresset för yttre framgång alt svagare, i synnerhet om man står som åskådare vid dagens literära strider.

Jag har med tanken på en god del af de nyaste literära företeelserna ej sällan kommit alt tänka på en god anekdot. Det berättas nämligen om en gammal, rik godsägare, som var på besök i Stockholm, att man hade frågat honom huruvida han ämnade gå och se på en förestående traftäfling.

Härpå svarade gubben:

— Nej. Det kan inte falla mig in. Om två hästar springa efter hvarandra, så ska' den ena ovilkorligen springa fortare än den andra. Det vet jag förut. Och hvem som springer litet fortare, det angår mig inte.

Detta är efter min ringa mening en ganska förnuftig uppfattning af saker och ting. Och det gäller i högsta grad i fråga om de skriftställare, hvilka slitit ut sig i den fåfänga kamp, som kallas för jakten efter lyckan.

Det är i känslan häraf som jag denna gång ber Eder med mig för några timmar se bort från den oroliga dagskampen och i stället dröja vid några af de egendomliga och fängslandeförfattarfysionomier, hvilka i sina drag spegla något mer än samtidens tillfälliga äflan, och hvilka därför äfven i sin sorg skänka oss något af den glädje, som värkar likt en uppmuntran.

Victoria Benedictsson är en af de egendomligaste företeelser, hvilka vår literatur nu äger eller någonsin ägt. Jag har nyss antydt, att jag ej tänker besvära er med att undersöka, hur stor eller liten denna författarinna var. Att öfverhufvud kunna säga *huru* hon var beskaffad, är sannerligen tillräckligt inveckladt. Ingen af hennes biografer — hvarken Ellen Key eller hr Lundegård — har strängt taget underrättat oss om den saken. Och om detta ej skett, så är det i det hela icke underligt. Fröken Key beundrar altför hängifvet för att i allmänhet vara psykologiskt-kritisk, och hr Lundegård har icke gifvit oss mer än materialet till en karakteristik.

Men det fans ännu ett skäl, hvarför länge ingen egentligen vare sig velat eller kunnat yttra sig träffande om Victoria Benedictsson. Och detta skäl ligger däruti, att ingen torde kunna säga sig ha känt henne fullt och helt förrän efter hennes död. Ty om någonting var ett misstag, så var det det omdöme, hvilket jag för sju år sedan fälde om denna författarinna. Jag yttrade nämligen då: „Mer än hos de flesta är hos Victoria Benedictsson människan och författarinnan ett.“

Detta omdöme var ett misstag, emedan hennes författarskap i stort taget aldrig hann att visa mera än *en* sida af hennes karaktär och personlighet. Den andra sidan — den tragiska — den, som en gång skulle föra henne till själfmordet, den sida i hennes person, hvilken altså till sist afgick med segern — om denna hade hennes författarskap ända tils efter hennes död ingenting att säga oss. Och först under de allra sista åren af hennes lif kommo ens hennes vänner underfund med, hur djupt och fullständigt denna, som det syntes, så kraftiga, harmoniska och färdiga natur var underminerad — var motsatsen af alt, hvad hon såg ut för att vara.

Jag mins så lifligt, som om det hade varit i går, den gång, då jag första gången såg Victoria Benedictsson. Det var på en liten aftonbjudning hos en af de yngre författarne. Hela sällskapet bestod af tre eller fyra unga skriftställare och fru B., som då — det var år 1885 — var på besök i Stockholm. Hon gjorde genast ett mäktigt intryck endast genom sitt personliga yttre. En lång, smidig figur, ett lifligt ansikte med en rak, utstående näsa, som gaf hennes drag något fågelaktigt, äfven genom de späjande, kloka, iakttagande ögonen, hvilka ständigt voro i rörelse. Hennes mun var utomordentligt uttrycksfull, hon log hjärtligt och friskt, som om hon haft ett godt och förstående löje för all världens glädje och sorg,och hon hade ett sätt att lyssna på alt, hvilket är eget endast för mycket intelligenta människor.

Jag visste på förhand att Victoria Benedictsson begagnade kryckor, men under samtalet hade endast hennes utseende kommit mig att glömma detta så totalt, att när hon till sist grep dem, erfor jag en plågsam beklämning genom kontrasten mellan hennes sundhet och dessa kryckor. Det synes mig nu som i detta intryck legat något symboliskt.

I umgänget föreföll hon äfven vid de mest förtroliga vänskapsmeddelanden länge som en kvinna, hvilken genomgått sitt lifs stora smärta och genomgått den på ett sådant sätt, att hon kommit till full och klar resignation för egen del. Man trodde, att denna kvinna lagt bakom sig hvarje lyckodröm, hvarje illusion — utan att därför personligen vara eller känna sig olycklig, att hon gick genom världen som en seende och förstående, och att hennes hjärta icke rymde någon annan önskan än att kunna fullt och helt återgifva hvad hon så lefvande såg, uppfattade och förstod, och att all personlig lycka eller sorg svann bort till ett intet inför den omätliga lyckodröm, som ligger i konstnärens lugna medvetande att äfven hans största smärta är honom blott en möjlighet mera att förstå andra, att känna med andra, att skapa själf.Detta är också det intryck man får af Victoria Benedictssons produktion, ocli att detta intryck är ett halft, beror på att hon aldrig hann med att gifva sin egen bild fullständig i de arbeten, som bära hennes namn.

Man skall fåfängt leta efter någon pessimism i dessa arbeten. Författarinnan ser lifvet så sundt och så enkelt. Tänk t. ex. på „Fru Marianne“, denna bok, om hvilken jag genast skall vara villig att medgifva att jag icke tror att eftervärlden kommer att dela den beundran, som både jag och andra uttryckte vid dess första framträdande. Ty denna bok kan ej fritagas från en viss fruntimmersaktighet i själfva framställningen, och af dess hufvudpersoner är egentligen blott en — nämligen Börje — tecknad med den energi, som gör honom till en ny figur i literaturen.

Men denna bok var i stället uttrycket för en af de viktigaste sidorna i Victoria Benedictssons karaktär. Låt oss

erinra oss den tid, då den utkom. Kvinnoliteraturen var då full af tendensnoveller, hvilka angrepo mannen — det ena könet — lika häftigt, som de äflades att framställa äktenskapsskilnaden i och för sig som något slags bevis för kvinnans frigörelse. I tidskriftsuppsatser liksom i föredrag och enskilda föreningar diskuterades då kvinnans och mannens ställning till hvarandra med den torra logik, som är egendomlig förteoretici, hvilka misskänna lifvet. Och Victoria Benedictsson var framför alt en människa, hvilken älskade lifvet, som hon själf brukade säga, utan alla teorier. Hon var så utledsen på alt teoretiserande i denna punkt, att hon nolens volens kom att göra en liten teori för egen räkning. Och denna teori tog sig i boken uttryck i den ej nya sanningen, att en värklig kvinna, som en gång bundit sig vid en man, ej har så alldeles lätt att öfvergifva sitt barns far för ett flyktigt, om också lifligt uppblossande tycke. Detta var en gammal sanning, som Victoria Benedictsson i denna roman gaf nytt lif. Och man skall förstå boken bra illa, om man ej fattar att det var henne en trotsig glädje att framställa denna gamla sanning — på det enkla, sunda och lifsmättade sätt, som var henne eget —, just därför att hon visste att det blef ett slag i ansiktet på samtidens teoretiska radikalism — eller åtminstone skulle komma att så uppfattas.

Men innerst bars hon af den dyrkan för lifvet och dess egen självförnyande och självskapande kraft, som är egen för hela hennes författareskap och åskådning. För henne var Mariannes omvändelse — eller hvad man vill kalla det — alls icke något återvändande till ett konventionelt äktenskap. Marianne var bortskämd och barnslig. Hennes känsla hade blifvit duperad af denne för öfrigt ej särdeles väl tecknade dekadenstyp — hvilkenvar Victoria Benedictsson altför främmande, för att hon skulle kunnat skildra honom lefvande —, men hon ägde inom sig fröet till en lifskraftig och lefnadsduglig människa, som skulle lära sig den stora konsten att lefva. Detta är förf:s mening, om också läsaren understundom måste känna sig en smula skeptisk gent emot denna lyckade omvändelsekur. Det var Mariannes uppfostran för lifvet, som väckte och underhöll Victoria Benedictssons entusiasm vid konceptionen och nedskrifvandet af denna stora bok. Det var lifvets egen fullhet hon hyllade, när hon lät henne återvända till Börje, denne man, hvilken är så tyst, så stark, så utvecklingsduglig och så osammansatt som det lefvande lifvet självt. Hade Marianne varit gift med Pål och sedan träffat Börje, borde hon hafva öfvergifvit sin man för att finna sig själf i föreningen med Börje. Detta var förf:s egen utsago om denna bok, som ofta blifvit så konventionelt uppfattad.

Denna bok är egentligen en hymn till lifvet, som läker sina egna sår och utjämnar alla svårigheter. Det fins en skildring däri, som är betydelsefull, och jag skulle nästan tro att fru B. skrifvit många sidor af denna stora bok endast för att få berätta oss detta. Det är, när Marianne återkommer till lifvet, så att säga, när hon under bokens sista tredjedel utvecklas till människa.Det fins nämligen något, som kallas för att riktigt intensivt lefva med i lifvet. Det är högst få människor i våra dagar, som värkligen förstå innebörden af dessa ord. Marianne hade aldrig gjort det. Hennes personlighet var icke vaken, när hon gifte sig, hon hade lefvat i en omgifning i sitt hem, hvilken gjorde henne likgiltig för alt omkring henne och i grund och botten likgiltig äfven för sig själf. Hon gifte sig af likgiltighet, och när hon väl var gift, blef hon därför också likgiltig mot alt, som hon hade varit förut. Jag menar visst inte att denna likgiltighet egentligen behöfde synas på henne eller framträda på något frånstötande sätt. Men den fans där ändå. Och denna likgiltighet gjorde att hon blef främmande för alt omkring henne. Hon saknade förmågan att förstå världen, och hon hade ingen aning om att den enda väg, som fans för att vinna fram, var att komma i intim beröring med alla dessa hvardagslifvets detaljer, hvilka föreföllo henne grofva, frånstötande, banala och utan intresse. Därför tillbragte hon också sin dag med romanläsning, och den lektyr hon valde var den s. k. misslektyr, hvilken framför alt synes hafva till uppgift att underhålla den loja värklighetsantipati, hvilken understundom tämligen oförtjänt hedras med namnet: poetiskt svärmeri.

Det var inte för intet, som Pål — hennesmans vän — under denna period blef den hjälte, hvilken för fru Marianne uppfylde det begär efter verklighet, som äfven hos de mest utpräglade hvardagsfantaster städse fins på botten af deras oredliga drömlif. Pål var typen för hvad man nu kallar en dekadent. Och det är karakteristiskt nog, att liksom för fru Marianne öfvergången från romanernas hjältar och till denne föregifna själsaristokrat var fullt naturlig och konsekvent, så synes i våra dagar vägen från miss-romanen och till vissa afarter af modern literatur vara den allra genaste. I detta afseende har fru B. i denna sin roman gripit framåt i tiden med en ironi, hvilken

säkerligen hvarken hon eller hennes senare medarbetare, förf. till Prometeus, någonsin kommit att tänka på.

Det som gör att Marianne vaknar upp ur det slags egendomliga lefvande dvala, hvilken jag ofvan antydt, är att hon blir mor, denna stora räddning för alla kvinliga dockor och fantaster, en räddning, så genomgripande och omdanande, att vi män alltid äfven i andligt afseende måste betrakta det som ett rent under.

„Det var tre dagar efter pojkens födelse“, berättar förf. „Marianne låg orörlig på kuddarna, nykammad och med det fjunfina håret lätt skuggande pannan. Hennes ögon voro vända mot fönstret, därifrån hon kunde se ut i parken genom den lilla springa, som de tjocka fönsterdraperierna lämnade henne fri.„Man hade nått till början af november, och det var den första snön, som föll. Den kom seglande ned i stora flingor och lade sig ljudlöst på trän och buskar, bäddade sig öfver marken likt ett fjäderlätt täcke, dämpade alla kanter, höljde alla ojämnheter och drog upp allting med veka, fylliga våglinjer. Det låg en harmonisk ro öfver hela naturen; en stämning af jul och ottesång.

„Marianne låg stilla och bara såg. Hon älskade denna mjuka snö, som sakta kom fallande ned; hon älskade parken därute med dess stelfrusna, hvitsvepta trän; hon älskade hela tillvaron, ty hennes bröst var fyldt af en djup, hemlighetsfull lycka.

„Hon vände sina ögon bortåt kakelugnen, där kvinnorna sysslade kring den lille.“ —

Marianne *älskade* denna hvita snö . . . Jag tror att i detta sammanhang strömma dessa ord med en jublande klang genom hvarje läsare. Så intensivt äro de kända af den lefvande människa, som talar genom denna dikt. Hon älskade snön, denna obetydliga, hvardagliga företeelse, hvilken hon när som hälst kunnat se utan ett spår af känsla. Hon älskar den helt enkelt därför att i denna begynnande känsla af sällhet och lycka låg det spirande fröet till att denna unga kvinna skulle lära sig älska lifvet. Hade i detta ögonblick regnet öst ned öfver taket och skvalpat genomtakrännorna, skulle hon hafva älskat detta ljud och självfva den ödsliga skymningen utanför. Hade blåsten skakat trädens kronor och ruskat i fönsterhakarna, skulle hon hafva känt sig som ett med blåsten. Hade vårsolen i detta ögonblick lockat värme ur jorden, under det att doften af fuktig mylla och bristande knoppar strömmat in genom det halföppna fönstret, skulle hon hafva njutit med hela sin varelse af denna ljumma luft, som var fyld af sol, vår och förhoppningar. Det var altsammans likgiltigt. Och om förf. här lät snön falla, var det som en tanke däri, att Mariannes lefnadskänsla kom inifrån.

Och den var icke blott en flyktig stämning. Vi följa här förf:s mening och fästa oss ej vid dess större eller mindre grad af sannolikhet. Lägg märke till att hela denna stora känsla, hvilken långsamt och stolt steg upp inom den unga kvinnan, omformande hela hennes lif, den omfattar alt, som kommer i hennes väg, och samtidigt med att den omdanar hela hennes känslolif, ger den också alt utom henne en ny och icke anad betydelse. Den gamla pigan, som i sin sträfva oåtkomlighet förut synts henne så frånstötande, blir med ens en präktig gammal kvinna, hvilken älskat och lidit som hon, hvilken har smakat lifvet på ondt och godt och som står henne nära. Arbetsfolket på gården, pigor och drängar, ja, till och med djureni ladugården och grödan på marken — alt detta, som förut synts henne så trivialt och intresselöst, så omöjligt att ens tänka på eller bry sig om, alt detta får plötsligt betydelse för henne, fyller hennes själ med ett hittils oanadt intresse — altifrån den stund, då hon första gången helt och fullt kände, att hon till och med kunde älska snön, som i flockar gled ned under träden. — Och hvarför? Helt enkelt därför att hon själf börjat att intensivt lefva med i lifvet, helt enkelt därför att hon själf med alt hvad som fans i hennes natur af eld och lifsenergi väckts ur fantasteriets skenlif och med ett barns undrande blick i sina ögon upptäckte, att helt nära henne, öfveralt, i hvarje det minsta strå fans det, som var förmer än alla tomma tankar och ovärkliga drömmar. Där fans lif!

Det fins ingen människa, hvilken förtjänar detta namn, som ej någon gång i sitt lif erfarit något liknande. Det kan hafva varit efter en svår sjukdom. Det kan också hafva kommit som hälsan efter en svår andlig kris. Säkert är att Victoria Benedictsson hade erfarit det. Ty detta var självfva det grundlag, hvarpå hennes stora allmänna människo- och naturkärlek hvilade. Och det var på detta grundlag som hela den diktning hvilat, hvilken gjort det till sin uppgift och sin storhet att skildra människor och människors lif.

Det är en stor skilnad på den enklaöppenhet, med hvilken en hvardagsmänniska kommer så att säga på rätt bog med lifvet, och den allomfattande passion för hela lifvet — från dess största företeelser till dess minsta — som kommer diktaren att *kunna* skildra det lif, som omgifver honom, lyfta det upp liksom i diktens sfär och öfvergjuta hvardagslifvets omgifningar med den stora glans, som ännu i dag strömmar oss till mötes ur hvarje äkta värklighetsdikt ända från antikens dagar. Det fins grader i denna lifskänsla, och Victoria Benedictsson var i sina flesta arbeten en genremålare, icke en diktare i stort. Men mellan hennes lifskänsla och lilla fru Mariannes fins ett likhetsdrag, hvilket för öfrigt är naturligt, då moderns drag ju äfven i lifvet ej sällan ärfvas af dottern.

Detta drag af kärlek till lifvet och alt hvad i lifvet fins, som fru Marianne så hårdt fick kämpa sig till, det hade fru B. medfödt, och hon tröttnar aldrig att upprepa att det var denna känsla, som framför alt annat dref henne att dikta. Men hon hade därjämte hårdt fått kämpa emot, för att ej denna lifskänsla skulle dö bort inom henne. Och när hon i sin skildring kom därhän att hon fick skildra fru Mariannes återvaknande till lifvet, tror jag att hon i hennes historia lade in mycket af sin egen stora fröjd, när hon efter de perioder af inre kamp, som upptogo de senaste åren af hennes lif,åter liksom såg den slöja glida undan, hvilken i sorgliga, tunga timmar tvang henne att bittert och grubblande syssla endast med sig själf.

Det är ur en sådan halft medfödd, halft tillkämpad lifskänsla, som de noveller ur folklifvet framväxt, hvilka säkerligen skola lefva längst af fru Benedictssons författareskap. Vi minnas dem alla. Det fins en historia, som heter: „Om en Hökass“ och hvilken på sin tid ådrog fru B. åtskilliga obehag, därför att hon hade förälskat sig i sina kära slättboars gemytliga grofhet i den grad, att hon inte kunde låta bli att tala om det i tryck. Ur berättelsen „Vid sotsängen“ reser sig den egendomliga bilden af den unge pastorn, som skulle på sockenbud till en döende, hvilken som hvar man visste år ut och år in lefvat tillsammans med en utsluppen barnamörderska. Med ungdomens och prästens förenade nitälskan begifver han sig dit, och han går därifrån full af underliga tankar öfver hvad han hört och sett. Åter är det lifvet med dess skiftande företeelser på ondt och godt, hvilket förf. framställer som på samma gång mildt och vemodigt leende, humoristiskt tillrättavisande teoretikern för hans förutfattade meningar om brottslingar, hvilka han i nödfall velat skrämma fram till den gudomliga barmhertighetens tron. Han går därifrån med den för honom förbluffande känslan, att han i grund och botten endast mött ett

par olyckliga, hvilka voro människor lika så väl som han, fastän deras tankar voro så olika hans, att den ene knappast förstod den andres språk. Eller tänk på „Mor Malenas höna“, denna alldeles mästerliga bild från fattighuset och dess omgifningar, i hvilken man formligen ser, att en stackars halt höna kan vara lifvets glädje och tröst för den, som inte har något bättre. Ja, man får till och med klart för sig, att denna tröst i lifvet icke är så alldeles föraktlig, endast vederbörande förstår att uppskatta en hönas sällskapsvärde så väl, som mor Malena egentligen gör. Och om jag slutligen icke uppehåller mig utförligare vid „Herr Tobiasson“, en af de få noveller i värklig Dickensk anda, som vår literatur äger, så beror detta endast därpå, att jag förr en gång vidrört denna berättelse i mina tidigare föredrag.

Men om Victoria Benedictsson kommit aldrig så långt i sin förmåga att återgifva alt det i lifvet, som synes betydelselöst, så berodde detta på hennes egen förmåga att se allting så, att det fick betydelse. Därför stå också hennes figurer för oss med så skarpa konturer. Därför lefva de diktens starka, andliga lif. Och därför tröttnade Victoria Benedictsson aldrig att ur sitt minne söka upp och i ord och skrift framställa alla dessa växlande gestalter, som hörde hemma, på den vida skånska slätten, i den trånga småstadskretsen eller blandde människor, som enstöringen mött under de senaste årens utflykter till Skandinaviens eller Europas hufvudstäder. Hon ville liksom uppfostra alla människor till att älska lifvet, och hon ville det därför, att hon kände hur denna kärlek i lifvets mörka stunder höll på att glida undan henne själf, lika visst som att utan densamma kunde hon icke lefva.

Man kan vid denna tid — i medlet och slutet af 80- talet — observera en sträfvan inom den realistiska literaturen, hvilken hittils blifvit föga observerad. Det är författarnes begär att komma in på djupare ämnen och vinna en personligare stil. Man ser detta dels på produktionen, dels på de tidningsartiklar, hvilka kommo från de yngre skriftställare, som stodo i tjänst hos prässen. Man såg det på böjelsen för experiment som t. ex. fru Lefflers

„Kampen för lyckan“, för att icke tala om Strindbergs i alla riktningar liksom späjande personlighet. Man kan se det på prosaförfattare som Levertin, hvilka plötsligt byta skinn och framträda som ypperliga lyriska poeter. Behofvet efter nytt och den på alla håll lossnade känslan, att dikten skulle vara så eller så för att få namn af dikt, kan iakttagas i det sympatiska mottagande, hvilket från de yngres sida hälsade Heidenstams första diktsamling. Ja, äfven de lustspel, hvilka vid denna tid begynna att komma fram inomliteraturen, torde i någon mån få räknas med som bevis på detta nydaningsbehof.

Att tänka sig att literaturen inom en så upprörd och skiftningsrik tid som vår öfver hufvud skulle kunna gå fram i en enda fåra, vore naturligtvis en orimlighet utan like. Frågan blir blott, när det gäller att söka en öfversikt öfver perioden, att kunna afgöra, hvad som här bör kallas för den egentliga strömfåran, och hvad som endast förtjänar namn af bifloder.

Victoria Benedictsson är kanske den bland våra framstående författare, som kan synas mest oberörd af alt detta. Hennes död inträffade ju också 1888 — eller just vid den tid, då de ändrade signalerna säkrast började visa sig. Men äfven inom hennes författarskap visade sig ett tecken till en ny sträfvan, hvilket i likhet med alt hvad som utmärkte denna originella och slutna natur ej mindre är att betrakta som ett personligt utvecklingsdrag än som ett tidstecken.

Detta drag ligger däruti, att hennes produktion under de senaste åren af hennes lif får en anstrykning af tragik. Uppfostrarbegäret försvinner. Och förf. får ett begär att utan biafsikter gifva luft åt sin egen erfarenhet i sin produktion. Och att denna författarinna med undantag af ett par smärre berättelser blef en sundhetens, lefnadsmodets, förtröstans och trons författarinna, dettaär i själfva värket det psykologiskt taget mest egendomliga i hela hennes öde och utveckling.

Den mest tragiska af Victoria Benedictssons rent objektiva berättelser är „Förbrytarblod“. Den har blifvit mera omstridd än något af författarinnans arbeten, kanske med undantag af Fru Marianne. Skilnaden är blott, att Fru Marianne blifvit mött af rent konstnärliga invändningar, medan de invändningar, som blifvit gjorda mot denna lilla tragedi på 16 sidor, varit dikterade af fördomsfullhet och oförstånd.

Den lilla berättelsen är nämligen en ödestragedi. Den är historien om ett af dessa eruptiva anfall af mordlust och vildhet, hvilka synas och i själfva värket bryta fram utan öfverläggning eller föregåenden. Den handlar om en man — förf. har endast kallat honom för Per —, han har „jordarbetarens hållning, slättbons liknöjda drag, men skogsbons lidelsefullhet i små, hopknipna ögon under tjocka, rörliga ögonbryn“. Han har något i sitt hela yttre af hvad förf. kallar „brottets race-märke“. Och denne man sitter i den kyliga, ensamma sommarnatten och väntar på en kvinna, som han tror har bedragit honom och som har bedragit honom.

Det är som om ur hans inres hemlighetsfulla djup i detta ögonblick uppstege röster, hvilka lokkade honom med samma dolda makt, som den

sagorna symboliserat i outgrundliga naturväsen, hvilka draga en trollring kring den olycklige, skiljande honom härmed från människor och människors känslor. Det är två viljor, säger förf., som brottas i denna människa, och den starkaste är icke hans. Han känner den icke som sin, han vet blott, att något skall hända, och midt i hans ångest slår honom den äkta allmogeaktiga tanken att det nog så var utsedt för honom, och då lönar det sig ej att spjärna emot. Kärleken kämpar inom honom med dubbel våldsamhet, därför att han känner striden så hopplös, och midt i detta kaos af våldsam själsspänning, under hvilken mordtanken omedvetet arbetar sig fram inom honom, känner han sig maktlös, han skulle vilja gråta och kvida som ett barn. Hvarför? Det är förtviflan öfver hans eget obevekliga öde, som han förnimmer liksom på afstånd, utan att kunna hindra det.

Det ypperligaste psykologiska draget i denna skildring är kanhända, att mannen icke begår sin förtviflade handling förrän efter en dags själsspänning. Den opsykologiska massan säger då, att brottet begås planlagda med öfverläggning. Förf. har här vetat bättre. Hon vet, att *gärningen* kan förfölja en människa med styrkan af en fix idé, marterande henne, trängande sig fram tum för tum, liksom bemäktigande sig hvarje återstod af eftertanke, mänsklighetskänsla och förnuft. Det ären förfärlig scen af den mest intensiva värkan, när han denna andra afton

råkar denna kvinna, hvars bild han ej kan mana bort ur sin känsla och ur sitt blod. I stegrad kraft falla de osammanhängande, lidelsefylda, krampaktigt bedjande och hotande replikerna efter hvarandra, medan hon skrattar åt hans våldsamhet, till dess att hela detta dygns fasa samlar sig i knifhugget, hvarmed han dödar kvinnan.

„Det lät som ett doft slag, när han stötte till, och han hörde ett skri, liksom genom bruset af ett stort vatten. Han stötte och stötte, han fruktade att få höra det skrattet igen — öfver dem, som bli vid lif."

Och hans sista ord, när han gripes, äro: „Det skall aldrig ångras". Förf. tillfogar, att när han slängde knifven ifrån sig, var det med en känsla af äckel.

Det skall säkerligen förvåna de flesta, när jag säger, att det är något af samma inre tankegång och skaldebehof, som tagit sig uttryck i två så vidt skilda berättelser som „Förbrytarblod" och „Lifsleda". Och dock ligger sammanhanget mellan dessa berättelser ganska klart, om man betraktar saken psykologiskt. Ty en förf:s val af ämnen dikteras väl ej af hvad man kallar den yttre iakttagelsen. Denna är endast ett medel och har aldrig varit betraktad som annat än ett medel att

framhäfva och rikta det konstnärliga material, som en förf. funnit i den honom omgifvande värkligheten. Och ju större och betydligare ett ämne är, desto säkrare kan man antaga, att det står i ett intimt och nära samband med diktarens egen natur.

Den lilla berättelsen „Lifsleda" är emellertid hvarken mer eller mindre än Victoria Benedictssons yppersta arbete. På dessa tjugu sidor har hon berättat hela den lidandets historia, som var hennes egen. Skarpt och klart, med ett lugn i framställningen, som är sublimt, då man vet att själfva denna historia, som berättas, — „Lifsledans" — var hennes egen mångåriga smärtas saga, berättar förf. om sig själf, som om hon sett en främmande gestalt skrida sig i drömmen förbi. Och denna berättelse har den underbara tjuskraft, som när en sluten och tyst natur någon gång i en ensam, förtrolig stund öppnar sitt hjärta för en nära vän.

Ty så är denna novell skrifven, och den skulle berätta Victoria Benedictssons historia lika slående och klart, äfven om ej biografier och brefsamlingar i detta fall gifvit oss fullt tydliga fingervisningar.

Förf. nämner aldrig denna kvinnas namn, som hon visar oss en sommardag vid randen af en liten skånsk skogssjö, „i hvilken bokarna spegla sig och

på hvars yta stora näckrosblad suga sig fast, medan vassen går i frö utmed stränderna".

Vi förstå nästan med ens denna kvinnas öde. Hon går här i ensamheten, som hon sökt, därför att lifvet slutat upp att utöfva sitt lockande, glädjande eller retande inflytande på henne. Denna kvinna är hvarken glad eller sorgsen. Hon är endast trött. Hon känner sig i förhållande till andra människor som en enstöring. Deras tankar äro henne likgiltiga, deras intressen främmande. Hon går som inne i ett afstängdt rum, och det är som om rundt omkring henne funnes osynliga väggar, genom hvilka hon kan betrakta den henne omgifvande världen, intresselöst och frånvarande, som en uttröttad resande från sitt kupéfönster betraktar ett landskap, hvars skönheter han icke längre *orkar* att ens se.

På sådant sätt betraktar denna kvinna sin värld, och när någon lidelse bryter upp inom henne, så är det denna enda: att hon med en våldsam instinkt, som blandar sig in i hennes alldagligaste sysselsättningar, känner leda vid altsammans. Alt hvad hon företager sig, är endast maskinmässigt. Och hvarje minsta handling förorsakar henne en rent fysisk plåga, som kommer af äckel vid själfva lifvet. „Jag känner bokstafligen äckel för allting", skref en gång Victoria Benedictsson till mig. — Och hon hade erfarenhet af denna sällsamma

själssjukdom. Den yttrar sig bland annat i denna „lamhet i viljan", om hvilken nutida psykologer haft mycket att förtälja oss.

Men denna hennes hjältinna — om i detta sammanhang ett sådant ord kan begagnas — har fått en liten väktare. En liten ensam gosse, hennes brorsbarn, som svägerskan bedt följa den lifströtta kvinnan, drifven af den sunda människans instinktiva begär att fängsla en annan — äfven mot hennes vilja — vid lifvet. Och inför detta litet

sjukliga barn, som var rädd för syskonen, därför att de voro så hårdhändta, kommer den ensamma kvinnan att bryta sin oåtkomlighet, att mjukas upp till ett enda, varmt intresse, som binder henne, häjdar det beslut att dö, som redan mognat under trycket af den fasansfulla inre stelkramp, som jag ofvan sökt skildra.

Denna bild af den ensamma kvinnan med sina dödstankar och det lilla barnet, som genom sin blotta närvaro kommer hennes redan fattade beslut att vackla, är Victoria Benedictssons mest storartade lifsbild. Den höjer sig till en sublim storhet, som ställer den i jämnbredd med de stora skaldernas arbeten.

Men, frågar någon, hvar fins sambandet, det psykologiska sambandet, mellan denna kvinnas i all sin ohygglighet upphöjda lefnadsöde och den oöfverlagda mördarens, hvilken i yra dödar sin älskarinna?

Sambandet ligger innanför den trollring, som sagorna berätta om, och om hvilken jag nyss erinrade. Sambandet ligger däri att den vilde förbrytaren och den öfverförfinade kvinnan båda drifvas af medfödda, oemotståndliga instinkter, som förtära deras inre motståndskraft och drifva den ena till brott, den andra i olycka. De bära båda från födseln sitt ödes märke, och de tillhöra båda det på en gång lockande och skrämmande område af själslifvet, där man visserligen i ordets allra vidsträcktaste betydelse använder uttrycket själssjukdom, men där gränsen mellan hälsa och ohälsa, förnuft och naturdrifter, är så obestämbar, att man rent af skyggar för att begagna detta ord. Det är på detta område inom människosjälen, som upptäckterna i våra dagar äro så öfverraskande, så nya och tillika af så omfattande djup, att man stundom tycker sig snudda vid hvad den engelska filosofin kallat det ovetbara. Det är på detta område man står öga mot öga med den tillvarons och människolifvets stora mystik, som är af helt annan art än nyromantikens konstlade framtvingande af en dylik, som tager sig uttryck i katolska poem till jungfru Maria eller hyllningsdikter till munklifvet och klostrens omtvistade, dygderika frid.

Ty mot känslan af denna människolifvets värkliga mystik liksom mot den djupa bakgrunden i en stor konstnärs monumentalt anlagda taflor resa sig

de literaturens oförgätliga människogestalter, hvilka äro uttrycken för hvad all värklig människoskildring i alla tiders tider har åsyftat. För endast tio år sedan var det en upptäckt att öfver hufvud den yttre världen, samtiden, kunde göras till föremål för diktning. Denna upptäckt har ledt till ett alldeles oförlåtligt novellskrifveri, där alla möjliga — och stundom äfven omöjliga — händelser och personer blifvit med större eller mindre talang framstälda och skildrade. Detta är vrångsidan af naturalismens eller realismens inflytande på de senare årens literatur. Men lägg märke till denna skilnad! Har ni vid läsningen af en s. k. värklighetsskildring endast intrycket af att dessa människor äro korrekt, säkert, lifligt eller lefvande framstälda, då kan det vara en lyckad eller torr, lefvande eller känslolöst hopkonstruerad genremålning, alt efter förf:s eller skildringens art eller beskaffenhet. Och för att ej utsätta mig för missförstånd, vill jag genast säga, att de framstående äfven bland dessa genrebilder äro konst, värklig, gedigen konst, man må söka nedsätta deras värde hur mycket som hälst. Och erfarenheten liar mer än en gång visat, att dylika anspråkslösa genrebilder ofta lefva längre än „jene hohen Altarbilder der Tugend“, om hvilka Heine talar à propos Schiller.

Men det fins ett annat slag af värklighetsbilder. Det är dessa gestalter, hvilka — som jag

nyss uttryckte mig — synas liksom afteckna sig mot bakgrunden af hela människosläktets öde, dessa gestalter, i hvilkas intensivt skildrade sorger, förhoppningar, lycka och nederlag ligger ett något, som pekar bortom hvardaglighetens sfär och öfver på det obekanta, stora, mot hvilket hvarje människolif rör sig. Att lyckas skildra samtiden på detta sätt, det är något, som aldrig blir gammalmodigt, men alltid är nytt. Och den, för hvilken en sådan sträfvan har förlorat sitt intresse och värde, han har dömt sig själf. Ty han har förlorat intresset för sig själf, den hemlighetsfulla drifkraft, som tvingar mängden äfven af de olyckligaste människor att lefva.

Det är en sådan värklighetsdikt, som de inspirerade förkämparne för denna diktart en gång drömt sig. Det är till en sådan dikt, som den stora fåran i samtidens andliga flöde går. Det var till en sådan dikt, som Victoria Benedictsson under de senaste åren af sin korta lefnad mer och mer medvetet syftade. Och hon har lyckats i dessa två oförgätligt utmäjslade skildringar — kanske i ännu ett par till — och man skönjer samma sträfvan i de båda arbeten — „Modern“ och „Den bärgtagna“ — hvilka det dess värre icke blef henne själf förunnadt att få utföra.

Denna författarinna hade länge tillhört de stora undantagsnaturerna själf, och det mest tragiska i hennes öde låg däruti, att när hon

slutligen fick grepp på att framställa dem inom literaturen, det var samtidigt med att hennes eget öde blef henne öfvermäktigt.

När jag nu tecknat Victoria Benedictssons diktarutveckling — från den varmt sympatiserande författarinnan, som liffullt och gripande skildrade lifvets hälsa och sundhet, till den grubblande och sökande, som grep in i människolifvets mest hemlighetsfulla vrår för att finna ämnen till denna konst, för hvilken ingenting någonsin syntes henne vara godt nog — då har jag i och med detsamma gifvit en antydan om hennes egen personliga utveckling och hennes lif.

När nu redan de få år, som gått, dock kommit oss att se denna författarinna liksom på afstånd, skall man ej kunna undgå att märka en besynnerlig — jag skulle vara frestad att säga *onaturlig* — motsats mellan hennes författarskap och hennes lif. Samma förf., hvars hela författarskap med undantag af helt få ställen — ger oss en harmonisk och frigjord framställning af lifvet själft och alla dess förhållanden, denna förf. bar hand på sig själf af leda vid lifvet. Det ser ut, som om hon hela sitt lif brottats med sitt eget jag och i det längsta hoppats, att hon skulle kunna kufva den sjuka sidan i sitt eget inre, hvilken hon först under de allra sista åren lämnat plats i sin diktning.

För min del tror jag att Ernst Ahlgrens författarskap skulle hafva vunnit i storhet och intresse, liksom i fråga om sanning och djup, om förf. ej liksom försmått den kunskap om lifvet, som låg i hennes egen karaktär och inre erfarenhet. Hon ämnade att skrifva om detta, och till den stora romanen „Att dö“, hvilken hon länge förberedt, lära rikhaltiga anteckningar och utkast finnas. Hon plägade säga, att hon förberedde sig till sin stora bok — den, som aldrig blef färdig — och att hon behöfde ett långt föregående arbete, innan hon gaf sig i kast med den. Men jag kan icke undertrycka den tanken, att det just var hennes eget själstillstånd, hvilket hon liksom ej vågade sig på, och att i denna punkt människan, som höll henne tillbaka, var starkare än författarinnan, som dref henne fram.

Ingen af de ganska utförliga biografier, hvilka omedelbart efter Victoria Benedictssons tragiska slut utkommo, har vidrört denna egendomlighet. Och ingen utaf dem har häller gifvit en psykologisk skildring af den egendomliga sammansättning i författarinnans karaktär, hvilken egentligen förklarar åtminstone det allra mesta af hvad som nu synes oförklarligt, ja, för många kanske rent af frånstötande. Herr Lundegård har vid sin biografi, som är den vidlyftigaste, valt en metod, hvilken kan vara af värde, men som härvidlag icke fullständigt

ledt till det åsyftade ändamålet: att förklara och i en riktig dager sammanställa de olika sidorna af Victoria Benedictssons lif och värksamhet. Hr Lundegård har nämligen utgifvit en följd at dagboksanteckningar och bref och „bundit dem samman med några förklarande ord“. Han medgifver att de enstaka detaljerna „rymma skenbara motsägelser“. Men han uttalar tillika den öfvertygelsen, att „ sedan man läst alla dessa växlande, skiftande fragment, skall det ur detaljernas virrvarr så småningom skymta fram ett människoansikte, mer sant och mer lefvande, än någon minnestecknare skulle förmå att framställa det“.

Jag vill icke i någon mån misskänna den pietet, som kan ligga till grund för ett dylikt åskådningssätt. Men jag betviflar, att den allmänhet, som förut fått författarinnan kär genom hennes arbeten, kommit henne närmare genom denna bok. Och jag går så långt, att jag tror, att äfven skarpsinniga läsare och läsarinnor — eller kanske just sådana — skola, om ingen personlig bekantskap med förf. hjälper till, både förvånas och skygga tillbaka inför de motsägelser, som dessa osammanhängande själfbekännelser rymma.

Ty det är sammanhanget som saknas, det inre, upplysande sammanhanget.

Läser man hennes första brefväxling med Edvard Bäckström, skall man förvånas öfver ett

drag af — ja, rent ut — efterhängsenhet, hvilket står i ett dåligt sammanhang med förf:s rykte för själsadel och stolthet. Ännu mera är brefvet till Wirsén egnadt att förvåna. Icke därför att hon tackar för ett understöd, som var henne så behöfligt, att 500 kr. t. o. m. kommo henne att gråta af glädje. Icke ens att hon synes så ifrig att bli

förstådd af C. D. W., är det egendomliga. Detta ligger i att hon tager distance inför C. D. W. i fråga om Brandes, hvilken hon i så hög grad beundrade som skriftställare och äfven som människa. Det andra brefvet till C. D. W., som aldrig blef afsändt, innehåller uttalanden om „Förbrytarblod", hvilka synas stå i ett dåligt sammanhang med hela berättelsens anda. Att detta bref är ett koncept, hvilket af förf. aldrig blifvit afsändt, ökar ännu mera öfverraskningen att återfinna det i tryck. Ej häller kan man rätt fatta det ängsliga begär att få rätt, som tager sig uttryck i den för öfrigt särdeles spirituella korrespondensen med en till på köpet anonym kritiker.

Det fins i hennes korrespondens ännu flere exempel på uttalanden, hvilka ej harmoniera med den bild, man af förf:s karaktär gärna vill bibehålla, och om jag påpekar dem här, sker det endast emedan jag så ofta hört dem omtalade man och man emellan, att jag tror en förklaring vara nödvändig. Hon omtalas t. ex. för sin slutenhet, och hon var

till sin natur sluten. Men hon förefaller alt annat i dessa sina meddelanden. Hon talar om alt, det mest intima rubb och stubb, och det fins flere bref, så lika hvarandra, att man måste förvåna sig öfver att så godt som samma bref blifvit afsändt till olika personer. Jag föreställer mig äfven att mer än en skall halva känt sig underlig till mods vid den upptäckten att de bref, hvilka han eller hon trott vara skrifna specielt till sig, äfven varit skrifna till andra.

Och till detta kommer då den stora motsatsen mellan hennes oupphörliga utbrott af kärlek till lifvet och lika ohöljda uttalanden af den mest genomgående lifsleda.

Alt detta har sin naturliga förklaring i hvad förut blifvit sagdt om de sjukdomsfrön, som kunna gömma sig i de till utseendet mest friska människor. Victoria Benedictsson har sett det själf. „Jag är en ursprungligen frisk människa“, säger hon någonstädes, „men jag har inom mig en sjuk punkt. Och det är denna, som växt till.“

Hemligheten var den, att hon led af den sjuklighet i lynnet, som plägar benämnas *självmordsmani.*

Under åratal hade hon kämpat med denna sin onda ande, som hon i ett slags hemskt trots plägade benämna „svarta fan“; hon hade kämpat med sig själf för att vinna denna glädje i lifvet för sig själf, som hon visste hade betydt hälsa, diktarkraftoch arbetsbegär. Men i de ögonblick, när denna lifsleda kom, då blef henne alt betydelselöst. Ty alt blir betydelselöst för den, som känner lifvets eget intresse glida bort som i mörker. Under sådana stunder blef Victoria Benedictsson icke sig själf. Då skref hon till obekanta i ängslan att ej vara förstådd. Då marterades hon ända till döds af tanken på framtiden och på fattigdomen — denna svenska förf:s af ingen lindrade fattigdom, hvilken är en altför sorglig realitet. Då blef hvarje ting, hvarje människa hon förr älskat henne motbjudande som alt, hvilket pinade henne genom tanken på att alla dessa människor, alt detta lif kunde hon icke nå — inne från det hemska mörker, som lade sig omkring henne och sist dref henne ut i den svarta natten.

Detta är sammanhanget i Victoria Benedictssons lif. Det är hvarken högstämdt eller nytt. Det är helt enkelt af patologisk art, och inga yttre lefnadsöden hafva härvidlag varit enbart bestämmande. Förf:s egen historia har något af den lifvets stora, mystiska tragik, hvilken hon själf endast undantagsvis kom sig för med att skildra.

*

Juhani Aho.

När jag försöker att göra mig en bild af det egendomliga författarskap, som bäres af namnet Juhani Aho, så får jag alltid för mig en stor och varm naturtafla, hvilken jag en gång sett, och som hos mig kvarlämnat ett outplånligt minne. I sällskap med min hustru gjorde jag för ungefär tre år sedan en resa genom Jämtland och Herjeådalen. Af dessa är Jämtland det af alla kända turistlandet. Herjeådalen, som är afstängdt genom sin brist på järnvägar, besökes åter mera sällan. Vi kommo altså från turiststråten direkt in i vildmarken, där den stora ensamheten herskade.

Vi hade dröjt en dag öfver i Trondhjem och njutit af denna storslagna norska natur, hvilken en sommardag invid Trondhjemsfjorden ger detta fylliga, varma intryck, som strömmar genom Björnsons lyrik, där vallhjonets lur ger eko i bärgen, där solen strålar och naturen lyser af hälgdagsstämning. Vi hade njutit af umgängeslif ochmänniskor. Och sedan fördes vi bort på denna märkvärdiga väg, där bantåget kryssar sig fram mellan branta

afgrunder, hvilka öppna sig på båda sidor om vägen, in genom tunnlar och ut öfver höga broar, under hvilka forsarna i hvitt skum strömma fram. Och så stodo vi slutligen i den lilla, kalt belägna staden Röraas med sin dystra omgifning af vidder och fjäll, där naturen synes liksom hafva torkat ut, och där hela trakten är ogästvänlig och karg, som om man här skulle behöfva hvila ögon och sinnen efter de omväxlande skönhetsintryck, som rusat förbi.

Vi hade emellertid sett nog af bantåg, människor, kultur och dessa naturscenerier, som man far igenom på bantåg. De lämna alltid ett oroligt intryck; och ehuru det var afton och en dagsresa på järnväg gärna gör en trött, så beslöto vi oss dock för att fortsätta. Vildmarken lockade oss, den stora, tysta ensamheten, fjällsjöarna och bäckarna, som föllo i skum utför bärgens väggar, den svala sommarnatten och nordens genomskinliga aftondager.

Och vi fortsatte resan, foro hela natten genom fjällens och vildmarkens tystnad. Rundt omkring oss kändes det som om hela naturen sof. Vi foro fram med en känsla, som om vi lämnat allting bakom oss och styrde in i en värld, hvilken var oss obekant, passerade hela vidder af obruten mark idetta vårt omätliga fädernesland, hvars hjärta, så underligt det låter, ligger i Jämtlands midt. Det var ljust som om dagen, endast dämpadt, mildt och svalt. Rundt om oss växte dvärgbjörkar och underliga fjällväxter, hvilka lockade oss att stiga ur och plocka dem, säregna orkidéer och vackert gräs, som alt föreföll oss ovanligt och nytt. Det lät som knäppningar i den låga skogen, ljud af fåglar och andra djur, hvilka kanske voro vakna, kanske skrämdes upp af vår rullande kärra. Här och där låg en stor fläck af snö. Den bröt sig mot den mörka grönskan, och på en fjälltopp syntes de mörka, rörliga fläckarna af en renhjord, som tecknade sig mot den hvita drifvan.

Vi passerade norska gränsen och voro midt i Helagsfjällen. Täckta af snö reste sig granitjättarna bakom oss, och en svag glans öfver deras toppar bådade solen, hvilken skulle komma fram öfver fjällen. Med ett slags känsla af hälgd, hvilken jag fåfängt vill söka beskrifva, stannade vi ofvanför en hög backe för att invänta solen.

Rundt omkring oss sågo vi ett af dessa vildmarkslandskap, som äro gemensamma för Sverige och Finland. Åt ena sidan en stor myr med små tallar och björkar, åt den andra fjällen, högre än i Finland, snötäckta, rodnande alt högre och högre i morgongryningens stigning. Bredvid oss sam lommen i en liten fjällsjö, vid hvars strändersnöremsor lågo kvar mellan de fuktiga stenarna, sam oss så nära, som om ingen någonsin rubbat den skygga fågelns ro.

Och när vi höllo där i andlös tystnad, gripna af det stora sceneriet omkring oss, sken solen upp. Det blef lif omkring oss, och ur tystnaden gol göken med fyrfaldigt eko i fjällen. — —

Jag vet ej hvarför tanken på Juhani Ahos författareskap gärna förbinder sig hos mig med minnet af denna tysta sommarnatt i den stora vildmarken. Det är kanske emedan klarheten och lugnet hos denne författare på ett så egendomligt sätt förbinder sig med den högtidliga känsla af allvar, som präglar all nordisk natur. Vemodet i denna natur blir aldrig krankt, men det blandar sig med den mystiska känsla af naturens makt och människans underlägsenhet; hvilken ljuder i saga och sägen, klingar i visans ton och upprepas i själfva folkets lynnen. Huru olika det svenska folket än kan vara det finska, finnes dock något af denna grundstämning gemensamt för båda. På vår sida af Östersjön äga vi ingen författare, hvilken så starkt och så skärt återgifver detta rent nordiska grundackord, som just Juhani Aho. Det förefaller vid läsningen af hans dikt, som om den gamla fulltoniga natur- och människokänslan, hvilken vid eldbrasan under de långa vinternätterna tagit sig uttryck i långsamt diktade muntligakväden eller halft skämtsamt, halft spökängsligt berättadt skrock, i modern form trädt fulltonig fram i Juhani Ahos hela stil och berättartalang.

Det fins hos den finska literaturen ett starkt folkligt och sagoaktigt drag. Det är den enkla, omedelbara folkpoesin, hvilken där är så fast rotad, att äfven den mest färdige konstpoet aldrig synes kunna dikta utan under väldet af denna milda, klara, bildrika fantasi, hvilken är ett med hela folket. Det går som ett starkt poetiskt enhetsband från Kalevala genom Runeberg ända fram till Juhani Aho. Detta drag ger också åt hela den finska literaturen en egendomlig prägel af fasthet. Om man läser Runebergs smärre episka berättelser, hvilka äro skrifna i den anspråkslöst värkande, men af honom med så fulländad konst behandlade orimmade trokeiska versen, skall

man otvetydigt förnimma släktskapen. I „Grafven i Perho“ eller i „Molnets broder“ klinga dessa underligt fängslande, just genom sin enkelhet höga toner, hvilkas stämning hvilar öfver Ahos prosaberättelser eller de dikter på prosa, hvilka författaren gifvit den egendomliga titeln „Spånor“.

Det är i själfva värket en förfinad, fördjupad och förallmänligad fosterlandskänsla, som är dessa dikters skönaste karaktärsmärke. Runeberg har i själfva sin form ett drag af naiv berättarkonst parad med den manligaste värme i känslan. Detär detta enkla i framställningssättet, som här är det på en gång mest rörande och mest gripande. Och så underligt äro de finaste fibrerna i mänsklig känsla och poetens egen konst här flätade samman, att hvad som är det mest äkta i känslan, det blir också det utsöktaste i själfva diktarens konst. Runeberg har lefvat så intensivt med och genom sitt folk, att när han nu i sin fantasi återser dessa hjältar, hvilka äro typiska för den stora kamp, som det finska folket en gång kämpade — och ännu kämpar, så ser han dem med samma ögon, berättar om dem med samma djupa, vemodsfulla ton, som när den mystiske sagoskalden en gång i dunkla sägner framstälde den kulturkamp i ordets egentligaste betydelse, hvilken begynte det finska folkets öden och gaf dem *sin* särskilda prägel, *sin* färg, *sin* från alla andra skilda ton af smärta eller fröjd, nutidssorg eller framtidsförhoppningar.

Detta är det stora med Runeberg, att han aldrig synes hafva behöft några läroår för att finna denna ton, som var hans folks, och jag menar härvidlag visst icke den ton, som är dagens, icke den, som går och kommer, och som det är jargonens sak att träffa och rätta sig efter, utan den ton i folkens hjärta, som darrar djupt och länge. Runeberg har i den grad varit från begynnelsen af helgjuten och stark, att han utan möda synes hafva funnit sig själf, liksom man i hans diktning skall hafvamycket svårt att leta upp ens några verser, hvilka ej bära spår af hans värkliga väsen.

Denna lugna känsla af samhörighet med sitt folk, hvilken gör Runebergs skaldegestalt så stor, så harmonisk och så rik, finnes lika mycket i hans uppfattning af och förstående af sitt folk, dess forntid och framtid, dess natur och människor, som hvad den återfinnes i hans flärdlösa, osminkade framställningssätt, i själfva hans stil. Stilen är nämligen hos författaren helt enkelt och simpelt människan i honom, och Runeberg har i sitt skrifsätt tecknat sig själf bättre än någon minnestecknare kunnat göra det. Ja, han har graverat in sina egna anletsdrag i dessa fasta, enkla versformer, där hvarje bild är sann och hvarje känsla äkta, med en styrka, som om han för evärdliga tider mäjslat sina egna drag i marmor eller sten. Och det bästa är, att medan han så under en hel lefnads tysta arbete gaf sig själf åt det finska folket, tänkte han kanske icke ett ögonblick på, att det var annat än detta folk, som han målade. Det fins i detta faktum åtskilligt att lära för dem, hvilka i våra dagar anstränga sig — icke för att gifva det sannaste, det ädlaste, det bästa — utan för att kokettera med sina egendomligheter. Jag tror att det kallas för raffinement.

Men om vi från Grafven i Perho eller Molnets broder vända oss till den lilla dikt, som kallasfor n:o det eller det i en serie af smådikterna, skola vi finna, att Runeberg ej blott i Elgskyttarna visat oss dragen af sitt folk i hvardagsdräkt och visat det så, att själfva hvardagsdräkten fick en glans af poesins eviga skimmer. Han har i bonden Paavos tysta kamp emot frosten visat oss, att han för minnena af de stora år, mot hvilka alla hans varmaste känslor drogos tillbaka, dock icke glömt det drag af framtidsarbete och nutidskamp, som dagligen utkämpas och som äfven kräfver sin skald.

Det är här vi finna det direkta sambandet mellan Juhani Aho och Runeberg, det är här den unge diktaren fullföljt, hvad den store mästaren begynt. Ty det är i den stora samhörighetskänslan mellan diktaren och hans folk, man får söka äfven Ahos betydelse. Denna samhörighetskänsla har låtit diktaren välja sina ämnen, den har kommit honom att förstå och tolka den finska naturen på det specifikt finska sätt, som är honom eget, den har slutligen bildat hans stil, så att den synes som en direkt fortsättning på den skrifart, hvilken redan utmärker Kalevala och slår oss till mötes i de finska visor med folkligt lynne, hvilka genom sin enkla konst, sin ursprunglighet och sitt vemodiga tycke väcka genklang lika väl på båda sidorna om Östersjön.

Den bok af Juhani Aho, hvilken första gången i Sverige väckte uppmärksamheten på hansnamn, bar titeln „Folklif“. Och de berättelser, hvilka mest drogo det allmänna intresset till sig, voro „Då far köpte lampan“ och „Järnvägen“. Det låg i dessa båda berättelser något af allmän satir, hvilket i Sverige säkerligen bidrog att bana

vägen för den finska författaren. Och denna satir bar därjämte ett folkligt, naivt drag, som var något annat än hvad man fått af Strindberg eller Kjelland. Det fans en sympati för själfva personerna, hvilken icke skadade skärpan i tankegången. Ja, det var icke utan att där äfven fans ett visst drag af sympati för själfva den förkättrade afkroken och dess människor. Denne författare harcellerade icke sina personer. Han skildrade dem lugnt och godmodigt med alla deras lustiga eller sympatiska egenheter. Och han förstod att gripa sina ämnen så, att de syntes liksom peka vidare omkring, än hvad det trånga utrymmet i bondens fattiga stuga först gaf vid handen. Det var horisont och synvidd öfver dessa berättelser och därtill en humor, hvilken är något af det dyrbaraste en författare äger, något, som hvarken kan förvärfvas eller läras, något, som man har eller icke har, men hvarförutan äfven den blodigaste kvickhet tappar i värde. Där fans framför alt en ny ton inom literaturen.

Dessa båda berättelser gåfvo oss på en gång som en vy öfver något, hvilket de flesta i Sverige kanske ej ofta, på den tiden åtminstone, ägnat entanke: att samma kulturkamp, hvilken då gick omkring världen, upprörde de stora samhällena och omformade tankar och seder, den pågick äfven i våra nordiska länders mest aflägsna vrår. Dessa båda berättelser voro en bild i smått af det Finland, hvilket stred sin tysta strid för att hinna upp de stora kulturfolken, hvilka länge velat räkna nationernas betydelse efter folkmängdens numerär.

När far skall köpa sin lampa är nämligen en tilldragelse, hvilken i egentligaste mening revolutionerar det lilla samhälle, som denna lampa är afsedd att upplysa. Och när det blir fråga om att aflösa de fäderneärfda pärtorna med fotogenlampan, väcker detta förslag liksom andra nyhetsmakerier en stor häpnad och uppståndelse i hela huset. Det är alldeles klart af det förda resonnemanget, att vederbörande nog hört talas om att det fins något, som heter fotogenlampa. Huru en dylik tingest i allmänhet är beskaffad, är däremot en hemlighet för alla. Och man har tydligen gjort sig den föreställningen, att en sådan fotogenlampa kan vara bra att ha hvar som hälst annars. Men i en finsk bondstuga har den icke sin plats, ja, den är där rent af otänkbar.

För ovanlighetens skull är det icke någon upprorisk ungdom, utan husbonden själf, som kommer på den idén att skaffa sig ett lyse, som kan gå i stil med de stora kulturlandens senaste uppfinningar.Han påstår att en lampa lyser bättre än tio pärtor, och att det fins en i själfva prästgården.

Men i trots af detta sista argument, som åtminstone bort gifva lampan auktoritet, resas dock invändningar som vid alla nyheter. Man kan inte förstå att den skall kunna lysa i hvarje vrå af rummet, lika litet som att oljan öfverhufvud kan brinna. Ej mindre besynnerligt förefaller det att ej glaset, som innesluter oljan, spricker. Ja, det kunde ju bli eldsvåda. Oljan kunde fatta eld och brinna som brännvin, och det kan man inte ens släcka med vatten. Att skrufva upp elden är dessutom efter hvarje erfarenhet någonting alldeles orimligt, och slutligen kostade den sju och en half mark, något som rättvisligen måste erkännas att det värkligen låter litet dyrt.

Men när en reform skall föras igenom, så sker detta som bekant gemenligen icke därigenom, att den gode reformifraren lyckas öfvertyga allmänheten om reformens nytta och riktighet. Ty sådant är i regeln tämligen omöjligt. Utan det sker genom att utfinna en eller annan svag punkt hos vederbörande, till hvilken man kan vädja, och det är det, som kallas för politik. Så vädjar också husbonden i denna symboliska berättelse till sin allmänhets — d. ä. hustruns — svaga sida, i det han öfvertygar henne att om de nu skaffa sig en lampa, så blifva de de första näst efter prästgården. Och se, det bet.Och dagen efter att lampan blifvit hemförd, så brann den också. Den brann under sparren så klart, att man måste plira på den med ögonen på glänt. Det kom folk dit för att titta på lampan, och gården fick efter den betan heta Lampbacken, alldeles som den stackars mannen, hvilken blifvit bestulen och som sedermera kallades för tjuf-Pettersson. Men i trots däraf gjorde lampan succés, och det fans ingen, som opponerade sig emot den stora reformen.

Jo, det fans en. Det var den gamla drängen Pekka, till hvars åligganden det hört att klyfva pärtstiekorna, och som nu med en inbiten känsla af afvoghet mot det nya ljuset kände sig öfverflödig. I raseri mot lampan tog han sin pall och sin pärtved och gick ned i badstun. Där höll han sig ensam och öfvergifven med sitt skrala lyse under de långa vinterkvällarna. Och som det alltid går med hvarje gammalt bruk, som försvinner — i fantasin lämnar det städse ett tomrum, förrän en ny vana skapat nya minnen. För oss har lampan minnen af hemlif och trefnad. Men så var det icke med Pekka. Och barnen, hvilka ha sinne för sådant, besökte honom, när skymningen föll, och

lyssnade till sagorna och visorna, hvilka kommo fram vid den gamla pärtstickan.

Denna lilla berättelse skildrar egentligen en revolution, som är bra mycket mera ingripande iden lilla värld, hvilken den upprörde, än hvad det t. ex. var, när vi alla förvånades öfver det elektriska ljusets kraft i förhållande till de förut enväldiga gaslyktorna. Det är större afstånd mellan pärtan och fotogenlampan än mellan de båda andra lysapparaterna, och den värld, som utbytte pärtan mot lampan, var dessutom så föga blaserad i fråga om ombyten af hvarje slag, att förändringen tog oerhörda dimensioner.

Det är också Juhani Ahos stora förmåga i alt, hvad som rör skildringen af folket, att han så skarpt och så fint ser proportionerna i deras dagliga lif. Han förstår hur de känna och hur de tänka, hvad som sätter deras fantasi och värksamhetslust i rörelse, och hvad som lämnar dem oberörda. Han förstår hvad som spelar en rol för dessa människor, och hur detta något uppträder just inför dem. Och han äger den ömma blick för lifvets ringaktade individer, som gör att han kan känna sympati, ej blott för det nya, som kommer, utan äfven för det gamla, som går. Han har känsla för det ljus, som behöfver tändas, men också för den sega motviljan hos dem, hvilka vant sig att träla i mörkret.

Denna dubbelsyn på lifvet, hvilken i grund och botten endast är förmågan af en allsidig och fördomsfri sympati, är kännetecknande för hela Juhani Ahos författarskap. Man möter detta drag äfveni den långa berättelse, som bär titeln „Järnvägen.“ Vi minnas denna utförda historia med sina makalösa detaljer om de båda gamla, hvilka en hel vinter gå i sin lilla stuga i skogen och grubbla på den nya järnvägen. Det fins något af samma grundtanke i denna historia som i den föregående. Med säker konst och med en fantasi, som synes kunna gissa sig till alt, har Juhani Aho berättat denna historia, som är ett mästerstycke in i minsta detalj. Matti har varit nere åt bygden. Han har hört prosten tala om järnvägen. Han har ej själf sett den. Men han vet att den kan ryka i väg med gnistor och rök efter och omkring sig, med de stora vagnarna, hvilka hvarken slå ihop eller krossas, med detta rassel och dån, som om jorden öppnade sig för att mottaga alt lefvande i sitt innandöme. Detta har vändt upp och ner på alla hans begrepp, och när han kommer hem, blir detta ämne hans tankars föremål under hela den långa vintern. Han kan inte tala om detta under. Ty gumman vill inte tro honom, och så fort han försöker tala därom, råka de båda gamla i gräl. När han då inte kan tala mera, så tiger han. Hon tiger också, till dess att våren kommer, fast hon grubblar äfven hon. Tigande, surmulna, undvikande hvarandra, gå de båda gamla och grubbla öfver denna lifvets gåta, som icke ger dem någon ro, och som i sömnen fyller deras drömmar med på en

gång skrämmande och fängslande syner. De grubbla öfver detta nya och okända, så som vi alla i högre eller lägre grad stå undrande och spörjande gentemot alt nytt i den stora världen, hvilket till hälften lockar oss och till hälften skrämmer. Och när våren kommer, besluta de båda att fara på järnvägen bara för att veta hur det käns, bara för att få sina tvifvel stillade, sin oro lugnad.

Hvem mins icke denna kostliga resa med sina små, underligt sammanflätade stämningar af löje och vemod, hur de åkte, så långt pengarna räckte, skrattande och gråtande som barn, för att slutligen, utan att hafva förstått något af altsammans, släppas ut vid en station och sedan tvingas att till fots tillryggalägga den långa vägen tillbaka till hemmet. Och när de sist kommo hem — „härnäst skulle de minsann inte begifva sig hemifrån i första vändan — det må nu ha gält att beskåda hvilka undervärk som hälst — om man också satte två sådana där järnvägar bredvid hvarandra och hela världen sprang för att titta —“

„Matti gick ut på dikesrenen och slipade sin lie. Och Lisa mjölkade kon med en sådan känsla af välbefinnande och tacksamhet, att tårarna kommo henne i ögonen.“

I hela denna berättelse spökar en skata, som skrattar åt Matti och hans gamla hustru. Och den kunde gärna skratta. Ty alt detta nya, somkom, ramlade, skrälde och förde väsen, det var ingenting för dem. På gården i skogen hade de lefvat, och där skulle de också dö. Alt som fans utanför skulle för dem icke blifva annat än skrämmande spöken, hvilka öfver dem icke förmådde mer än att bringa dem i olag för ett år, efter hvilken tid alt åter öfvergick till det gamla. Det nya var för dem endast oro, upphetsning, olycka, Det ligger en ironi öfver denna berättelse, som träffar djupt och når vidt. Den är bygd på en hälsosam blandning af konservatism och radikalism, hvilken endast finnes hos sällsynt harmoniska och utvecklade människor.

Och dessa båda berättelser peka dessutom direkt hän på en egenskap hos Juhani Aho, hvilken endast är det nödvändiga komplementet till hans finskhet och hans fosterlandskänsla. Han har som kanske ingen annan visat sig förstå de människor, hvilkas lif är så trångt, att en förändring endast skulle fördärfva dem och rycka dem andligen i sär. Men själf är han på en gång finne och europé, och med hvarje bok han skrifvit har han tydligen visat, att i hans tysta skrifrum har civilisationens lampa den plats, från hvilken strålarna gå öfver hela Finland och ännu längre, och i hans lif har alt, som bryter bygd i hans fosterland och spränger de trånga gränser, som stänga partin från partin, det ena folket från det andras kultur ochcivilisation, länge varit den förnyande kraften. Han har fäst blicken på Europa, mättat sig själf med alt hvad dess kultur har att bjuda honom, och i hela hans dikt lefver denna starka sträfvan efter att föra sitt land och sitt folk upp på de odlingens trappsteg, dit lyckligare folk nått tidigare än de nordiska, men från hvilka äfven de nordiska kunna hoppas att få lämna sin egenart, sitt lynne som insats i det stora europeiska bildningsarbetet.

Tydligast ser man denna sträfvan, i hvad som gäller det rent literära, i den lugna utveckling, hvilken fört Juhani Aho nästan utan ansträngning, som det vill synas, in på den psykologiska novellen. Vi kunna ej nog ofta upprepa det. Den naturalistiska literaturen har affödt en mängd nya riktningar och försök, och som ofta är fallet, hafva barnen ej velat kännas vid sin fader, utan de nya arterna af den stora moderna dikt, hvilken leder sina anor långt tillbaka, men i norden närmast från exemplen från Ryssland och Frankrike — hafva blifvit till, merendels under de häftigaste protester mot just den diktart, utan hvilken de icke skulle hafva existerat. Men liksom Frankrikes största novellist, Guy de Maupassant, år efter år fördjupade sig, vände sig från den yttre värkligheten till den inre, och därför också aldrig vare sig fann eller ens drömde om någon klyfta mellan värklighet och konst, så har också JuhaniAho i sina senare böcker mer och mer blifvit en själslifvets skald, och han har därvid tillryggalagt en utvecklingsbana, hvilken imponerar genom sin naturliga gång, genom själfva styrkan i författarens egen växtkraft och särskildt därigenom, att författaren aldrig synes hafva känt behof att prononcera sin ställning genom program.

Men äfven Juhani Aho har genomgått sin andliga kris, och jag tror mig finna spåren däraf i de arbeten, hvilka utkommit under den gemensamma titeln „Spånor“.

Det är nämligen så, att när en författare kommer till den punkten, att han söker efter något nytt, han då gärna är i ett tillstånd af öfverretning, som hindrar honom att skrifva större arbeten. Jag vet väl att yttre omständigheter, såsom t. ex. ett maktpåliggande redaktörskap, härvidlag kunna spela sin roll. Men det synes mig ändå, som om „Spånor“ tydde på något mera. Dessa berättelser anslå en ny ton i författarens produktion, och de ströfva genom alla fantasins och värdighetens marker på ett sätt, som om förf. medvetet eller omedvetet sökt och under detta sökande stilla och fint meddelat alla de intima känslor och uppslag till en ny dikt, hvilka under denna period af oro strömmat förbi hans själs öga.

Under sådana perioder komma idéerna med en styrka, som är oemotståndlig, då växer ocksåen författare, utan att han vet det. Och när han är så harmonisk som Juhani Aho, taga alla dessa öfvergående hugskott form och blifva till „Spånor“, hvilka den outtröttlige konstnären snidar fram och lägger till sidan, alt under det han med hela sin energi söker fram till den fullfärdiga bild, hvilken han själf skattar högst utaf alt.

Men Spånorna visa äfven mästarens hand, som icke låter ett grand af sitt material falla obrukadt till marken. Och de lämpa sig hvarken att „kastas i elden eller till tidsfördrif för barn“.

Det är en hel serie af bilder, som i dessa båda samlingar, af hvilka den första kanske rymmer mest, visa oss direkt in i författarens lifliga och innehållsrika själfarbete. Ar det icke som utkastet till en stor roman, denna första skiss med titeln „Nybygget“, som blir ett äreminne öfver de två människorna, hvilka åt odlingen eröfrat en flik af Finlands öde marker? Man vänder bladet och följer författarens vandring genom denna finska landsbygd, där hvarje detalj får betydelse, därför att åskådaren sett den så varmt, att han kunnat gjuta sin egen hälgdagsstämning t. o. m. öfver en mörk gårdsplan, på hvilken ett hvitt kläde skymtar genom stugans fönster. Vi känna igen denna stämning, hvilken kommer på ensamma vandringar, där en utsikt, en skogsväg eller åsynen af en fors stannat kvar i minnet som en oas, en kulle, en ö ...Författaren för oss vidare, och vi följa honom villigt. Det är Finland

han visar oss, Finland, sedt genom hans egna ögon, i det vemodiga skimret af hans känslor eller belyst af ett humoristiskt leende, som i dialogen om Samuel Samuelsson, hvilken är stämd för oloflig brännvinsbränning och luras att afstå från att svära falskt af pur vidskepelse. Brytande sig mot denna bakgrund af finsk natur, där hvarje enrisbuske på hård, karg mark får sin särskilda knotighet, skymtar den ironiska bilden af Mauritz Ahlfeldts bedydelselösa existens, som tidigt bestämt sig för att blifva „först sikter, så en dylik som pappa, och sedan senator“. „I konsertsalen“ öfverfallas vi med författaren af en plötslig sympati för en stor, varm passion, hvilken obeherskadt bryter mot konvenansen o. s. v.

Här fins med ett ord Helsingfors och hufvudstad, bittra, sorgmodiga tankar, ömma, fina reflexioner och bilder, tecknade med starka, säkra konturer. Här fins t. o. m. bilder från det Europa, där Aho lefvat en del af sitt starkaste lif, mottagit många af sina starkaste impulser.

Men hälst följa vi dock förf. „Hemåt“. Vi veta som han icke egentligen hvarför. „Man måste höra skvalpet af hemlandets insjövåg, gökens rop och bofinkens oskyldiga kvitter, blicka in i den susande skogen och se björkens jungfruliga, vänaformer och den allvarliga, bruna tallens stam.“ Vi måste det, emedan förf. besitter den makt öfver oss, att vi måste se som han, känna som han. „Visst är ju allting smått, men det är eget, och där är godt arbete i det. Likt ljungen gripa vi oss fast med händer och tänder i vårt lands mark. Den, som ville rycka oss lös därifrån, finge blott bladen i sin hand, men rötterna skulle bli kvar i djupet och skjuta ny grodd. — — Och när man vet det, när man igen ser ofvanom sig det lugna, ljusblåa fästet, då tyckes en icke mer Finland svagare än andra länder i världen, icke dess läge hopplösare än andras.“

Och nu är man „I hjärtat af landet“, där förf. är hemma som ingen annan. Man hör tornklockan slå tolf i den månljusa natten, ringande in det nya året öfver ett folk, „som sofver sin oskulds sömn så tryggt, att dessa dofva klockljud synas mista sin hemska klang och endast vara ett återljud at detta folks lugna samvete“.

Men stämningarna afbryta och aflösa hvarandra. De växla i denna bok, så som de växlat i diktarens sinne. Och om också förf. slutar sitt första häfte med att söka tröst öfver det nuvarande i „Ungdomsdrömmar“ och „Ungdomstro“, så taga dock hans manliga tankar en annan riktning, när han strör in i skildringen sådana mästervärk af stämning och kraft som „Från eländets strand“ eller „Frost från öster“.Det är eget med denna frost, om hvilken författaren talar. Den har varit det finska folkets olycka, och den är det ännu. Den kommer smygande en natt, medan alla sofva, och den är där, när de vakna. Den lägger sig öfver spirande grodd, liksom öfver mogna ax. Den uttorkar sädens kärna, och den kommer frukträdens blom att vissna. Aldrig är man säker för denna fiende, städse kan man vänta honom. Den kommer som ödet, och den kan icke bekämpas med stora ord, endast med den sega, modiga enriskraft, hvilken utvecklats i detta karga land, där människorna uppfostrats genom motgångar och nöd, uppfostrats till att förstå och skatta hvarandra.

Fruktan för denna frost gör den finska odalmannen vaken äfven om natten, och för den, hvilken liksom skalden har den hemlighetsfulla gåfvan att lida med sitt folk, värkar den till vissa tider förlamande. Ty den hotar icke blott gröda och ax, utan den blomma af nationens växtkraft, som kallas för intelligensen.

Under sådana förhållanden kräfves af en diktare framför alt resignation, och denna har kanske bidragit att leda Juhani Aho in på den diktart, där han är mästare som få i hans hemland. Han liar riktat sitt intresse på människolifvet, — den enskilda människan. Och just där har det besynnerliga inträffat, att han blifvit missförstådd.Förf. till „Prästens dotter“, „Ensam“ och „Prästens hustru“ har blifvit kallad för ofinsk. Man skulle hafva svårt att förstå detta, om icke alldeles analoga fall upplyst en om, att i vissa fall allmänheten ej har så lätt att se skilnaden på sitt eget och andras. Sådant händer äfven i Sverige — i fall nu det kan vara någon tröst.

Det var en gång, berättar en författare, en målare, hvilken redan med sin första tafla väckte en mer än vanlig uppmärksamhet. Taflan föreställde det inre af ett torp. Vid bordsändan satt en gubbe och band nät; bredvid honom låg på knä på bänken en liten flicka och höll på att lära sig läsa. Genom fönstret i fonden skymtade ett vinterlandskap med barrskog, och genom det andra sken solen in. På golfvet masade sig katten i solskenet med halfslutna ögon.

Denna tafla mottogs särdeles gynnsamt af både tidningar och allmänhet. Den kallades för på en gång genomfinsk och naturfrisk. Ja, den lycklige målaren blef till och med omtalad för renheten och oskulden i sin konst. Ty det är icke allom gifvet att veta, att den värkliga konsten alltid är ren och oskyldig.

Det var högst naturligt, att han skulle komma att gå vidare, och kritiken observerade t. o. m. att hans konst alt mera fördjupades och förädlades. Hans taflor afbildade inlandsnaturen, ochhan lyckades gifva dem ett idylliskt drag, just jämt upp hvad publiken ville ha.

Hade denna målare nu varit en klok man, så skulle han hafva stannat vid detta. Han skulle hafva fortsatt med sina finska bönder och målat skogssjöidyller och utsikter genom stugufönster, till dess att han blifvit gammal och grå. Publiken skulle hafva satt honom på piedestal, och societeten skulle hafva kappats om att hylla den ädle konstnären, hvars ädelhet bestod i att han helt tamt och beskedligt stannade inom den lugna sfär, där han kunde trifvas som fisken i vattnet.

Men succès'n hade icke gjort honom klok — som det heter —, d. v. s. han hade icke blifvit beräknande, fastän han hade lyckats. Eller med andra ord — han var konstnär, och framgången hade ej mäktat dupera och förstöra honom.

Till sist reser han till Paris, och i sin konstnärsentusiasm går han så långt, att han inbillar sig, att till och med Kalevala kan få användas som artistiskt motiv. Ja, han blygs icke att framställa Aino lika ohöljd, som den gamle skalden målat henne, när hon „lade kjolen bort på busken, kängorna på strandens stenar, ämnade sig sen att simma“. Berättelsen slutar därmed att den obetänksamma målaren bittert fick smaka följderna af detta sitttilltag, och „den nakna modellen" blef hans stora stötesten i lifvet. Ty det är ju som bekant vanligt, att vi här i världen få lida mindre af våra värkliga odygder än af en sådan stor, sund och oskuldsfull naivitet.

Om man ej visste motsatsen, skulle man tro, att denna historia är skrifven om Ahos roman »Prästens hustru". Ty att förf. till den ofvan berättade historien icke är någon annan än Aho, är säkerligen icke för någon af mina läsare obekant. Det bör vara en tillfredsställelse för Aho, att han i denna satir omedvetet skrifvit ett försvar för »Prästens hustru", ett försvar, långt kraftigare, än livad några argument kunna vara det.

Och med erinran om denna skiss återgår jag till »Prästens hustru", hvilken man på många håll velat beskylla för att vara ofinsk.

En dam af mina nära bekanta berättade mig i Sverige om sitt intryck af denna bok. Hon är född i Finland och kom tidigt öfver till Sverige. Men under hela sitt lif liar hon bibehållit ett slags underlig känsla af att detta land, som hon vid lyra års ålder lämnade, är hennes egentliga fädernesland, och hon har under sin uppväxtperiod varit så att säga andligen närd med berättelser om och från Finland. Dessa berättelser hafva sedermera uppblandats och fullständigats med egna intryck. Jag träffade henne af en händelse nästani det ögonblick, då hon slutat läsa Ahos nya roman. Hon var ännu så gripen af läsningen, att hon såg nästan förgråten ut, och när jag frågade hvad som gripit henne så, svarade hon, att det hvarken var förfrs konst eller det rörande i hela berättelsen. Hvad som gripit henne, var helt enkelt, att hon så som aldrig förr tyckt hela det Finland, som hon mindes och älskade, genom drn-na bok väckas till lif för hennes ögon som vid tonerna af en stämningsfull musik.

Jag anför icke detta som något slags bevis. Ty det är det ju inte. Det är blott ett annat omdöme, uttaladt af en person, som endast följt sin känsla, och jag har velat anföra det här som ett intressant exempel på i huru hög grad de personliga uppfattningarna växla.

Denna omstridda bok synes mig utan jämförelse vara Juhani Ahos förnämsta arbete. Den är lika fast och nobel i sin form, som hvad den är lefvande i sin framställning af människor och människors lif. Den utmärker sig därjämte för en ömhet och finhet i uppfattningen af det grannlaga ämnet, som utesluter hvarje tanke på tendens eller framhäfvandet af egna meningar. Naturen och människorna skildras med en konstnärs hjärta och blick. Underbart väfver sig naturlifvet in i människornas känslor, och hela den tafla af människolif, som i växlande bilder föres fram förvaraögon, är full af rikt och djupt mänskligt deltagande från författarens sida, utomordentligt gripande genom sin egen inre sanning och kraft.

Det är kvinnan — Elli —, som är huvudpersonen i denna berättelse. Vi minnas henne från förf:s tidigare berättelse ^Prästens dotter", men när vi lära känna henne som prästens hustru, skulle vi icke behöft minnena från den första novellen för att förstå hennes lif och följa det med den varma känsla af deltagande, som förf. sida efter sida mildt och sympatiskt ingifver oss.

„ Innerst vid stranden af en lång vik skymtar prästgården röd bland grönskande åkerfält", börjar denna bok. »Idylliskt blickar den lilla gården fram mot den resande, hvilken på ångbåten ilar förbi, och den som då är trött eller melankolisk, egnar stället en tanke och utbrister: „Där ser fridfullt ut . . . där vore måhända lyckligt att lefva."

„Men på samma gång strömmade det ut därifrån liksom en aning om en oförklarlig sorgbundenhet. På tysta, lugna och litet svala aftnar föreföll det, som borde den, som bor där, sitta med kinden lutad mot handen och hufvudet melankoliskt böjdt åt sidan, bärande i sitt sinne en hemlig, ordlös saknad." Det var kanske vågornas plaskande, kanske asplöfvens skälfvande, kanske också solens återsken i fönstren, bakom hvilkaman ej såg någon rörelse. Eller det var alt detta tillsammans med intrycket af det nordiska kvinnoöde, som Aho skildrat i Ellis sorgbundna, undergifna och melankoliska saga.

Elli är nämligen den kvinna i norden, hvars bild möter oss icke i den hemska, kraftmättade sagan, där forntidens mörka kvinnogestalter taga sig en blodig hämd för de tunga dagarnas sorg. Hon är jungfrun, om hvilken visan säger att

jungfrun hon skulle sig till ottesången gå, tiden görs mig lång.

Så gick hon den vägen, åt höga bärget låg. Men jag vet, att sorgen är tung.

Men jungfrun, som satt i bärget och födde bärgakungen söner och döttrar, längtande ut till ljuset och människorna, så som hon förr drogs in i bärget, mot det dunkla, det okända, hon har i våra dagar blifvit den unga kvinnan, som i ungdomen gifter sig på sina föräldrars önskan och som brud gråter i släden, hvilken förbi öfversnöade gärdsgårdar och mager tallskog för henne bort till det hem, där hon känner, att lifvet icke möter henne med rosenröda vingar, på hvilka hon skall bäras lätt och mildt, utan där hennes förhoppningar och minnen, glädje och lefnadslycka skola förtvina utan sol.

Men äfven därinne klinga högre än förr hennes lifs båda omkväden: „Tidcn görs mig lång",och det andra: „Men jag vet att sorgen är tung". Genom generationer hafva dessa toner gått igen, uttryckande all den smärta, som icke får luft, all den sorg, som tynger till döden, sorgen öfver oskyldigt förfeladt lif, och det är Ahos storhet, att han fått denna ton att klinga genom hela sin bok, gå igen där med den oförgängliga friskhet och makt, hvilken gör att under läsningen af denna bok alla folkvisans tunga, melodiska visor ringa i läsarens öra. Hos mig har den väckt minnet af svenska melodier. Kanske har den hos andra återljudit med klangen af idel finska toner.

Så kommer Olof till gården och stannar där öfver sommaren. Omedvetet har denna man från hans första besök i prästgården, då Elli ännu var flicka, växt in i hennes fantasi, bemäktigat sig denna första svärmiska hängifvenhet, hvilken våra kvinnor, som äro så bestämdt artskilda från söderns, endast en gång synas kunna ägna en man. Och när hon nu ser honom igen, vaknar inom henne hela denna gamla känsla, som halft omedvetet under hela hennes lif hållit henne fången, och hon drages af denna känsla, som den bärgtagna drages mot lifvet och solljuset. En kvinna, som länge varit olycklig och nu var lycklig, berättade mig en gång med ett käckt och energiskt uttryck, att de sista åren af hennes äktenskap stodo för henne som ett enda svart streck. Hon mindes ingentingannat, endast detta långt utdragna, skarpa mörker. Sådant har Ellis hela äktenskap varit, och det är pastorns lycka att han aldrig kommer på den tanken att hänföra hennes stundom tydliga nedslagenhet till sin egen person. Det är hans oerfarenhet af kvinnor, som gör denna blindhet förklarlig. Det är hans blindhet och hennes slutenhet, som gör en fortsättning af detta äktenskap möjlig. Ty männen äga en underbar förmåga att icke se hvad en kvinna känner, och kvinnorna äro icke mindre beundransvärda i sin förmåga att hårdnackadt sluta sig inom sig själfva.

Det är Ellis kärlek, hvilken från början drager Olof till henne, och hela förhållandet strandar på den illusions omöjlighet, som ligger i att söka förvandla ett kärleksförhållande till vänskap.

Det strandar på Ellis och Olofs oförmåga att i denna punkt förstå hvarandra, och klyftan mellan dessa båda människor, hvilka älska hvarandra med mannens och kvinnans hela förmåga af djup hängifvenhet, är skildrad med ett förstående, som synes outtömligt. Juhani Aho har användt hela sin författaretalang, alt hvad han ägt af värme, sympati och konst i uttrycket för att måla denna kärlekssaga, och han har icke ett ögonblick vacklat för eller ens känt någon frestelse att bryta den konstnärliga formen för att med ett ord döma hvarken sin hjälte eller sin hjältinna.

5För Elli är alt så enkelt. Att hon älskar Olof synes henne vara något så heligt, att ingen mer än hon själf kan eller får döma öfver denna känsla. Men å andra sidan är hon bunden af sitt löfte för lifvet, och därför skall hennes kärlek aldrig blifva mer än ett vackert minne, en oas, där hon i stillhet hvilar ut. Ja, denna kärlek skall under hela lifvet gifva henne kraft att med glädje fylla sina plikter. Men för Olof blir ett sådant förhållande alltid en tung börda, ja, rent af en löjlighet, och lian drages bort för att komma ur en situation, där han icke vill, icke kan spela den uppoffrandes rol. Han är barn af en annan tid än den tysta kvinnan, hvilken lefvat hela sitt lif — i tvänne finska prästgårdar.

Dialogen i denna bok är beundransvärd, därför att den icke rymmer mera än högst undantagsvis en sentens, hvilken duger att citera, Replikerna äga den omedelbarhet, som är egen för lyckan, och de bäras af samma stämning som de obetydliga ord och meningsbyten, hvilka vi alla minnas från våra bästa och lyckligaste ögonblick, då hvarje ord får färg af vår egen kärlek. Ja, äfven i naturskildringen finnes denna dallrande ton af två människors sällhet, och det är genom denna känsla författaren visar oss hvarje natursceneri. I detta hänseende står boken ouppnådd både Sveriges och Finlands berättande literatur.Tänk t. ex. på skildringen af de bådas långa promenad till utgården med dess rikedom af stämningar, observationer, hvilka kasta som snabbt, blixtlikt klart ljus öfver de finaste skiftningarna i deras själslif, lycka och sorg i en sällsam växling. „AUa de gamla förhoppningarna och drömmarna", säger Elli en annan gång, „de hade under tidernas lopp blifvit till vissnade blommor, hvilka hon omsorgsfullt gömt mellan bladen i sin lefnads bok, utan tanke på att de någonsin skulle tagas fram. Och nu hade de liksom af sig självfva börjat blomma och dofta på nytt".

Det underbara i hela denna färd är, att fastän förf. aldrig säger det, aldrig ens antyder det med ett ord, så är i dessa kapitel Elli plötsligt förvandlad inför våra ögon till den kvinna, hon kunde ha varit — om ödet hade så velat. Och när hon till sist, öfverväldigad af denna ensamhet, som förtrollar dem båda, kastar sina armar kring den älskade, så förstår läsaren ändock — hvad Olof icke förstår — att detta utbrott blott är ett afsked till hela det härliga lif, hvars sötma hon aldrig skulle få smaka.

Skilnaden mellan denna utveckling och motsvarande dylika hos t. ex. Maupassant är slående. Juhani Aho är nämligen icke en fransk mästare, som skildrar franskt lif, utan en finsk, som berättar om våra dagars Finland. Och fast dennakärlekens tragedi är lika djup och lika lefvande framstäld som någon fransk, så blir dock dess slut ett helt annat. Det blir ett inre lidande, hvari den mynnar ut. Och förfrs känsla har aldrig i denna bok tagit sig ett starkare uttryck, än när han i de två sidor, som skildra Olofs afsked och affärd, plötsligt slår in i presensformen och målar det sista afskedet, hvars alla detaljer för lifvet skola bränna sig in i den öfvergifna kvinnans själ.

I självfva prosans stigande och fallande rytm hör man här liksom ljudet af en barm, hvilken häfves och sjunker, förnimmer nästan som något af de fysiska ljuden från dessa hjärtslag, hvilka krympa sig i en stum, obotlig smärta, som skall räcka under ett helt människolif.

.Tag tror icke att jag säger för mycket, om jag påstår, att generationer efter oss skola lyssna till denna saga med den andaktsfulla tystnadens känsla, som endast storvärken inom literaturen uppväcka. Och Juhani Aho är på god väg att vinna, hvad målaren i historien om den nakna modellen vann. Då man utomlands nämner hans fosterland, nämner man ovilkorligen också hans namn. Och historien om fikonalöfven kommer säkerligen också en dag att intaga kuriositetens plats i hans biografier.

Juhani Aho har följt det gamla ordet, som för tjugu år sedan nyväckte literär sträfvan i nor-— 69 —

den. Ordet lydde: var sann! Och han liar icke stannat vid den trånga tolkning, hvari denna ursprungligen så vida

maning en tid hotade att stagnera. Han har gått vidare i innerlighet, i styrka, i djup, och han har nått den skönhet, som icke bleknar, ty den är äkta och lefvande. Öfver hans dikt hvilar den andakt, som är poesins hemlighet, och på botten af hans författarskap skall man som en ovansklig pärla finna den sällsynta, stora, allomfattande egenskap, som kallas för vishet, lifvets mödosamt lärda, frimodiga och varma vishet.Kari August Tavaststjerna.

Wi

(J~^et fins anekdoter, hvilka bättre än mycket annat karakterisera den egendomliga författare, hvars bild jag här skulle önska mig kunna återgifva. En af dem handlar om en segeltur, och Tavaststjerna har själf berättat mig den.

Det var en segeltur på sensommaren, då Tavaststjerna, som då var i sin tidigaste ungdom, föresatte sig att i trots af storm, natt och mörker hemföra ett par unga damer, i hvilkas sällskap han förut gjort en färd med kutter. Det var så mörkt att man vid midnatt passerade den kända landningsbryggan på ett par alnars afstånd, utan att se den. Men slutligen kom man dock i land, och Tavaststjerna hade möjligen väntat sig eloger för denna sportbragd. Fadern till en af de unga damerna lär dock ej hafva varit af samma mening, utan i starka ordalag gifvit uttryck åt sinåsikt, att denna* vådliga färd hälst borde hafva undvikits. Naturligtvis fins det många sätt att upptaga en dylik förebråelse. Tavaststjernas metod visade sig däruti, att han utan vidare resonnemang gick tillbaka till kuttern, lade ut ifrån bryggan och i samma mörker for ensam tillbaka i motvind samma väg, hvilken man förebrått honom såsom farlig i medvind.

Denna lilla historia kompletteras på ett säreget sätt af en händelse, hvilken passerade, när Tavaststjerna för några år sedan gästade Stockholm. Det var den söndag på sommaren år 1888, då den stora cyklonen gick öfver Sverige, och Tavaststjerna befann sig vid detta tillfälle vid Lidingöbro värdshus, vid hvars brygga en af våra vanliga små ångslupar låg, väntande på att ovädret skulle gå öfver. Värtan var denna dag i en handvändning skådeplatsen för en hel mängd af olyckor. Segelbåtar gingo i kvaf, och ännu flere ramponerades. Fåmäld, tvär och befallande, endast uppfyld af begäret att rädda, kommer den finske författaren ned till båten och anmodar kaptenen att lägga ut. Då denne vägrar, tränger Tavaststjerna helt lugnt undan honom från ratten, kommenderar „framåt", förstår endast genom sin passionerade trygghet att göra sig åtlydd, räddar åtskilliga personer från att drunkna och promenerar efteråt hem till hotellet utan hatt, emedan denna blåst af honom vid äfventyret.

Det synes nrig, som om det lynne, hvilket uppenbarar sig i dessa historier, går igen i hela Tavaststjernas författarskap, som i själfva värket visar hän på en personlighet, rik på impulser, modig, ridderlig, trotsig, inbunden, känslig och oberäknelig. Egendomlig och sluten, öppen och naturlig, munter ända till vildhet, dyster ända till förtviflan, misstänksam och oändligt förtroendefull, passionerad och nästan blaseradt likgiltig — kort sagdt uppträdande under de mest skiftande sinnesintryck, full af motsägelser, ungdom och möjligheter, sådan mins jag städse Tavaststjerna, och sådan framträder han också i den rikhaltiga literatur, som han själf skapat. Det bästa af alt är, att huru full af inre motsägelse han ofta tyk-kes vara, så är han dock i alla sina motsägelser sig själf, äkta, sann, ursprunglig, liffull och fängslande. Endast i ett fall får man kanske ej taga Tavaststjerna på orden. Det är när han tidigt nog uppträder som den blaserade skeptikern. Men det låg i luften på 80-talet att vara kall och ironisk, och ju yngre man var, desto ifrigare var man att visa en världserfarenhet, hvilken ej sällan dess bättre var en mask, som dolde den ungdomliga lefnadslusten. Hos Tavaststjerna var denna skepsis en mask, som till en del kanske anlades för att skydda känslomänniskan från ett öfverflödigt lidande — till en del är det ju ej omöjligtatt tids tonen smittade. Ty ingen går i ungdomen alldeles fri från samtidens gängse barnsjukdomar. Hans första diktsamling är emellertid en bedårande bok, och den visar alldeles otvetydigt en hel mängd af de egenskaper, som en gång skulle tillsammans bilda Tavaststjernas egendomliga dik-tarfysionomi. 1

Morgonbrisen i unga år förde ut mig på fjärden, regnskyn fälde en tungsint tär — så var början på färden.

Brisen sopade fästet klart, båten lutade öfver, och så fick jag tillräcklig fart för en vacker manöver.

Än är solen fullkomligt skymd, än ger glans den åt färden — och framför oss en svartblå rymd lifvet, friheten, världen. —

Det kunde icke gå för mindre. Det fans inga inskränkningar i denne skalds ungdomslöften och

ungdomsförhoppningar. Och det var också en lycklig tid, när han styrde sin farkost ny och glänsande, smäckert bygd och med vajande vimpel i toppen ut på den upptäcktsfärd, som skulle leda honom öfver det haf, bortom hvilket vinkar dedrömda världarnas salighet, och där luften, som fyller seglen, är nya tankars och nya idéers vind. Det var friskhet i denna första tid, friskhet, lif och förväntningar, och det var många upptäcktsresande, som då hissade segel i topp och gingo till sjös i purpurdrömmarnas morgongryning. Det var klang i luften som af harpor, som Ibsens unga Hilde, ungdomens representant, säger i Byg-mester Solness. Där fans mod, och där fans stora förväntningar.

Det var under denna tid man första gången såg namnet Karl August Tavaststjerna, och det kom med en bok, som bar titeln: „För morgonbris".

Man liar författaren hel och hållen i dessa dikter, hvilka inleddes med ett rop om att eröfra lifvet — friheten — världen. Men i ett fall var Tavaststjerna olik nästan alla dem, hvilka vid denna tid hade börjat en ny literaturs kamp mot en gammal världsåskådning. Det fans nämligen vid denna tid, som hvar man vet, en lika stor benägenhet att reformera som att dikta, och det vare långt ifrån mig att instämma i dagens blaserade likgiltighet mot den stora hälsokänsla, som låg i denna reformlust. Men Tavaststjerna var uteslutande en fantasins man. Samhällskritik var icke hans sak, och ironin, hvilken han i senare dikter ofta användt med mästerskap, kom aldrig från en ordnad och logisk öfvertygelse om att såeller så borde samhället vara beskaffadt. Så och så var det. Jag är böjd att tro, att denna s. k. brist, hvarom på sin tid talades icke så litet, egentligen var en förtjänst, och jag läster mig i detta sammanhang särskildt vid hvad Tavaststjerna i början måtte hafva lidit af den känslan att i mångt och mycket vara olik just dem, med hvilka han mest sympatiserade. Alla dessa detaljreformer, alla dessa nya tankar, som då diskuterades både bland förstående och oförstående, för dem hade denna skald icke det ringaste sinne. Han hade bara en enda revolution, hvilken intresserade honom, och som skymtar fram i hela hans diktning; och det är också den, som är störst, farligast och svårast att genomföra af alla: det är personlighetens revolution, framtvingandet af den oerhörda revolt inom mänskligheten, hvilken skall gifva hvarje människa rätt att i sitt eget lif följa de lagar, som passa för henne, och hos hela den skara af trälar och apnaturer, som nu utgör plu-raliteten af människosläktet, framtvinga åtminstone ett förstående af att det personligt säregna är det dyrbaraste, det heligaste af alt, som fins i hela världen. Det är denna personlighetskamp, som genomgår all poesi, alt självständigt tänkande, och denna kamp föres på höjder, dit ljuden från dagens partifäjder icke ens nå.

;;Bröllopsmorgon" är titeln på den första af dessa dikter, och den andas hela den lyriska var-me, som Tavaststjerna aldrig mistat i sina talrika kärleksdikter både på vers och på prosa.

Det leker lifsvarmt solsken pä blomrabatter, och alla kalkar sluta små pärleskatter.

Hela naturen är tyst och liksom i stum förbidan

omorgnad går en sefir i björketoppar.

1 tvänne varma armar förglömmes mycket, när bröllopsnatten diktar det gamla stycket.

Och gripen utaf andakt står tveksam fläkten, naturens unga härold i morgonväkten.

Och går så ut tillbaka till blomsterskara att tälja om det sedda, det underbara.

Men mellan tvänne tunga

damastgardiner

le sprittande i solljus

små amoriner.— .77 —

Det förtjänar kanske att minnas, att Tavaststjerna i medlet af det realistiska 80-talet kunde tala om både sefirer och amoriner, och att de gamla mytologiska underväsendena hade lika mycket poetiskt värde i hans dikt, som när de sedan på 90-talet synas hafva blifvit upptäckta ånyo. Man märker emellertid, att skalden känner af sin särställning och att han midt ibland de kloka nutidsmänniskorna liksom ber om plats för sin fantasi. Det är

Tavaststjerna, som första gången talar om damer, med hvilka man »begynner ett samtal till tidsfördrif om frihet och Stuart Mill". Och jag är ej rätt säker på att hans ironi egentligen drabbade damerna, som till äfventyrs icke hade reda på Mill. Jag tror att han menade kavaljererna, som öfverhufvud ansågo sig ha tid att diskutera, när vackra ögon blickade upp mot dem.

Ty det är lidelsen och kärleken, den fart i lifvet, som kommer af att jaga hvarje beräkning på dörrn — vore den än aldrig så klok — som innerst griper och fängslar Tavaststjerna. Lägg märke till, att när han t. ex. besjunger Imatras vattenfall, är det icke kraften, som egentligen intresserar honom, ej ens naturens skönhet. Det är kraften som symbol för passionen. Han erinrar om en historia å la \7etsera, och han slutar, betagen af forsens hvirflande tumult:Och aldrig' ger forsen åter sitt en gång famnade rof, ty lidelsens vilda despoter de ha ett omättligt behof.

Han blir upprörd ända till raseri, när han ser en teaterpublik, som icke kan gripas af lidelsen. Han älskar väderilen, icke för dess friskhet eller svalka, utan för dess fart och fläkt, och hans lyrik är så personlig, att han flyttar om sig själf och sina känslor på själfva naturföremålen, när han säger:

Pråmen endast lugn kan flyta, lastad säkert för sin färd. men min fart vill jag ej byta för all trygghet i vår värld. *)

Under det att nyttan förhärligades rundt om honom, yfves denna diktare i medvetandet eller känslan af sin egenart att icke vara en lastpråm, utan en lustjakt med vimpel i topp. Och han lider kolossalt af de goda och erfarna vänner, som genom kritik söka förmå hans sångmös barn att taga form och utseende efter tiden. Han säger

*) Jämför härmed Ernst Josephsons dikt „Ek och Björk":

Väl skulle jag skönare finna att drabbas på ekens vis, än tigga mitt lif för att brinna som lumpen ved i en spis.det i poemet »Välmening", där han skildrar den klumpiga vänkritik, hvilken hvarje man af värld måste förstå konsten att taga emot med lugn och därunder åtminstone visa sig tacksam. Man måtte gått illa åt denna starkt mottagliga poet, som har en så underlig blandning af beherskning och våldsamhet, för att han efteråt skulle gifva så skarpt svar på tal.

Heroiskt författarn med kritikern lögat sina känsliga strängar, ty han förtjänade mer än nog de väl applicerade slängar.

Det är förgäfves, att han söker skydda sin sångmös hull. Hon blir illa åtgången, och det är ju mer än naturligt, att i en tid, då uppriktigheten alltid skulle fram äfven på hjärtats bekostnad, måste det finnas mången, som icke visste att en sympatisk blick gagnar en diktare mer än en hel bunke kritiska anmärkningar.

Pegasen fick järnskor ock dansar ej mer som tankarnas bajadérer. Den tj^glas på cirkus ock bugar för er och samtliga veterinärer.

Det är tämligen tydligt att Tavaststjernas pegas haft många mer eller mindre kompetenta veterinärer i sin spilta, liksom också att detta öppna lian icke lofvade bättring. Tavaststjernavar och blef sig själf. Han var t. o. m. både modig och gammalmodig, när han i dispyten om kvinnor låter „den världserfarne" tala hjärtats språk midt i sorlet af emancipationens och könlöshetens tidehvarf.

Djupast är hon densamma, som (inskar att tagas så, att icke hon blir en amma, men moder för sina små.

Han säger rent ut, att det är bristen på kärlek och kärlekskraf, som framkallat det myckna diskuterandet. Ty

när kärleken är i nedan, bestiger förnuftet tron.

Ja, han låter samtiden veta, att han liar lust att skrifva, som han vill, oberoende ej blott af alla doktriner, utan — om det så faller sig — äfven af sannolikhet och förnuft. Han vill taga „färgerna ifrån Lima och ämnet från Piteå", om det passar honom, ty »hjärtat har ingen förnuftig geografi", och den s. k. sunda kritiken är en besvärlig tullbetjänt i den literära protektionismens trångbröstade tjänst. Och Tavaststjerna förklarar sig för frihandeln, nästan för fribyteriet, ja, han t. o. m. svär på vers att

fantasin har tusan till herskarrätt.I alla dikterna ifrån hafvet, som bära titeln »Skärgårdsminnen", är det egentligen

den obändiga lifslusten han genomgående besjunger.

Han prisade icke sin lyckas gunst, att hamnen han nått i tid; han bytt mot irrfärd i dimma och dunst sin dåsiga godtköpsfrid.

Och han besjunger stormen i verser, som äro så energiskt vackra, att de nästan bli felfria, något som med Tavaststjernas verser från denna tid ej alltid är så säkert. Man behöfver blott läsa den nyss citerade:

Kom ut till mig för att lära hur bojor bräckas, och lef! Jag sjunger din moders ära, naturens, som främling blef.

Jag rensar från kvalmet och kväfvet en pestsmittad, sjuklig värld, det fria, oändliga hafvet är min och är hälsans härd.

Det är opposition i dessa dikter, undantagsmänniskans opposition mot hvardagligheten, dikter af en människa, hos hvilken hvarje steg ute i lifvet äggar kamplusten. Hans hat mot medelmåttan är gränslöst, och det tager sig ett slående uttryck i den lilla dikt, där han liknar människorna vid flugor. De äro som flugor, säger Tavaststjerna,

6instängda flugor, som fylla en matsal, där faten stå kvar på bordet, och kring hvilka de flesta samla sig.

De fråssa dessert och drunkna i glasen, de söla ner duken och fortplanta rasen.

Men det fins andra flugor, som ej hafva sinne för denna materiella härlighet, som stimulerar plu-raliteten. Och dessa flugor

de flyga mot rutan och surra sig magra.

Solskenet lockar dem, solskenet, som de ej kunna nå, emedan den tunna, osynliga glasväggen stänger dem ute.

Och han slutar dikten:

Yi lefva för solsken, vi dö därförutan

och flyga i stormlopp mot rutan — mot rutan.

Vårt lif, menar skalden, är ett ändamålslöst surrande, en flykt mot en osynlig vägg, som hindrar oss att nå solen — det omöjliga.

Denna opposition mot andras tyngd, liknöjdhet och prosa, mot människors ljumhet, mot lifvets egna lagar, finner man ej minst i de »unga känslor", som tolka Tavaststjernas kärlekssagor, och som enligt hans egen utsago hos kvinnorna bidrogo mest till hans första dikters framgång.I själfva värket äro dessa dikter bedårande genom sin omedelbarhet och sin värme. Ej under att läsarinnorna förstodo denna finhet i känslan, som ej tål att värkligheten ens „andas på alt hvad du äger och vet". Här är ungdom och lidelse, solljus och regnväder om hvartannat. Men här fins äfven en opposition mot det honom omgifvande människolifvet, en opposition, hvilken gäller kvinnorna själfva, och det är icke här deras vankelmod — berömdt alt sedan klassicitetens dagar — som författaren angriper. Denna egenskap är i denna diktares ögon snarare en charme mera, och i detta fall ser han oändligt mycket klarare än den nyktra prosaisten. Nej, det är kvinnans, den nordiska kvinnans, ljumhet och reservation, som han angriper.

Nog är du bra tungsint, du sköna, som ej i det vårliga gröna vill älskas, beundras, besjungas med kärlekens rätt och det ungas.

Lifvet blir honom fattigt, när ej ens en älskande kvinna kan

sjunga i eldiga strofer omkull sina grå filosofer. —

Skalden känner sig vilsekommen och ensam i all denna samtidens tröga betänksamhet, som förtager stundens fröjd och lifvets sötma.Har ej stunden makt att tjusa längre, liar då himlen värkligt blifvit trängre, när två själar icke längre mäkta finna lifvets pärla, lifvets äkta, och att tanklöst le åt alt försåt?

Jag har kursiverat dessa ord, där Tavaststjerna markerat sin sympati för den trotsiga be-kymmerslöshet, som är ett af hans naturs särmärken. Och han lider af att han skall stå stum med sin rika, lefvande känsla, stå liksom vid

lifvets slutna dörr och klappa på, medan han

ser en annan komma, en mera reel än jag,

en, som ej gör kvinnan till idealet, något, som hon i allmänhet endast tål vid i fantasin, medan den stackars skalden

står där med händerna knäpta, med blicken mot jorden fä!d, när trefoten ramlar i templet och släcker vestalens eld.

I en dikt, som tillhör det skönaste i all nordisk lyrik, slutar Tavaststjerna dessa dikter, och dess toner dallra kvar hos oss alla med minnet af de förhoppningarnas dagar, då vi första gången hörde orden „Pör morgonbris" som titel på en diktsamling. De innehålla också författarens själf-karakteristik, på samma sätt som ett ungdomsporträtt af en välbekant person liksom ger oss klafven till hela ansiktets historia och utveckling.

Ty hemligheten i Tavaststjernas natur och skaldskap ligger, tror jag, däruti, att han länge var gosselynnet inom den nordiska literaturen. Detta uttryck synes mig innebära såväl hans karakteristik som begränsningen i hans tidigare period. Det ger också en förklaring öfver tjuskraften i denne diktares egendomliga arbeten.

Och vi hafva hela hans lynne mera utprägladt än någonsin i diktcykeln „Från pojkåren". Tavaststjerna är bland de få diktare, som berätta om pojkar, utan att ironisera. Man skulle nästan kunna säga att han upptäckt 14-åringen, hvilken i parentes sagdt är helt annorlunda, än hvad man vanligen i praktiken vill göra gällande. Aldrig är man nämligen så ridderlig, aldrig så högsinnad, aldrig leker lifvet emot en med sådan purpurglans öfver framtid och nutid som under denna period. Aldrig lider man häftigare, mera oresonligt, aldrig slår lifvet en så blodigt i ansiktet, aldrig är man så mottaglig, så känslig för yttervärldens hård-händta beröring som just vid denna ofta skämtsamt behandlade pojkålder. Det är emellertid ej alla pojkar, som detta gäller. Det är pojken med fantasi. Och Tavaststjerna hade ju redan sagt att han mött vårdrömmarnas drottning, och sedan den dagen— 86 —

Han bär inom sig sin fara. den blir han ej nånsin fri, den farliga bilderskara, som kallas för fantasi.

Och det är just fantasi, som lille Karl har, och denna fantasi är af samma art som den store Karls, endast mera naiv, men lika obeherskad. Det är naturligt att han leker krig, och naturen visar honom icke taktiska taflor, utan idel martialiska syner.

Stolta mandater föra de unga björkarna ut, medan de tunga furusoldater falla i klunga för granarnas krut. Kortleken gömmer granna genraler, måsarna skria gälla signaler.

Hemmet ligger i en storartad, bärgig trakt, och för lille Karls ögon blir det ett riddareslott. De ändlösa ägorna, det blånande fjärran bakom åsarnas branter, parkens skumma gångar, det gamla templet därinne — alt detta är hans värld, och här håller han ensam sina gästabud för fantasins tusen personer, och när han ser sjön lika djupsom himmeln är hög, vaknar inom honom första gången den djupa oändlighetskänsla, hvilken ligger på botten af det bästa Tavaststjerna diktat och känt. Här mins han också sin moders död. Den kommer som ett värdighetens slag midt i hans fkntasilif, och den berör honom på det underliga, djupa och dock halfva sätt, som är eget för fantasins barn. Han nämner det altsammans som någonting, hvilket han endast till hälften förstår. Beundransvärd är den enkla ton af undrande barnasorg, som tolkas i dessa verser:

Helt högtidlig i syskonens ring, väntade han som alla, spändt på det okända någonting, hvilket vi döden kalla.

Döden kom — och så blef han kysst ömt så af far som systrar, grät såsom alla bittert och tyst bamsorgen bort, som fördystrar.

Moderlös blef han kallad se'n —

— Men som naturligt var finna vi honom strax efteråt i drängstugan. Fantasins nöjen tillfredsställa icke i längden. Lifvet har också sina reella fröjder, och tobak och kortspel höra till ungdomens mest frestande. Tavaststjerna förstår att sentera tjuskraften hos de fröjder, som äro otillåtna, och han sympatiserar med lille Karl,

när hanfyld af brottslingstankar går att stå till svars för sin vredgade fader. Han sympatiserar med honom j på samma sätt, som han känner deltagande för/ de stora barnen, när dessa i fantasins yra brutif mot budorden och i denna värld af stränghet oc|i sedelagar ej kunna få göra det ostraffadt. Det går lille Karl, som Strindberg berättar i »Tjänstekvinnans son": han kommer på kant med den förfärliga sanningen, och han säger den hel och hållen, men — han blir inte trodd. Det är det värsta, som kan hända ett barn, och det märkvärdiga är, att dylika situationer ofta bli värre med åren. Ty lifvets missförstånd äro stundom värre än barnkammarens. Men „när en far kunde missförstå, missförstod hela bygden". Och därför sitter han där, envis och stum, ungefär som jag föreställer mig att författaren själf i ensamheten setat och stirrat in i olösliga oförrätter. Han skall bekänna att han har ljugit, fastän han inte har gjort det, och han är inte endast bitter, han är mera martyr djupt i sitt barnasinne. Men eftersom det är julafton, och denna dag har pretention på icke blott försonlighet, utan äfven glädje, så bekänner han till slut, bekänner på trots, med vrede i hjärtat och full af hämdkänslor, ljuger att han har ljugit och får nåd för sin lögn.

Lille Karl blir Mmrod, och han blir kär. Han dansar stelt och tvunget med sitt unga hjär-hjärtas herskarinna, medan han lätt svänger om med alla de andra. Han utstår sin första stora kärlekssorg, när han sitter instängd på skolrummet, medan möten stämmas på skridskobanan. Han flyger med stål under sko och äfventyrslust i sinnet öfver den nattgamla isen, som bågnar under hans tyngd, och vi se honom sista gången i skriftskolan, där han kämpar en tvungen strid mellan jordens lockande och himmelns eviga gamman.

Jag har uppehållit mig så länge vid dessa dikter, därför att jag tror, att det är liksom tvärs igenom dem man skall söka bekantskapen med den unge författare, hvilken sund, varmblodig kommer oss till mötes i berättelser sådana som „Barndomsvänner“ och „En infödingʺ. Det tungsinta, inbundna draget i Tavaststjernas lynne tager sig här ett uttryck, hvilket är alldeles lika med hvad man erfar vid läsningen af dikterna om lille Karl. Skilnaden är endast den, att det nu är konflikterna med själfva lifvet, som äro föremål för diktarens intresse. Lille Karl har blifvit stor, det är hela saken. Och han har vändt sin opposition mot världen, i stället för mot de äldre. Det är hela tiden fantasimänniskans opposition mot beräkningen och hvardagligheten, som det gäller äfven här, och Tavaststjerna tecknar detta slags konflikter icke blott med mästarhand, utan med erfarenhetens sakkännedom.Det fins nämligen konflikter i lifvet, hvilka äro en smula svåra att referera, därför att de egentligen spela på så fina strängar, bero på så underligt sammansatta orsaker, och jag tror att det vid bedömandet af dylika mer än eljes är skäl att icke låta det kloka förståndet ensamt fälla utslaget. Förståndet är en god sak, men det räkker icke till att ensamt förklara alt, och när jag hör talas om människor, hvilka hafva lätt att komma på kant med sin omgifning, bekänner jag, att jag ofta af ren instinkt har lust att gifva den ensamme rätt emot de många. Enstöringsnaturer, hvilka lefva i sin fantasi och känna rikt, äro skygga som Ben Thomén eller som Vahlin — hvem ser icke släktdraget mellan Barndomsvännernas hjälte och den Vahlin, hvilken författaren på trots mot den då moderna europeiska strömningen kallar för en inföding? Dessa människors sätt att tänka och känna går icke i samma fåror som andras. Deras stolthet och självkänsla är endast en mask, bakom hvilken döljer sig ett barns bedjande om förstående och sympati. De värka aldrig despotiskt, de förtrycka ingen, de bedja blott om den alla andra tillkommande rätten att få lof att lefva sitt eget lif, följa sina egna tykken och själfva bära konsekvenserna af sina egna handlingar. Dessa människor äro vana vid att omgifningen ler åt deras egenheter, och de finnasig ofta i den kritik, som hvardagsmänniskan alltid tror sig berättigad att utöfva öfver hvad hon icke förstår. De äro som barn af en annan planet, hvilka af sagolika omständigheter flyttats in i jordiska förhållanden, och man plägar säga om dem, att de icke passa för lifvet. Om detta förhållande är lifvets fel eller deras eget, är emellertid en fråga, hvilken icke torde vara afgjord därmed, att pluraliteten kan votera sig fri från all skuld i deras öde och deras missräkningar.

Dessa människor äro ytterst känsliga, och vanan vid att missförstås gör dem ej sällan misstänksamma. Om man öfverhufvud erkänner, att ej alla människor äro lika, och om vi besinna i hur hög grad vi äfven gentemot hvardagliga människor städse rent instinktivt söka rätta oss efter deras egenheter, som vi hålla af, skall det utan tvifvel blifva oss klart, att de flesta af oss gentemot dylika människor följa en annan metod. De stå oss så motsatta, de äro i den grad artskilda, att de bilda en värld för sig själfva och nästan reta genom denna sin

egendomlighet. Literaturen är full af undantagsmänniskans och normalmänniskans ömsesidiga kritik af hvarandra. Denna normalmänniskans dagliga och stundliga kritik af undantagsmänniskan blir i det dagliga lifvet ej mindre än en fortsatt polemik, och när ett vänskapsförhållande ingås mellan dessa tvänne kon-traster, mellan eld och vatten, då gör normalmänniskan det till sin uppgift att nöta af den andre lians egenheter, och jag nekar ej, att denna sträfvan understundom har sin rot i ett ömt begär att bespara den andre ett lidande. Ty att vara olik alla andra är alltid ett lidande.

Det betyder, att man ständigt måste vara på sin vakt för att ej stöta på patrull. Det betyder att man måste väga sina ord för att ej mötas af en satirisk blick eller stötas tillbaka af en axelryckning. Det betyder, att man skall stänga inne, hvad man ej kan döda, utan att döda sig själf. Det betyder, att man lifvet igenom måste lefva under trycket af ett slags beväpnad neutralitet.

Men när dessa fantasins barn då skrifva bök-ker, händer det att deras okufvade lynne tager skadan igen. Då — om någonsin — äro de rätta herskare, och med en ironi, som är skärande, emedan ironin enligt Kirkegaard ju är den ensammes vapen par Préférence, bemöta de i samlad form alla de nålstyng, som lifvet gifvit. Då häfda de sig själfva, och ju mera betydande de äro, desto starkare kommer den öfverlägsenhetskänsla till orda, hvilken innerst uppehåller dem. Ty äfven i vänskapens försök att invärka på dylika naturer ligger en ringaktning, som är förolämpande genom det oberättigade i att den svagare utvecklade personligheten vill trycka sin småaktighets stämpel på den rikare.När t. ex. Tavaststjerna i „En infödіng" skildrar förhållandet mellan Vahlin, hans vän och hans älskarinna, är jag viss på att flertalet läsare obetingadt gifva Hård rätt, och de tycka nästan, att när han söker förföra sin väns älskade, så skulle han därmed, strängt taget, hafva gjort honom en stor tjänst. Ty hon kan ej annat än göra den oberäkneliga infödingen olycklig.

Detta är helt enkelt borgerlighetens, plurali-tetens, massans krassa sätt att se, och det får här som eljes upprepas, att hvad som är lycka för en, är olycka för en annan.

För Vahlin är den djupaste olyckan den, att hans vän icke tagit hänsyn till honom, att han trott sig kunna och böra korrigera. Denna förhatliga känsla, att medmänniskan anstränger sig för att förändra mig och mitt lif äfven mot min vilja, alldeles som skolan trängde in mina tankar och känslor i sitt färdiga system, den går igen i Tavaststjernas hela tidigare produktion. Den kommer fram i Bens hat till Syberg, i Yahlins raseri mot Hård. Den fyller diktaren med ett patos, som gör dessa båda noveller till lyriska dikter på prosa, hvilka endast innehålla en genomgående kamp för personlighetens rätt att vara. Den tager formen än af en lidelsefull utmaning, än af en bedjande hviskning, än af det stilla vemod, som genomgår ungdomsromanens sista kapitel.— Stackars min styfsinta gosse, säger den gamla modern med tårar i rösten. Hon kysser honom på pannan och blandar den återhållna ömhetens tårar med andra fulla af lidelse och bitter förödmjukelse. Och i detta ögonblick tittar höstsolen fram mellan en bredbladig fikus och en stel kaktus", — dessa oåtkomligt ståtliga växter, hvilka växa raka eller taggiga, utan att rätta sig efter de öfriga prydnadsväxternas form. — —

Det är emellertid tydligt att lille Karl, som jag hittils uttryckt mig, icke längre går igen som förr i Tavaststjernas författarskap. Gosselynnet har försvunnit och en bitter missräkning liar tagit förhoppningarnas plats. Men missräkningen står där icke ensam och skärande. Den går sida vid sida med sträfvandet efter harmoni med sig själf och världen, och det fins arbeten af Tavaststjerna, präglade af en manlig och stolt resignation, som ibland kan komma läsaren att tro, att denna oroliga natur vunnit fullkomlig andlig jämvikt nu och för alltid. Det är dessa båda makter, missräkningens och resignationens, hvilka brottas inom hpnom och bådadera hafva lämnat spår efter sig i hans dikter af senare år.

Det är ingen leksak för en diktare af Tavaststjernas temperament att finna den slutliga ro i sitt förhållande till världen, som människan aldrig kan upphöra att söka. Det är intet lekvärk,säger jag. Ty en människa af hans lidelsefulla natur och med hans öppna och känsliga sinne har i hvarje förhållande han stått i lifvet, aldrig kunnat låta bli att gifva sig helt och odeladt. Utan beräkning, utan baktanke kom han en gång världen till mötes, och han var för varm och för litet klarsynt för att någonsin drömma om, att andra kände mindre varmt än han. Klarsyntheten liar nu kommit, men hvad denna vinst kostat författaren och — människan, därom torde vara bäst

att icke orda. Ty hos naturer som hans är det icke de synbara, reella olyckorna, som sätta de djupaste spåren.

Sådana naturer känna sig, som förut blifvit antydt, främmande i lifvet, och gå vi i tankarna igenom Tavaststjernas senaste produktion, skola vi finna mer än ett exempel på att den forne lyrikern gripit sig an med att skildra och att analysera, och att hans analys sysslar med just de sidor af människolifvet, hvilka han förr omsatte i lyrik.

Ett exempel härpå finna vi i den egendomliga novell, som under titeln »Impressionisten" återfinnes i novellsamlingen „Unga år". Ett annat finnes i författarens sista rent psykologiska novell „I förbund med döden". Båda dessa noveller äro mästerstycken, mättade af känsla och burna af en poetisk flykt, som ger lif och trovärdighet åt deras innehåll.

impressionisten" är ett namn, som en egendomlig människa fått på grund af sin förmån attlikasom instinktivt bedöma andra människor och ana sig till deras öde. Dylika företeelser inom lifvet äro af den art, att vi måste säga: de förekomma, utan att vi därför kunna förklara dem eller ens veta om deras tillvaro rubbar eller icke rubbar den uppfattning vi hittils haft om därmed sammanhängande ting. Tavaststjerna har upprepade gånger rört vid dessa företeelser, och han gör det utan alla förklaringar, endast som genombäfvad af känslan för det stora obekanta, som vi i dylika företeelser ana.

Denne man har haft en hund, som dött, och när novellens hjälte en dag ser sig i spegeln, återfinner han — eller tror han sig återfinna — i sina egna ögon samma sällsamma uttryck, som han en gång mött i det döende djurets. Denna upptäckt-följes af »impressionistens" död, och det bref han lämnar efter sig är fyldt af undantagsmänniskans djupa ensamhetskänsla. ...

Ett karaktärsdrag sådant som det här tecknade finna vi endast hos de individer, hvilka lifvet påtryckt sin undantagsstämpel, och det är dessa människor, hvilka hela lifvet ut gå kämpande mot den stora upplösning, som döden en gång medför. Det är också dessa människor, hvilka i likhet med denne impressionist kunna säga, att vänskapen varit hans enda stora passion utom goda cigarrer, men att han aldrig ens kunnat njuta af tobaken ensam. De törsta efter förtrogna, efter människor,och de slita upp sig själfva i sökandet efter en omöjlig sympati, emedan de aldrig kunna lära sig den svåra sanningen att en själ städse är allena.

En sådan människa är också Klercken i Tavaststjernas sista större novell. Det är 90- talets luft öfver denna bok. Här är stämning af trötta, öfverretade sinnen, religiös mystik och tal om själarnas sympati. Den halft sentimentala strömning, hvilken i århundradets början gaf våra mormödrar denna fina, litet nervösa känsla för själsfrändskap samt svärmeri för andliga tycken och bleka passioner, har åter kommit till orda, och det är med tillsats af en hel vetenskaplig apparat af bevis och exempel, som denna andliga frändskap — suggesti-bilitet eller hvad vi vilja kalla den — nu återigen uppträder inom människolifvet med fordran på att blifva förklarad eller åtminstone respekterad.

Sjuk, trött, öfverretad, likgiltig för alt kommer denne man ner till den lilla kurorten i Schweiz. Han gör där bekantskap med en grefvinna d'Ottange; hvars blotta närvaro ger honom liksom ny hälsa och intresse för lifvet. Deras förhållande sträcker sig icke längre än till några egendomliga samtal och plötsliga utbrott af sympati och instinktivt ömsesidigt förstående. Fru d'Ottange säger mycket som är både svärmiskt och vackert. Hon säger bland annat, att hon älskar Kristus och högaktar Sokrates. Hon skulle i själfva värket hafva knnnat säganästan hvad som hälst, och det skulle ändå hafva synts Klercken lika hemlighetsfullt, lika upplyftande. Det är här i själfva värket alls ej fråga om hvad hon säger. Det är, att hon säger det, som är hufvudsaken för Klercken. Ty från det ögonblick, då han kommit under hennes inflytande, är han fången, och hennes makt blir honom till sist så olidlig, att han försöker opponera sig däremot, kastar loss från altsammans och reser hufvudstupa hem.

Klercken är gift. Han har hustru och barn, och när han kommer hem, tror han först att han kommer åter som en annan person, att han skall lida alt, utstå alt, att han är mogen för syften, som nå öfver småsinnets.

Men det är icke så. Han är fortfarande fången under denna makt, hvilken han spjärnat emot, utan att lyckas. Hans hem är förändradt, och han ser, att hans hustru fått pantsätta husgeråd och smyk-ken, för att han själf skulle få möjlighet att bli frisk genom att vistas borta så länge som möjligt. Detta rör honom. Men märk väl — det rör

honom endast som i en dröm. Innerst är det honom likgiltigt. Ty han går som under en trolldom, han känner sig bedragen, utan att veta hvarför, och »alla de stora, varma källor han väntade skulle rinna öfver inom honom, hade icke en oförfalskad, klar och omedelbar droppe att framvisa". Han retar sig t. o. m. öfver hustruns glada och tappraleende, hvilket liksom bad om erkännande åt den uppoffring hon gjort. »Martyr, det var han själf — ingen annan hade rätt att vara martyr för hans skull." Han tycker i sin irritation att hustrun liksom slitit ondt för hans skull onödigtvis.

Han är som förstelnad i sitt inre, pulsarna slå, och hjärtat arbetar, men hans känslolif är icke något lif, och hans fantasi är öde. Han har bara en enda, obetvinglig längtan, hvilken han under hela tiden söker att förneka inför sig själf, emedan den är hjärtlös, ful och vansinnig. Han längtar som en galning tillbaka till södern, till lifvet, till fru d'Ottange. Och på samma gång är han stolt öfver sig själf, som lämnat alt detta för att återvända till de tunga, prosaiska plikter, hvilka nu endast äro honom tomma ord, intetsägande, förhatliga och tyngande.

Han öfvertygar slutligen sig själf utan större ansträngning, att korrespondens med fru d'Ottange är ett nödvändigt surrogat, och han känner därvid innerst, att han måste skrifva till henne, lika visst som han varit och är bunden vid denna kvinna med oslitliga band.

Hustrun märker snart till sin förfäran att hennes man, hvilken till utseendet frisk återvändt från utlandet, är en helt annan än den, hvilken ett år förut rest ut för att söka bot. Författaren menar här alldeles bokstafligen hvad han säger.Han har rört vid den psykologiska gåta, som kallas för dubbelmänniskan, och han ryggar icke tillbaka för tanken att skildringen skall synas de flesta fantastisk eller osannolik. Klercken är emellertid lugnare och mera jämn till lynnet, men han är tillika sluten och hemlighetsfull.

Hemligheten ligger däruti, att han hela tiden uppehåller en alt lifligare korrespondens med fru d?Ottange, samt att alt annat omkring honom endast synes honom lefva med ett mekaniskt lif. Den man, som älskar fru d'Ottange, är icke den samme, som förr trifdes i sitt lugna hem. Då han saknar all lifsstimulans, all äggelse att lefva i sitt nuvarande läge och sina nuvarande förhållanden, och då han dessutom upphört att beherskas af sin tro på hjälp från den store välgörare, hvilken han förut trott sig dyrka, nämligen döden — så har han helt naturligt — utan att det kunde vara annorlunda — gripit till det bedöfningsmedel, som låg i att återknyta förbindelsen med denna kvinna, hvars blotta vink, minsta ord befaller honom att lefva. Befaller honom med en myndighet, som endast hon har öfver hans lif. Hon har väckt en ny människa inom honom, och denna kräfver att upprätthållas, emedan detta är det enda vilkoret för att den individ, som omgifningen känner under namnet Klercken, skall kunna i det yttre visa det skenlif, som blifvit honom en nödvändighet.Hustrun upptäcker denna korrespondens. Det som leder henne på rätt spår är den parfym, hvilken doftade från dessa bref och som kanske invärkade på Klercken lika starkt som någonsin själfva brefven. Hon blir svartsjuk, och hon öfvergifver sin man. Återigen vidrör här Tavaststjerna sitt gamla tema — ty här är det åter normalmänniskan, som dömer och missförstår hvad författaren med ett så energiskt uttryck kallat impressionisten. Och nu är Klercken på allvar ensam. De båda människor, som brottas inom honom, få god tid att utkämpa sin sista, afgörande kamp.

Han har under den kris, som nu kommer, icke lätt att afgöra för sig själf hvad som är dröm och hvad som är värklighet. Han kan inte fatta att hans hustru är borta. Han sörjer henne ej, men kan känner att en serie obehag lura på honom och hota att förstöra det lif han gjort till sitt. Han tycker att han först nu insett hvem hans värkliga fiende är, och han förbannar sig själf, som för en inbillning låtit hemmets lugna, säkra lycka glida sig ur händerna. Han påbörjar ett förvirradt bref till fru d'Ottange. Han vill bedja henne att lämna honom i ro, men han kan ej afsluta brefvet för frosskakningar, och när han kommit i sin bädd, vet han att nu har fru d'Ottange tagit sin kärlek ifrån honom. Han känner det rent fysiskt. „Det är lifvets värme, som slocknar." Eller med andraord — den kraft, som hållit honom uppe, är borta, därför att han själf afskurit trådarna mellan henne och sig. Hans lifstråd har endast varit beroende af en främmande vilja, och han föraktar sig själf, som någonsin kunnat drömma om att göra om intet det förbund han slutit med sin ende vän, döden. Han vet, att hans lif icke varit hans eget, alt sedan han kom hem. Och han bekänner högt att han lefvat på nåder.

Klercken tror att han skall dö af detta. Men han dör icke. Han vaknar åter till lifvet, och han kan återtaga sitt

arbete i banken, som om ingenting skett. Men han är andligen bruten. Han är helt enkelt sig själf igen, sådan han var, innan fru (VOttange väckte honom ur hans andliga dvala. Och den, för hvilken han någon gång yttrar sig om sina fantasier, anser honom vara galen.-------

Det är i de synvidder öfver mänskligt lif och dess egendomligheter, som öppnats af den hypnotiska suggestionen, man skall söka förklaringen på detta egendomliga själstillstånd. Tavaststjerna har skildrat det med en egendomlig blandning af skarp, klar analys och djup känsla. Hans iakttagelse af själstillståndets växlingar är så säker, att den understundom nästan värkar kylande. Och på samma gång är hans sympati med undantagsmänniskans lidande så lefvande, att den bryter igenom själfva den lugnt flytande, mäjslade stil, som karak-teriserar detta arbete. Tavaststjerna liar med denna berättelse dokumenterat sig som en psykologisk diktare af hög rang. Han gissar sig till själslifvets gåtor med en säkerhet, som är öfverraskande, och lian skildrar äfven det mest mystiska, outredda med en klarhet, som är vida mera än endast kunskap och studier. Lyrikern har här blifvit psykolog, och psykologen har ledts af den fina instinkt för själslifvets växlande stämningar, som är ett af lyrikerns väsentliga kännetecken. — —

Det fins emellertid, som jag också förut antydt, en annan sida af Tavaststjernas författarnatur. Han är icke blott den skiftande känslomänniskan, hvilken med entusiasm kastar sig öfver lifvets njutningar, som älskar oppositionen för den personliga frihetens skull och som i sitt begär efter det ovanliga kastat sig in i de psykologiska gåtor, hvilka den nutida vetenskapen hoppas kunna beröfva den sista slöja, som omgifver deras innersta lösning med dunkel. Han är äfven ett efter sundhet och lefnadens jämvikt och hälsa törstande människobarn, och han har skildrat den lugna, stora resignationen med en styrka och kraft, som visar att han icke misskänner någon af lifvets stora, uppfostrande eller framdrifvande makter.

Jag erinrar här om den lilla berättelsen „Ett vändt blad", hvilken i formens nobla knapphet och värme slående påminner om Turgenjew.Detta välde öfver formen har Tavaststjerna långsamt fått kämpa sig till. Vårdslöshet i detta fall hörde till de förebråelser, som man oftare än någon annan hörde uttalas mot hans tidigare arbeten. Publiken, som först tog emot rikedomen, utan att hafva öga för felen, fick slutligen så ofta höra denna förebråelse upprepas, att den sedan, när den ej mera med fog kunde göras gällande, accepterade den som sin egen och använde den man och man emellan för att åtminstone ej vara mera duperad an tidningskritiken. Och när denne författare i sitt hemland första gången stötte på allvarligt motstånd, var när hans roman »Hårda tider" utkom, en roman, hvars förtjänster i allmänhet blifvit lifligare uppskattade utanför Finlands gränser än inom desamma. Sedan denna tid synes det hafva varit ett slags kamp mellan den varmblodige författaren och hans hemland. Men i en sådan kamp är det som bekant sällan fosterlandet, som afgår med segern.

Att man i Finland ej accepterade ..Hårda tider*' tror jag berodde på flere orsaker. Dels var den satirisk både mot vissa klasser och mot vida kretsar af de styrande. Dels var boken skrifven med ett slags förnäm reservation, som af den stora publiken lätt förblandas med kyla. Men den hufvudsakliga anledningen till missförstånd torde hafva legat i den för mången vilseledande titeln. Manläste orden »Hårda tider" på titelbladet, och man visste att boken handlade om det stora nödåret på 60-talet. I analogi med kända alster af samtida literatur väntade man sig en bred skildring af de lager, hvilka under detta sorgeår ledo det största betrycket. Man väntade en målning om nöden, som växt upp ur nederlaget i kampen mot det finska folkets urgamla fiende: nattfrosten. Det var Zolas ,,Germinai" m. m., som i mångens fantasi stängde vägen för förståendet af Tavaststjernas diskreta och djupt kända roman.

Ty författaren hade valt en säregen metod att nalkas sitt ämne. Han hade gripit en liten krets af människor ur överklassen. Dessa människor lefde sitt vanliga lif, de intresserade sig för alt, som eljes plägat intressera dem. de hade sina sorger, sina fröjder, sina missräkningar och sina förhoppningar nu såsom alltid, och det var få bland dem, som i djupet af sitt hjärta helt och odeladt lefde med det folk, hvars dag var hunger och lidande. Men genom denna skildring af hvardagliga händelser och människor ville författaren att vi skulle se liksom bitar af folkets lidande och lif. Han ville att vi skulle ana det, som man under olycksår städse kan förnimma midt under hvardagslifvets enformighet, något af den stora, trista allmänstämning, hvilken väl icke når alla, men som dock

rör alla — eller borde röra dem. Han ville,att bakom alt det lif, som skildrades, skulle som på en tafla med ljusa bilder mot en mörk bakgrund skymta bakgrunden af det Finland, som led.

Det fins i Tavaststjernas passionerade lynne stuudom ett drag af inbundenhet, som om han endast förbehållsamt och skyggt lade i dagen de känslor, hvilka djupast berört hans själ. På detta sätt lefver i hela hans författarskap kärleken till det land, som sett honom födas. Hans känsla tager sig i förhållande härtill ej samma direkta uttryck som hos Juhani Aho. Men den är lika varm och djup, lika omfattande och outrotlig. Hans fosterlandskärlek går genom alla hans skrifter som en naturlig underström, hvilken fyller honom och bär honom fram. Denna känsla har skapat berättelser som „En julotta i barkbrödets Finland", där tonen är så nära Juhani Ahos, som om dessa båda själsliga kontraster i känslan för fosterlandet ägde en samhörighet, hvilken tvang dem att nästan uttrycka sig på samma sätt. Och det är just fosterlandskänslan, hvilken gör tonen så bitter i den våldsamma satiren »Sångarlön". Det är också denna känsla, som ger lif åt alla de skildringar af finsk natur, som fylla många blad i författarens skiftande berättelser.

Om man jämför tvänne så olika författare som Juhani Aho och Tavaststjerna, är jag öfvertygadom. att inför de flesta finska läsare den förre obetingadt skall afgå med segerpalmen. Och Juhani Aho är i själfva värket en författare, hvars betydenhet är så stor, att han säkert öfveralt skulle ställa de flesta i skuggan.

Om man i detta ögonblick synes hafva lätt att tillbakasätta den ene af dessa båda, enligt min mening jämbördiga författare för den andre, så kan detta bero på många skäl. Men det fins ett, hvilket jag särskildt vill framhålla. Juhani Aho är i högre grad än någon annan lefvande nordisk författare, hade jag så när sagt, en hel människa. Hans skriftställarskap visar inga språng eller afvägar. Med imponerande konsekvens går han sin bana fram, och hvarje nytt arbete synes vara en direkt fortsättning på den rikedom, som uppenbarade sig i ett föregående.

Med Tavaststjerna är det icke så. Hans böcker aflösa hvarandra med en orolig ombytlighet, som måste sätta hvarje normal läsare i förvåning. Det är en ström af skiftande försök. Där finnas lyriska dikter, samhällsromaner och stämningsnoveller, skådespel ur den borgerliga världen och tragedier ur bondlifvet, teaterpjeser och resebref. Kort sagdt — författaren visar oss med hvarje ny bok snart sagdt ett nytt anlete.

Det fins ingenting mera vanligt, än att en dylik författare till en tid blir förbisedd just genom sin inre rikedom. Det är som om denna möjlighetaf omväxling" hindrade lians egen bild att med full klarhet utprägla sig i minnet hos hans läsare. I hvarje ny bok af en författare söker publiken nämligen omedvetet spåren af hvad som en gång behagat den i en föregående. Och när detta ej återkommer, lägger den boken ifrån sig med en känsla af otillfredsställdhet. Och Tavaststjerna skiftar — i olikhet med den finskspråkige författaren — uppsyn med en snabbhet, som understundom torde göra hans läsare en smula yra i hufvudet. Han ger dem ej länge tid att tänka på samma sätt. Juhani Aho är med ett ord mera intens, Tavaststjerna har flera strängar på sin lyra, och hans rikedom är så stor, att han ännu ej lyckats få de olika tonerna att ordna sig till en öfverskådlig harmoni.

Tavaststjerna är ett temperamentets barn, skiftande, oberäknelig, lockande genom sin rikedom, intressant i sina motsägelser, buren af det stolta själfmedvetande, som följer sin egen drift, utan att fråga efter hvilket omdöme som skall drabba honom. Ingen har karakteriserat honom bättre än just Juhani^Aho, hvilken jag en gång hörde säga, att Tavaststjernas hela diktarnatur ligger i de ord, hvarmed Ibsen afslutat .,Kärlekens komedi•':

„Og liar jeg* end sejlet min Skilde på Grund, så var det dog dejligt at fare."

Detta andliga öfverdåd är i någras ögon ett adelsmärke — i andras ett fel.Verner von Heidenstam.

När jag vill försöka att gifva en bild af denne författares framträdande inom den svenska literaturen, sker det med en egendomligt blandad känsla af beundran för den talangfulle skriftställaren och kritik gent emot den världsåskådning, som går igenom Heidenstams skriftställarskap från de första dikterna och till och med Hans Alienus.

Verner von Heidenstam uppträdde under den period af allmän nedslagenhet, hvilken karakteriserade slutet på 80-talet, och bland dem, hvilka blifvit öfverraskade af den snabba reaktionen, som följde på den moderna literaturens första och korta blomstringsperiod, märktes en sträfvan efter det slags resignation, som kallas att uppgifva

förhoppningarna för egen del och hängifva sig åt den illusionen, att man hvar i sin stad lefver för det kommande släktet.

Den sinnesriktning, som närdes af engelsk filosofi och resterna af kristendomens inflytande,var lika förherskande som dogmatisk, och den bredde en tyngd öfver människorna, hvilken helt naturligt återspeglades i literaturen.

Men det ligger en räddning från tröttheten däri, att i längden går det icke så alldeles lätt att resignera till förmån för det kommande släktet. Vi människor äro nu engång så beskaffade, att vi äro ena stora egoister. Och huru ohyggliga former denna vår egenskap än understundom kan taga, så tror jag ändå, att denna egoism på samma gång är mänsklighetens innersta lifskraft. Det är denna egenskap vi innerst beundra i alt, hvad som i världen möter oss, som vi kalla stort Det är denna egenskap, hvilken tager sitt största uttryck i det kraftiga ja till lifvet och lifvets kraf, som är hvarje sund människas innersta hälsa och drifkraft. Det är denna egenskap, som rastlöst drifver oss framåt och kommer oss att af all vår makt arbeta emot den sjuka eftergift, för hvilken resignationen ofta endast är en ganska genomskinlig täckmantel. Det är mänsklighetens i stort sedt aldrig utsinade egoism — d. v. s. helt enkelt dess begär att fritt få lefva, fritt få utveckla sig, som åstadkommit alla de stora revolutionerna i tänkesätt, kultur, religion och samhällslif, på hvilka vi ännu blicka tillbaka som på de stora milstolparna på släktets mångtusenåriga utvecklingsbana.

I den allmänna tröstlöshet, som kårakterise-rade slutet på 80-talet, hade man nästan glömt denna hälsosamma tro på hyad jag här — ehuru naturligtvis i helt annan mening än den vanliga — kallat för egoismen. Och när jag nu vill påminna om Heidenstams debut inom den svenska litera-turen, så vill jag göra det i detta sammanhang. Ty hans första bok — diktsamlingen Vallfart och Vandringsår — den har många sidor, men ingen så påfallande, som att författaren trotsigt och gladt hyllade den fria och oförfärade kraft, hvilken bjuder människorna att oberörda af grubbel och tvekan gripa den glädje, som kan nås, i stället för att resignera till förmån för den fröjd, som kan vinnas i morgon.

Jag tror icke jag säger för mycket, om jag påstår att denna bok skulle hafva väckt en enorm skandal, i fall ej den österländska kostymen hade skänkt dess djärfva tankar hemortsrätt öfveralt, där eljes dylika tankar äro förbjuden vara och kontraband. Det var nämligen en underlig väg, som förf. valt att nalkas sin samtid. Lik Hans Alienus i hans stora roman af samma namn hade Heidenstam väl ej bokstafligen stigit ned till forn-världen och stått närvarande vid Sardanapals, den store njutningsfurstens, bål. Men hela hans ungdom hade förrunnit * under resor och drömmar på de platser, där kvarlefvorna af antikens skönhetskult och askesfria människolif inför hans fantasi ut-plånat alt, hvad århundradens kultur fört med sig af ondt och af godt. I solljuset af denna värld hade förf. stirrat in så länge, att han nästan var solblind, när han sedermera försökte betrakta den värld, som växt vidare på den antika skönhetens ruiner. Icke som en närsynt och bokkunnig samlare hade han gått bland dessa lämningar från en förgången värld. Han hade sökt där den rena, ursprungliga typ af människolif, på hvilken under århundraden människan blickat tillbaka som på ett ideal, från hvilket hon alt mera fjärmade sig. Och hvad han först och sist hade funnit var den jublande egoism, hvilken log lifvets glädje och njutning utan skrupler och utan beräkning på en tid, då ingen ä.nu uppfunnit läran att „de flestas bästa är det högsta väl", och då t. ex, det band, som en teori ä la Malthus lagt på lifskraftiga individer, skulle varit en omöjlighet endast att uppfinna.

Förf. säger karakteristiskt nog vid anblicken af det döda hafvet, som för honom symboliserar det begrafna skönhetslandet:

Här hvila sona myllade skatter

i betesmarkernas mattor,

i sanden bland friska spår

af gazeller och vilda får

de lyckans och solens år,

då människan trodde sig sitta re'npå paradisets tröskelsten, om hon mot kvälln fick stampa af mossa och mull sin

säng samt hänga i taket en lampa och fila en tagelsträng; då arbetstimman var skämt och hvilan glad som ruset. . Men ville hon hustrur i huset, (och det ville människan jämt) hon drog sina mynt ur barmen ocli räckte grannen dem. Hon lyfte hans döttrar på armen och bar dem glad till sitt hem, när röd om hösten Lima i öppna dörren brann och flickorna voro för bruna att rodna för en man.

Och han tillägger:

Vårt släktes barndom drog förbi, och hvilan blef en plåga. Vi togo arbetsblusen, vi. Vi smida och vi såga. Vi stå till knät i hyfvelspån, men fliten slog till sist ihjäl den late vildens glada själ och halp oss likväl aldrig från hans sjukdom och hans hunger.

Dessa verser innehålla Heidenstams hela anklagelse mot samtiden. Och förf. har i stället stannat med vördnad inför alla de kvarlefvor af antikt lif och grekisk åskådning, som han funnit

8på sin pilgrimsfärd genom Österlandet. Man möter hans antika lifskänsla öfveralt, och jag erinrar särskildt om dikten „Glada gudars hjälp".

Det är icke till den heliga grafven, som denne vallfärdare styrt sin kosa, när han uppsökt de land. hvilka pläga betecknas som gränsande intill människosläktets vagga, de land, öfver hvilka solen tidigare gått upp än hos oss, men hvilka den också enligt naturens ordning kanske tidigare kommer att lämna i mörker och skugga. „Då tackade vattendragaren glada gudar", slutar den ofvan nämda dikten. För en modernare åskådning håller denna tacksägelse alls icke streck. En medeltidsskald — och de små poeter, hvilka ännu i dag pjollra om medeltidens trista människoideal — skulle låtit den ädle vattendragaren i den omnämda dikten dö i frid, för att aldrig en jordisk fläck skulle hinna sudla den rena kärlek, hvilken i lif och död hade fängslat honom vid bagarens oskuldsfulla dotter. Men Heidenstams vattendragare tackar — icke Gud — utan antikens glada gudar, helt enkelt för att han har fått lefva. Det är naturmänniskans simpla resonnemang, och jag rår inte för, att det kan kallas för realistiskt.

Emellertid är det, som sagdt, icke till den heliga grafven, som Heidenstam vallfärdat. Om han altså en enstaka gång tager en afstickare dit, så ser detta mera ut som en händelse. Och den dikt,som bär titeln ^Betlehem", företer i själfva värket en sällsam blandning af hedniska känslor och rent poetiskt svärmeri för de sublima legender, hvilka som hvitklädda änglagestalter sväfvat ut från denna heliga ort. Förf. yttrar sig med påtaglig ironi om den fromhet, som en gång dränkte Jerusalems gator i Saracenernas blod, och hans stämning afbrytes plötsligt af en nästan pojkaktig lust att få tvätta rena de hiskliga exemplar af munkar och pilgrimer, hvilka i ett oändligt tåg befolka kryptans nötta trappor.

Äfven här är det antikens människokult som föresväfvar hans fantasi. Och i hela hans uppfattning af Österlandet skola vi finna detta genomgående drag. Han tar fram österländska sagor och sägner, hvilka han berättar på en gång själfsvåldigt och fritt, stundom med något af djup tragik, stundom med ett löje, hvars ysterhet ej sällan klingar som en melankolisk människas forcerade skratt, men alltid med en poetisk värme och formgifning, som ger scenerierna konturer och verserna flykt. Han berättar om sina resor i Österlandet, och när han beskrifver, hvad han sett, märker man, att han i hvarje tafla från detta land letar efter spillrorna från antiken. Heidenstam har yttrat många oöfverlagda ord — bredvid åtskilliga sanningar — om förhållandet i en nyare tids dikt mellan iakttagelse och fantasi. Men när lian själfförsta gången ville dikta om antikens skönhetsvärld; har han endast undantagsvis rört vid den förgångna världen själf. Han har gripit de spillror af denna värld, som han funnit i det nutida Österlandet^ helt enkelt därför att han instinktlikt känt, att hvad han själf sett och erfarit omsätter sig lifligare och rikare i hans fantasi, än all världens kameler, som kunnat f ramkon struer as „aus der Tiefe seines Bewusstseins". Det är i den half-nakne Sofion, som skrattar midt under den hård-händta bestraffningen, för att hans lössläp ta tjufak-tighet narrat honom att i sitt hjärtas lättsinne stjäla en tupp, som han ser en skymt af antiken, „om ock vanför och förkrympt". Eller ock ser han den vid Teherans stadsport, där sex af kvarterets lataste dagdrifvare ligga och knäcka nötter i solen. Bakom alla dessa bilder ligger en egendomlig, färgrik och intensiv, men — låtom oss säga det genast — tämligen grund epikureism. Vi finna detta drag i snart sagdt hvarenda dikt från denna tid. Understundom får denna epikureism något storartadt och gripande, som i den

härliga scenen i Endymion, när den europeiske äfventyraren, som förråder den österländske frihetshjälten, möter den arabiska flickan, hvilken i vänlig oskuld bjuder honom sin cigarett för att gifva honom eld, och skalden med ett par rader höjer detta barn till en symbol för hela det skoflade och förrådda skön-skönhetslandet. Men det faller också understundom ned nästan till ett tomt ordgyckel som i den lilla parabeln, där änglarna söka efter världens lättsinnigaste man och finna honom i Diogenes, hvilken trodde sig så vis, att han kunde försaka lifvets njutningar och nöjen. Don Juan gör anspråk på samma hederstitel, men afspisas med det omdömet, att han från en upphöjdare synpunkt snarare har varit en vis man, något som den förföriske sagohjälten icke synes hafva drömt om. Denna kontrast är i själfva värket mycket kvick. Men när man först läser den, stannar man i ovisshet om, huruvida förf. gycklar eller talar allvar.

Men ju längre vi följa Heidenstams produktion, desto klarare finna vi, att han talar på allvar, och att om han vistats länge i fantasi eller värklighet bland forna folk, så har det varit, emedan deras lefnadsfilosofi synts honom som själfva kvintessensen af hvad lifvet ända in i våra dagar haft att lära människorna. När han en gång nämner Sokrates, den store vishetslärarens och frågarens namn, så sker det med en blandning af vemod och ironi, emedan denne man i själfva värket krossade den antika världsåskådningens storartadt barnafromma fröjd åt lifvet. Och i den med enkel höghet berättade sagan från Blocksberg framställer han djäfvulen som den af nutidens dåsiga och snusförnuftiga släkte förföljda ochniserade hellenismen. Han är en åldrad Bacchus, en monark i trasor, som på gamla dar tigger sig till en mugg öl. Lägg märke till detta uttryck: „Med en kunglig drinkaråtbörd kastade han muggen långt bort bland stenarna". Denna sammanställning innehåller i symbolisk form hvad Heidenstam anser för kungligt eller upphöjdt. Det är naturligtvis icke drinkaren, som egentligen är kunglig, fast han säger det. Det är njutningsmänniskan, den som förstått gripa och behålla den stora glädjen, hvilken ger lifvet färg. Det är med ett ord den egoism, om hvilken jag nyss talat.

Ännu tydligare framställer Heidenstam denna sin uppfattning i »Endymion", i hvars företal han redan säger, att „ samtidens svårmod i någon mån är ett uttryck af en stor, för oss alla gemensam sorg öfver fornglädjens landsflykt". Och detta uttryck kan bland annat lära oss, huru gärna skalderna vilja kalla sin egen smärta för samtidens. Hela denna bok är för öfrigt en kolossal lyrisk dikt, på samma gång dess egenskaper som roman äro vida mindre framstående. Författaren ställer en nutidskvinna — hon är till och med amerikanska — öga mot öga med orienten, låter hela Österlandets blandning af hellenism, tusen och en natt, bibliska bilder och larmande nutid slå henne till mötes. „Det är, som om grafvarna öppnade sig och forntiden vandrade lugnt sida vid sida med nutiden."Hvem mins ej det praktfulla stället i början af boken!

„ Vaggande på puckeln af en hög kamel nalkades Abraham, svept i sin hvita mantel. Den nakne Esau sof på gatan i ett bländande solsken, medan Benjamin, ännu ett muntert barn, vacker och späd, kastade boll med en citron. Rebecka steg upp för brunnens trappsteg med den stora, ädelt formade tegelkrukan på sitt hufvud, och i gränden satt Job hållhaken ännu kvar på sin askhög, utan att fråga efter att man uppfört en stor muslimansk stad rundt omkring honom".

Detta Österland är den sofvande Endymion, som förtrollar oss ännu i den dödens sömn, ur hvilken det måhända aldrig skall vakna.

Aldrig har så att säga frånsidan af Heidenstams kärlek till Österlandet och fomvärlden fått ett mera lefvande uttryck än i denna bok. Ty frånsidan af denna kärlek var och måste ju vara hat till samtiden och dess kultur, afvoghet mot hela den bildning och det samhällslif, som utmärker samtiden. Det var hela samtiden, som han ville kasta bort, tycktes det nästan, och hans förakt för hvad senare tider fogat samman har något af en för länge sedan afliden, men nu återupp-stånden orientals kritik öfver en tvåtusenårig utveckling, som försiggått, medan han själf i grafven sofvit årtusendens sömn,Man skall finna denna åskådning öfveralt i hans skrifter. Den har icke tagit sig fast form, utan som en poet hör och bör, har Heidenstam kastat den ut i lösa aforismer, som man får söka genom hela hans produktion. Han afskyr först och främst Amerika, det stora industrilandet, och han ber någonstädes till en af sina gudomligheter att han måtte blifva förskonad från att där sätta sin fot. Han hatar Amerika, emedan detta land regeras af nyttan. Hela vår industrialism är honom emot, möjligen till en del därför att den förkväver

personligheten och gör mänskligheten till en enda, kolossal myrstack af rastlöst arbete, i hvilken individerna försvinna. Men han hatar Amerika särskildt, därför att han anser det som antipoden mot det folk, som han dyrkar, som motsatsen mot skönhet, njutningskult och bekymmerslös lefnadsglädje. Hans hat mot vetenskapen känner inga gränser, och det ser understundom ut, som om Heidenstam rent af ansåge vetenskapen för en skadlig, modern uppfinning, hvilken uteslutande vore af nyare datum. Att vetenskapen haft och har sina stormän, sina heroer, sina martyrer och äfven sina suveräna segerherrar, synes vara honom lika främmande, som om han aldrig hört talas om annat än viktiga vetenskapliga bönhasar och småaktiga lärdomspedanter å la hjältarna i Rabelais' Pantagruel. Heidenstam anser att vetenskapen upp-stått ur människans skadliga begär att vilja förklara allting för sig, och han sätter detta begär i motsats mot begäret och kraften att lefva. Till en början vänder han sig mot den moderna andens likgiltighet för skönheten. Den moderne glasögonsmannen, säger Heidenstam, går omkring i en värld, hvars skönhet — i fall någon sådan värkligen kan uppletas i en så banal omgifning som 1800-talets — är honom alldeles likgiltig. Han söker icke ens det sköna, ty han söker det sanna, och när han möter det, har han ingen annan känsla, än att han vill trankilt sätta sig i en vrå med en pilsnerbutelj i ena handen och ett mikroskop i den andra och fundera öfver hvad denna kuriösa tingest, som kallas för skönhet, egentligen är. Denna glasögonsmänmska är alldeles för litet människa för att kunna begripa, att skönheten är gjord att njutas af, icke att dissekeras. Och medan han sitter där i sitt visa grubbel, öfvertygad att ingen tid före honom nått ens en skymt af det människoideal, som den moderna tiden med hela sin apparat af elektricitet, ångmaskiner, snällprässar och parlamentariska monarkier ensam förstått att realisera, så blir han gammal och grå, och han hinner icke med flere njutningar än att dricka ett par glas pilsner, under det att han ändå icke ens lyckas lösa så mycket af den eviga gåtan, som hvari njutningen af hans tarfliga pilsner egentligen bestar,Denne lärde man, som har tränat sig att umbära skönheten, anser Heidenstam hårdt nära symbolisk för hela vårt sekel, detta århundrade, hvilket på sin jakt efter framsteg, utvecklingar, reformer och nyheter af alla slag gjort de otroligaste revolutioner inom loppet af knappa 50 år, och tycks kunna hinna med alt, uträtta alt och finna alt — / utom den lilla, obetydliga tingest, som kallas fö/ lycka. Och han gör oupphörligt gällande, att/drn bekymmerslöse tiggaren, som knäcker nötter i solen, är lyckligare än den jäktade nutidsmannen, hvilken icke ens har tid att njuta af de skatter, hans samtid samlar. Han har icke tid, därför att han jagat upp sin värksamhetsdrift därhän att arbetet blifvit honom ändamål, icke medel. Han arbetar för arbetets egen skull. Och därför har arbetet, självfva sträfvandet, för nutidsmänniskan blifvit, hvad Heidenstam med ett energiskt uttryck kallar „en skenande häst för hans vagn'4.

Denna nutidsmänniska, hvilken gjort arbetet till sitt ideal och glömt glädjen, som sträfvar efter att förklara i stället för att njuta skönheten, har därjämte gjort till sin uppgift att förklara lifvet. På denna omväg kommer Heidenstam från äste-tiken direkt in i filosofin. Hans ovilja mot vetenskapen tager här alldeles samma former, som när det nyss var fråga om huru nutidsmänniskan inom sig dödar den ästetiska njutningen. Hon slår äfvenihjäl självfva lifsiijutningen. Hennes vetenskap har öfvergifvit filosofins glada rymder och slutat att bygga system i sin tanke. Hon har kastat bort de fria, lugna samspråken i vishetsstadens pelargångar, där stolta friluftsmänniskor vandrade sida vid sida, stärkande sina tankars kraft i bildrika och sinnrika samtal, på samma sätt som de öfvade sina kroppar i gymnisk lek. Som man ser, har jag tagit Heidenstams framställning af den vetenskap, som söker svar på lifvets gåta, från dess mest gynnsamma sida. I självfva värket yttrar han sig merendels, som om Österlandet icke haft vare sig Rigveda, Buddha eller Confucius, och som om grekerna njutit af sin tillvaro så intensivt att hvarken Plato eller Aristoteles ens haft tid med att födas. Nå väl! Den moderne vetenskapsmannen åter har gripit till dissekerknifven och sysselsätter sig med att undersöka nervsystemet för att förklara själslifvet. Han går så långt, att han icke ens respekterar gränserna inom djurlifvet, utan han har — o ödets ironi gent emot den Hei-denstamska fornvärlden — återupplifvat den gamla grekiska satsen xdvza psi. Han har antagit rela-tivitetens stora lag, och han har gripit ett orimligt material, som han fordrar undersökt, innan han vill åtaga sig kategoriska uttalanden i de s. k. stora frågorna. Han har hängifvit sig åt detaljen med en intensitet, som kommer den utanförstående att misstänka, att endast detaljen intresserar honom. Och han går till väga på detta sätt inom alla de områden af mänskligt vetande, som för närvarande sysselsätta världen. I samhällsvetenskapen, hvilken på mänga håll börjat intaga filosofins plats, skönja vi samma böjelse. Och mot alt detta slungar Heidenstam sitt i lefnadsglädjens namn uttalade anatema. Och han säger till nutidens människor: ,,I

skolen alla dö, utan att hafva smakat glädjen att vara till." Det är en bland- \ ning af Rousseau och Epikur i detta egendomliga system, som man kan framleta ur skaldens spelande tankar.

Och genom hans dikter går „den gamla heliga", hvilken gäckar honom själf, som hon gäckar alla andra lefvande väsen. Denna gamla heliga, hvilken städse visar honom, att drömmen om oblandad lycka är en dröm, att människan städse blir sig lik, och att oförnöjsamheten ligger i hennes väsen lika visst som lyckokrafvet, hon är alls icke, kvad en kritiker behagat yttra, lifvets prosa. Den gamla heliga är alt i människan, som lefver opp igen, fast man länge trott det vara dödt, det är lifvets oblidkeliga lagar — så till vida är det prosan — samt därtill alt det djupast liggande, för kulturens omdaning oåtkomliga, som aldrig dör, men städse korrigerar. I denna egendomliga gestalt, som möter icke blott Hans Alienus, utanäfven diktaren själf, ligger en ironi, som visar att Heidenstam själf betviflat hållbarheten af de teorier, som varit starkare än hans egen försäkran, att han icke vill några teorier alls.

Men frågar nu någon: Hvad i dessa idéer är det, som är sant? Och hvad är osant?

Jag skall ej tillåta mig att gifva ett alldeles direkt svar på denna fråga. Men jag vill i stället erinra om en historia, hvilken icke kan vara någon af mina läsare obekant. Jag menar den sublima berättelsen i gamla testamentet om det allra första syndafallet, hvars frukter det noga besedt väl ändå är, som entusiasten för fornglädjen beklagar, då lian finner dem vanpryda den moderna kulturens tämligen mångreniga träd.

Som bekant förhöll sig Eva vid detta tillfälle ej som hon bort. Hon tog af frukten och åt etc. Nu var detta ju visserligen illa gjordt af släktets stammoder. Men man får som bekant ej räkna altför noga med fruntimren. De äro af naturen nyfikna, och lockelsen att få veta skilnaden mellan ondt och godt bör för Eva hafva varit särdeles oemotståndlig. Detta torde i parentes sagdt kunna vara ett slags bevis för att kunskapsbegäret hos människan egentligen bör vara att härleda från kvinnan, något som ju bör passa bra i Heidenstams världsteori, där på österländskt vis kvinnan öfver hufvud är behandlad med vänligt öfverseendeoch filosofiskt lugn som ett af många agremang, hvilka samtiden nu mera ej riktigt förstår att uppskatta.

Emellertid har jag tänkt mig, att icke Adam häller måtte hafva varit alldeles oskyldig. Jag liar hört framkastas den tanken, att Adam bet i äpplet af kunskapsbegär, medan kvinnan åter helt enkelt ville veta om det smakade godt. Denna förklaring passar å andra sidan icke med Heidenstams lifsuppfattning. Ty från denna synpunkt, skulle kvinnan vara den egentliga människan, emedan hon föraktade kunskapen och höll sig till njutningen.

Dessa filosofiska funderingar skulle kunna föra oss långt. Men då jag icke vill lämna min föregående tankegång, inskränker jag mig till att säga, att om Adam hetat Hans Alienus, så skulle hans svar på Evas uppmaning hafva ställt sig ungefär så här:

Kvinna! Du är mina ögons lust och min själs vällukt. Lustgården, i hvilken vi vandra, är skön, och träden gifva oss frukter till att äta. Jag känner ingen annan längtan, och mina barn skola efter mig befolka jorden, utan att veta hvarken hvad godt eller ondt är. Och ingen skall vidare ingifva dem dylika fåfängliga tankar.

Därpå hade Hans Alienus slagit sig till ro under fikonträden. Eva hade satt sig vid hanssida. Och vi hade allesammans setat där ännu och prisat oss lyckliga, att människosläktet häften sådan stamfader.

Säkert är emellertid att vi icke sitta där. Och ehuru jag vet, att det icke längre äger ens nyhetens behag att komma med realistiska resonnemang, så måste jag dock nu framställa den enkla anmärkningen, att världen icke bjuder möjligheten af en lefnadsteori, sådan som den, hvilken framställes i Heidenstams dikter, i Endymion eller i Hans Alienus. Den är till för paradiset, för den drömda platsen af all mänsklig lycka, morgondrömmarnas soliga mänsklighet, den stora lekstugan för ett släkte af oskyldiga barn, detta paradis, som släktet söker så oemotståndligt, så trängtande, att stora siare i längst förgångna dagar vändt om sin egen längtan i tron att den hägrande framtiden, det tusenåriga riket, ägt sin motsvarighet i något förloradt.

Men här i vårt bullrande, stridbara och ar-betsjäktade sekel, hvars olyckor Heidenstam till en del sett så skarpt och så varmt, lönar det sig sannerligen ej att säga: grubbla icke, människa, utan njut! Jag vill inte fästa mig vid de praktiska följderna i detalj af denna teori. Det skulle vara lätt att skrifva humoresker därom. Jag vill till en början

blott anmärka, att det fins i själfva värket ingen absolut motsats mellan att tänka ochatt njuta. Vetenskapen och lefnadsglädjen äro icke hvarandras oförsonliga fiender.

Felet är här det, att Heidenstam fattar den mänskliga naturen tör trångt. Ty att lefva betyder icke blott att njuta, och äfven om vi i en mycket vid betydelse skulle vilja gå in på att människan som kvintessensen af sitt lif egentligen f mins och värderar de ögonblick mest, då hon varit) fullt och helt genomträngd af den stora känsla, (som kallas för lifsnjutning, så är det å andra sidan säkert, att ingen njutning är större än den, som kommer, när en stor sanning genombäfvar ett människohjärta och lyser upp det mörker, hvari hon af brist på en sådan okänd sanning hittils famlat. Att veta är det manligaste begär, som fins i vår natur. Det är af samma art som att herska. Att veta är att vara herre öfver sitt och andras lif, att veta är att vara herre öfver världen. Detta är icke den småaktiga glädje, som kommer af att kunna tala om för sina medmänniskor när Karl XIII dog, eller hur många sugvårtor en fluga har under sina fötter. Detta är glasögonsmänniskans lilla banala fröjd, eller som Ibsen bättre säger, fackmänniskans. Att upptäcka en sanning, det är att skapa inom andens värld. Och jag tror ej, att någon människa inbillar sig på allvar att ett dylikt skapande skadar lifsglädjen. Att njuta och att förklara äro helt enkelt tvänne lifsyttringar, hvilka lika litet kunna umbäras.Kulturen har medfört många olägenheter — för att begagna ett mildt ord — och det är icke något tvifvel att vi just nu lefva i en brytningsperiod, under hvilken en gammal tid uttömmer sina sista krafter i ett jäktande efter — jag skulle nästan vilja säga — alt och ingenting. Hvad som trycker på mänskligheten mot slutet at detta sista århundrade, hvilket i så hög grad har förändrat hela världens utseende, är i själfva värket af så mångfaldig art, att en framställning häraf skulle vara vansklig att åstadkomma. Det var ingen, som var okunnig härom, och Heidenstams diktning behöfdes icke för att upplysa världen om detta sakförhållande. Men det var häller icke häri, som denna diktnings värde bestod. Detta värde låg i det ytterst personliga sätt, på hvilket diktaren meddelade' samtiden just den art af sorg, hvilken hos honom återspeglade hela samtidens oroliga lidande.

Ty detta var hemligheten med Heidenstam. Denne lifsglädjens tolk och banerförare var i grund och botten en mera deciderad melankoliker än många af dem, som både förhärligat lidandet och med toner af yttersta missnöje och pessimism skildrat tidens lyten och tidens olyckor. Man genomskådade ju ganska snart, att den bild Heidenstam gifvit af Österlandet i själfva värket icke var annat än en poets drömsyner. Att lyckan skulle

9vara bofast hos proletärerna i detta underland, valen fantasi, hvilken innehöll sitt grand af sanning, men som ej häller kunde gifva mera än en liflig vers eller en lefvande målad tafla. Själfva Sarda-napal föreföll ej alldeles oåtkomlig för det resonemanget, att hans lif sannolikt som alla andras varit fullt af sorger och missräkningar. Och den trotsiga lefnadsglädje Heidenstam förkunnade hade en bismak af den sorgens djupa ton, hvilken aldrig saknas hos diktare af hans rang och betydenhet.

Midt ibland alt, som i denna diktning värkade hänförande, fans äfven ett något, hvilket ingaf liksom den misstanken att författaren på visst sätt gaf oss stenar i stället för bröd. Och det är icke utan, att man — äfven utan att hafva sett Österlandet — drager i tvifvelsmål, huruvida ej detta land och detta folk självt har mera att lära oss och annat att lära oss, än just det, som tilltalat den liffulle författarens eldiga lynne.

Ty det har sig i själfva värket icke så alldeles lätt för oss tunga nordbor att drapera oss i den grekiska lefnadslustens hvita, purpurbrämade mantel. Yi gå här i hvardagslag, nedtyngda af just det, som tynger Hans Alienus. Det är icke så sant att det är vi — nutidsmänniskor —, hvilka skapat alt det, som är Hans Alienus till besvär. Yi lida alla af det samma. Yi önska ingenting högreän att få smaka den fulla, varma glädjen, som lägger eld i våra blickar, kommer våra pulsar att slå och gör våra steg så kungligt lätta, som om aldrig en sorg skulle kunna böja vår ande i stoftet. Det är mot glädjen vi sträfva, det är lyckan vi åtrå med hvarje fiber i vårt innersta väsen. Men det är bara en sak vi måste komma ihåg. Det fins många slag af lycka. Men icke alt är lycka, som bär lyckans mask. Och man når sannerligen icke lyckan genom att „sund och lös vandra fram öfver lifvets gröna fält".

Det var just detta, som redan efter Endymion var klart för samtiden. Man tänkte sig ovilkorligen: — om denna helleniska glädje, sådan Heidenstam skildrat den, plötsligt blefve flyttad in i våra hjärtan, hvad skulle vi göra

med den? Vore det möjligt att man för att vinna denna lycka blott skulle behöfva kasta åt sidan alt hvad som tyngde, alt som stod och pockade på lösning, lifvets frågor, samhällets olyckor, vår egen dunkla otillfredsställdhet, våra tvifvel, våra sorger — kasta det bort med en kunglig drinkaråtbörd, såsom den demoniska glädjens afsatta monark kastade ölmuggen bort ibland stenarna? Skulle vi värkligen vinna något på detta? Skulle det vara oss möjligt att i ett enda nu förvandla hela lifvet till en stor, lysande fest? Vi skulle kläda oss andligen och lekamligen i prunkande karnavalsdräkter. Vi skulle leta framglömda tyrsosstafvar, fylla våra bägare med gnistrande vin och tumla om i en backanal af färger, kärlek, skönhet och rus. Denna karnaval skulle vara i den stora stilen, där den är kung, som uppfinner det djärfvaste njutningsmedlet. Den är kejsare, som mest hänsynslöst kan kasta sina och andras bekymmer öfver bord. Den är gud, som kan rifva ur sitt hjärta alla de tankar, dem årtusenden lämnat oss i arf att föra vidare, alla de gärningar, som vänta på oss för att, när de blifvit fullbragta, ändtligen gifva oss frid.

Jag befarar blott, att vi vid en sådan karnaval noga finge akta oss för att aftaga maskerna. Ty om de plötsligt glede bort, kunde det hända att vi skulle se tårar falla, som vi förut ej märkt, anleten förvridna i smärta och läppar, som logo med tviflets otillfredsstälda, skärande löje. Man skall äga barnets sinne för att kunna drapera sig i barnets leksaksdräkter, och man skall äga barnets oansvarighet för att ej vakna ur lekens illusoriska dröm. Men vårt släkte är icke längre ett barn. Låtom oss hoppas att det ej häller är en gubbe, utan att samtidens oro kommer af samma brytningskamp, hvilken plägar känneteckna mandomsåren, när man liksom med våld vill anstränga sig för att hålla ynglingaårens gyllene drömmar vid lif. Det synes mig ibland som om vårt släktes kamp vore en dylik.Ty hela detta Heidenstams rop på lifvets glädje, det är ingenting annat än vårt släktes oroliga känsla af sorg öfver att kanske ej hinna med att få njuta af den frid, som utfördt arbete en gång skall skänka människosläktet. Och det var också naturligt att detta rop, som klingade så på en gång lockande och gällt, skulle värka bedårande. Men det var ej en nytändning, icke — livad Heidenstam själf kallade — renässans i detta rop. Det var sjukt i hjärtrötterna, och det var lika svårt att följa dess anmaning som att stanna likgiltig för dess melodiska klang.

Ty det, som innerst var föremål för Heidenstams hat, det var icke vetenskapen, icke nutiden, icke prosan, icke andens torra nykterhet i ett praktiskt sekel, det var i själfva värket lidandet och den afart af kristendom, som gjort lidandet i och för sig till en religion. Heidenstam talade som om man blott skulle behöft skaka på sig för att ruska lidandet af sina skuldror, och han använde språkets stoltaste ord för att gifva sin mening vikt.

Ingen har svarat finare och noblare på en literär attack, än hvad Tor Hedberg gjorde i den lilla skrift med titeln „G-lädje". som utkom på hösten efter ..Endymion", och där han erinrar om att vårt släkte lika litet kan trotsa sig till lifs-glädjen som en hafvande kvinna, innan hennes barn med sveda och värk blifvit satt in i lifvet.Jag vill erinra om att vi i literaturen hört ordet lifsglädje, länge innan Heidenstam skrifvit eller talat. Det var, när Ibsen gaf oss sitt oförlikneliga drama „Grengangere", där detta ord första gången uttalades, denna gång af diktens stora spörjare och tviflare. Den gången var det en stak-kars sjuk artist, som ej begärde mer än litet glädje och sol för de få dagar, som han kände sig äga kvar.

Men det var en egendomlig skilnad mellan detta ord och den Heidenstamska lifsglädjen. Ibsen öfversatte ordet med arbetsglädje, och detta ord, som var fullt af hälsa och kraft, det låg oss i själfva värket så nära, att ordet lifsglädje hos den nu lefvande generationen fått en klang, så gripande och så djup, att det ingått i vårt medvetande som det högsta, det mest efter sträfvan s värda vi — nu — här — i vår tid — kunna vinna. Att kunna arbeta med glädje, det är att äga hälsa, hopp, lifs-mod; framtidsdrömmar och kraft. Det är att vara en fri man och icke en slaf. Det är att vilja medlet, när man vill målet.

Ty målet — det är att lämna ingenting ogjordt, som af oss kan blifva gjordt. Detta är lifvets stora, heliga grundsats, hvilkens följande ensamt kan skänka människan den lifvets styrka, som gör att hon utan bitterhet och knot till och med kan åldras med glädje.Men att själfva lidandet är något, som ej är till för att undanskjutas, lika litet som för att dyrkas, utan att det måste undanrödjas, genomkämpas och öfvervinnas — denna enkla sanning värkar i början motbjudande på Heidenstam. Denna tanke är honom så förhatlig, att han liksom vill springa öfver alla hinder och gripa lyckan med våld — för sin och alla människors räkning.

Men med Hans Alienus, denna stora idédikt, hvilken i sin helhet står ensam inom vår literatur, liar han gjort liksom en frontförändring. Det ser ut, som om han tvungits därtill nästan mot sin vilja, som om en djupare, manligare världsåskådning malgré tout med en naturmakts nödvändighet trängde sig fram i hans själ, och när den gamle Hans Alienus lägger sitt trötta hufvud till ro, så känner man, att förf. vet att äfven denne hans hjälte varit underkastad det mänskligas lag.

Resultatet af Hans Alienus' lif, när han återkommer till fädernehemmet, är det, att han känner sig som en främling. Den dikt, som skildrar denna känsla, är Heidenstams mest sublima. Jag känner ej mera ädelt formade verser, och det fins intet vackrare bevis för hur äkta denna kärlek till fornvärlden är hos Heidenstam, denna kärlek, som gjort honom till en främling på jorden.

Jag har i det föregående sökt att kriticera den världsåskådning, hvilken, hur originell och bläil-dande den ofta är, dock ej synes mig kunna hålla stånd inför en an så sympatisk granskning. Jag liar äfven anfört ställen, hvilka böra gifva en föreställning om elen fantasins rikedom och versens kraft, som denne diktare besitter. Det är ett egendomligt drag hos denne skald, att hans stil liksom vinner i kraft, så fort han lämnar nutiden och kastar sig in i den fornvärld han älskar, eller målar Österlandets mångskiftande lif med dess rikedom af prakt, färg och obekymrade nakenhet. Hans stil har något af klassisk höghet, hvilken endast sällan — som i första delen af Hans Alienus eller vissa partier af Endymion — urartar till enformighet, och en framställningsform, som klingar vak-kert, men icke ger lefvande bild.

Heidenstam är Tegnérlynnet i samtidens literatur, och det är karakteristiskt för honom, att när han i en af sina stridsskrifter söker efter det svenska lynnets representanter, så nämner han Tegnér med en öfvertygelse, som om utom honom och hans form och åskådningssätt ej funnes utrymme för mera. Det var just det enkla i framställningssättet hos den nyare realismen, som kanske mer än något annat stötte Heidenstam för hufvudet och föranledde den bekanta stridsskriften, som bar titel „Eenässans". Och det är också här, som han framhåller Tegnér som den mest typiska representanten för svenskt lynne,Det lider häller icke något tvifvel, att denna diktare är nationell som få både i förtjänster och svagheter, och Heidenstam har rätt, när han säger, att svensken har smak för det lysande, att han älskar prydnader i dikten, att han har smidighet, djärfhet och flykt snarare än gmndlighet och djup, samt att en viss frivolitet i det hela pryder en författare i svenskarnas ögon.

Det fins sanning i alt detta. Men vi få häller ej glömma, att nationalitetslynnet liksom alt mänskligt icke är fastslaget för i dag, lika litet som det någonsin i sin totalitet framträder hos en enskild diktare. Och om Heidenstam har rätt i livad han här påpekat, så har han å andra sidan orätt, när han sedan vill göra gällande den satsen, att är vårt lynne engång sådant, bör hvarje författare bon gré mal gré anstränga sig för den stil, som är folklynnets. Konsekvensen häraf skulle bli, att man helt lugnt skulle skrifva för publiken, och detta skulle nog åtminstone vinna anklang hos förläggarne.

Detta menar naturligtvis icke Heidenstam. Men hvad jag gärna ville påpeka är, att vårt nationallynne är ganska sammansatt. Det är ett spörsmål, om ej den lika flärdlöse som djupsinnige (xeijer i själfva värket är ett lika stort uttryck för vårt lynne som den mera lysande Tegnér. Och den störste skald, som i detta århundrade diktatpå svenskt språk, Runeberg, hvilken så att säga utgör det stora föreningsbandet mellan Sveriges och Finlands literatur, är icke blott finne. Han är äfven svensk. Och den strömning, som genomgår denne skalds diktning, är lika nationell som den är motsatt det Tegnérska lynnet. Hvilken af dessa båda fåror som är den djupaste och följaktligen mest värd att bilda nya utflöden, är en fråga för sig. Men ingen löser för sin egen personliga del detta spörsmål genom att gå någon annan väg än den, hvilken hans egen natur anvisar honom.

För egen del har Heidenstam löst denna fråga, och han har genom att följa sitt eget lynnes bud blifvit en af våra mest utpräglade författarepersonligheter, på samma gång som han därigenom gifvit literaturen en ny lyftning. Och om han ej lyckats att skapa något motsvarande med den stora nydaning, som ligger i ordet »renässans", så beror detta först och främst därpå, att renässans innebär en hel omdaning af tänkesättet, som har literaturens och konstens pånyttfödelse till följd. En sådan nytändning medför också den stolta tro på samtiden, hvilken gör att dess människor och förhållanden lefva upp i konsten och som man ännu i dag kan iakttaga i Rembrandts konst.

Ty renässans är mera än en literär meningsskiljaktighet.Men det lynne, som ligger i Heidenstams diktning, är fullt af möjligheter. Och den dag kan komma, då Hans Alienus glömmer skuggorna.

Arne Garborg.

Arne Garborg uppträdde första gången som skriftställare redan 1874 med en kritisk studie öfver Henrik Ibsens då nyligen utkomna världshistoriska drama „Kejser og Galilseer". Och fast han då var foga mera än 20 år, och fast hans första bok — den bok, som hvarje författare ger ut i tanke att han sagt alt hvad som legat honom på hjärtat — icke kom förrän fyra år senare, så innehåller detta lilla kritiska häfte dock den blifvande författaren likasom in nuce. Den var för sin tid i den grad märkvärdig, denna lilla, numera så godt som bortglömda bok, att man till och med kunnat säga om detta häfte, att hur mycket Garborg än gifvit Norge sedan dess, så har han dock icke nått högre, än hvad man redan at detta arbete kunde gissa sig till. Och detta vill ju säga mycket om en författare, hvars mångsidiga värksamhet redan i 30-års åldern förskaffade honom binamnet „Norges beste Pen4'.Det är emellertid två ting, som i ofvannämda broschyr äro karakteristiska för Arne Garborg, och som äro i den grad karakteristiska, att de liksom kasta ett ljus framåt öfver hela hans utveckling och personlighet. För det första, att denne författare, bland hvars grundpgenskaper.~märkes en skarp, vaken och ytterst liflig kritik, begynte sin bana med en kritisk studie, och för det andra, att det just var Henrik Ibsen, som denna kritiska studie behandlade. Det är i allmänhet icke bekant till hela sin vidd, i hur hög grad Henrik Ibsen länge var en främling bland sitt eget folk. Björnson, hvilken där varit och var uttrycket för just de känslor och det drag af folklynnet, hvilka voro så påtagliga, att hvar man kunde se dem, gälde mångenstädes länge för den nationelle diktaren par Préférence, bredvid hvilken ingen annan kunde tänkas. Ibsen våren storhet. Ja, gudbevars! Men Björnson var den norske diktaren, och i fråga om nationell betydelse skulle ingen annan komma och täfla om lagern.

Detta var sant så till vida, som Björnson i sin person rymde just de egenskaper, hvilka då voro de mest beaktade inom folklynnet. Han förenade i sin person den lefvande fosterlandskärleken, som icke skydde något uttryck i känslan af den ungdomliga kraften i sitt nyväckta vårflöde, och han hade därjämte den okufliga framtidstro, somgjorde hans produktion och ännu mera hans öfver hela landet, in i den lägsta koja lästa och uppskattade tal till en enda apoteos öfver det norska folket.

Sådant måste blifva förstådt, och Björnson är i själfva värket på visst sätt för sitt folk, hvad Tegnér varit och är för Sverige. Han är det lefvande uttrycket för dess mest lysande egenskaper, de egenskaper, som lämpa sig att liksom måla på duken af en fosterländsk flagg och låta vaja i solen för en hänförd människomassa, hvilken älskar det kraftiga och varma uttrycket, när det kommer i ord, hvilka bränna sig fast i minnet och blifva till signaler, som samla alla hjärtan till gärning och alla munnar till hurrarop.

Liksom det dröjde länge, innan den stora allmänheten i Sverige lärde sig inse, att Runeberg var lika mycket nationelt svensk som hans store samtida, hvars snille lockade människorna, som en blixt från klar himmel understundom kan komma oss att glömma solskenet — så var det också på denna tid få, hvilka i Norge kunde se att Henrik Ibsen var uttrycket för något alldeles specifikt norskt, endast med den skilnad, att detta drag hos det norska folket låg mera på djupet och mindre föll i ögonen.

Emellertid är det Garborg, som i denna broschyr tager sig för att både påvisa och förklara sammanhanget mellan den norska nationalkaraktä-ren och en författare sådan som Ibsen. ;;Man måste komma i håg", säger han, „att det norska folket är ett tungt, allvarligt folk med. utpräglad böjelse för hvad man kallar »grubblerier" eller till och med melankoliska grubblerier. Vårt folk är »metafysiskt" anlagdt och svärmar mycket för att lösa gåtor, icke minst sådana, som icke kunna lösas. Denna metafysiska böjelse framträder visserligen för det mesta under mycket naiva former; men hur mången begåfvad natur inne i våra trånga dalar använder dock icke så att säga hela sitt stilla lif till ett evigt fruktlöst grubbel öfver ett eller annat gåtfullt problem, hämtadt från hans egen lilla erfarenhets område eller — tillfogar förf. sarkastiskt — till och med från Johannes' uppenbarelsebok".

Att fälla ett sådant omdöme om Ibsen vid denna tid i Norge bevisar först och främst en oförvillad blick och en skarp förmåga af det slags riktiga kombination, som är grundval för kritikerns konst att förstå de skapande andarna. Men hvad som mest bör intressera oss i detta sammanhang, är att Arne Garborg sagt detta. Ty hela hans

produktion visar oss, att just detta drag af grubbel och tungsinne var ett drag, som Garborg haft och har gemensamt med sin store landsman. Han är själf och har alltid varit erkänd som norsk. Men att han så tidigt förstod just detta samband mellanIbsen och Norge, berodde innerst på att han själf kände och erkände denna egenskap som en af sina egna.

Han är i själfva värket som författare en egendomlig sammansättning af djupsinnigt grubbel och slående kritisk klarhet, stundom med en tillsats af ljus lefnadsglädje, hvilken bryter sig mot det tungsinta allvaret med en nästan skärande glans. Han står i samtidens hela literatur som intelligens icke nära någon annan än Ibsen, och om han ock ej äger dennes universella skaparesnille, är han dock en talang af så stor och omfattande betydelse, att han mer än någon annan är typisk för de sista femton årens kulturkamp i hans fädernesland.

Arne Garborg har gått den väg till andlig utveckling, hvilken särskildt i Sverige och Norge icke är ovanlig. Han var i sin ungdom starkt religiös. Han var religiös med sanningskraf å la Ibsens Brand, han talade varnande ord om tviflet, hvilket han kallade en öfvergångsståndpunkt, och han hade helt och hållet prästerliga uttalanden om det negativa. Midt ibland hans skarpa analyser af Ibsens nyss omtalade drama göra dessa uttalanden ett egendomligt och främmande intryck. Detta religiösa behof var ett äkta nordiskt drag i hans karaktär, och det var nog ur egen erfarenhet Garborg talade, när han berättade om benägenhetenför att grubbla öfver lösningen af gåtor, som icke kunna lösas. Men det var kritiken inom honom, som ganska snart blef herre öfver grubblet. Och ur kritiken växte fram en öfvertygelse, hvilken var hans föregående, om icke helt och hållet, så dock i det närmaste alldeles motsatt.

Denna brytning i öarborgs lif har kanske icke varit så alldeles lätt. Det fins något segt och tungt i hans lynne, som gör att han ej lätt släpper en rotfästad öfvertygelse. Men när han en gång kommit från en tro till en annan, så var det endast naturligt att denna nya öfvertygelse skulle blifva lika varm, fast och lefvande, som hvad den föregående varit. Innerligheten och trofastheten mot sig själf, sin tro, sina ideal äro två härliga egenskaper, som finnas på bottnen af all äkta kristendom. Denna fasthet och styrka, detta alldeles oböjliga kraf på mansheder och mannamod äfven i lifvets svåraste kamp är hos Garborg en af de egenskaper, hvilka varit genomgående för hans lif, liksom man äfven skönjer denna fordran som en af de väsentliga synpunkter, från hvilka han betraktar människolifvet.

Den första bok, hvarmed Garborg slog igenom och stadfästade sitt namn som en af samtidens myndigaste och främsta författare, var „Bondestu-denter". Aldrig har man i någon föregående norsk bok fått en så klar inblick i det nuvarande Kri-

10stianialifvet. Det var en ny värld han öppnade för våra ögon, och denna värld var ej af det slag, som man betraktar med glädje. Det var kritikern i Garborg, som här var vaken och begagnade sig af skaldens egendomligt klarsynta skildringskonst för att få leta fram hela uselheten i det ungdomslif, hvilket gick fram genom rummel och tomma utsväfningar mot en framtid, där positionen vans genom att förneka alla de ideal, hvilka på de stora festerna slungades fram i skåltalens klingande bravader och beledsagades med obligatoriska hurrarop. Hvad Garborg ville åt i det dåvarande studentlif vet, var dess brist på lyftning. Som vi veta, valde han en alldeles särskild grupp af studenter till föremål för sin skildring. Det var bondestudenten. Denne samme Garborg, som själf är af bondesläkt, som själf tagit så liflig del i den stolta norska bonderörelsen, att han skrifvit sina flesta arbeten på målet och därigenom i hög grad försvårat sin egen möjlighet att tränga igenom hos Skandinaviens publik, han framställer denna samling af bondestudenter som en hop hyggliga lycksökare, hvilkas innersta sträfvan gick ut på att komma inom den krets af samhället, där man njuter af en tillvaro, från hvilken fattigdomen är utestängd. Det var fattigdomen, på hvilken förf. tog sikte, hela den ömkansvärda, bittra fattigdom, hvilken böjer människornas själar till feg undergifvenhet och tryckerned deras andes växt till det mått. som passar den ämbetsgifvande statens vingklippningsmaskin. „Att vara sig själf trogen" är slagordet, som de tagit i arf från andens heroer. Att till hvad pris som hälst skaffa sig bröd blir grundsatsen, hvilken en gång bestämmer deras bana i lifvet. Det är en bok om den sanningen, att trånga förhållanden skapa trångsynta människor.

Men igenom hela denna bok går som en dold längtan efter samma synvidder „bortom de höga fjäll", hvilken

kommit fram i Björnsons tidigare bondelyrik. Och genom denna framställning, som vimlar af skarpa, bitande, godmodiga och vemodiga kvickheter, framstälda med ett på samma gång djärft och klokt leende, gick hela tiden som en underström af medkänsla. Det var en stämning öfver denna boks hela stil och sätt att se, som kom en att ana, att i denna sedeskildrare, hvilken så skoningslöst blottade alla de svagheter han ville till lifs, fans också något af en folkuppfostrare. På samma sätt som inga kastkänslor hindrade honom att angripa lytena hos sin egen klass, var han också i stånd att förena en brinnande fosterlandskärlek med en kritisk skärpa gent emot lytena hos sin nation, och G-arborg har haft den sällsynta lyckan att i längden ej blifva missförstådd af sina landsmän.

Det är dock naturligt, att så icke alltid varit fallet. Garborg har nämligen haft öga för sidori det mänskliga lifvet, som ingen nordisk författare ostraffadt vidrör, och han har i de böcker, hvilka beröra erotiska förhållanden, uttalat sanningar, som icke kunde undgå att uppväcka den indignation, hvilken, för att begagna en dansk skriftställares ord, människorna nu i allmänhet placera på galet håll. Jag har förut påpekat att Garborg har en stor kritisk förmåga, och jag hoppas det är allom klart, att jag icke härmed afser förmågan att skrifva i en tidning huruvida en roman håller stånd efter de allra nyaste ästetiska krafven, eller om en tafla värkligen kan duga något till, äfven om den inte hänger på nationalmuseum. Denna kritiska förmåga har Garborg fått gent emot själfva människolifvet. Han har instinkt på ondt och godt, styggt och vackert, sundt eller förkrympt, alldeles som en med konstsinne begåfvad person har öga för konstvärk. I synnerhet har han en alldeles briljant uppfattning af skilnaden mellan kvickt och dumt, förnuft och oförnuft, och han använder denna förmåga med ett lysande humör och ett segerbå-dande löje, som bland annat gör det alldeles klart, att kritikern i honom i midten på 80-talet var på god väg att alldeles jaga grubblaren på flykten. Allra tydligast ser man detta i berättelser, sådana som „En ungkar", »Ungdom" eller »Mannen med säcken", berättelser, där man, för att begagna Brandes' uttryck, tycker sig möta en leende Mau-passant midt bland de norska fjällen. Den stora glädjes- och frihetsande, som understundom ej alldeles kan hålla sig borta från vår värld, synes i sådana berättelser liksom med en min af hemligt förstånd besöka sina utvalda vänner i norden, bärande bud om en större värld, där lifvet går friare, där löjet är vidare, där förnuftet är bofast. Det är friheten från alt slags trälsinne, som är utmärkande för själfva tonen i dessa berättelser. Det fins i dessa historier alldeles samma Iriska och kloka leende, antingen det gäller den uppskrufvadt himmelska eller den nedpinade jordiska kärleken. Leendet är icke något burleskt gapskratt. Det är framför alt klokt. Det gömmer i sig en del af det heliga förnuft, hvilket enligt Kellgren just tager löjet till hjälp för att skilja oss människor från djuren. Allting annat kunna djuren göra oss efter. De kunna träda i äktenskap och föda barn, bygga samhällen och rifva ihjäl hvarandra, hata och älska, slåss och smekas. Ja, det är dem till och med möjligt att understundom se högtidliga ut, som om de tänkte stora tankar, alldeles som människorna. Det är bara en sak, som är för djuren alldeles omöjlig. De kunna icke le. Inte ens apan kan draga på munnen, annat än för att göra grimaser. Människan står ensam i att kunna le. Och detta slags mänskliga löje är Garborgs specialitet.Ty det är just genom arten af detta sitt starka, impulsiva, förnuftsdyrkande, kloka och mänskliga löje, som han blifvit en så mäktig författare. Ty Garborgs löje är farligt. Det hör till dessa löjen, hvilka icke ens de hårdaste öden kunna skrämma bort från ett modigt och intelligent ansikte. Det är farligt — men icke för dem, som vilja förstå det. Det är farligt för hela den värld af undergräfvande, krypande, lismande, ljusskygga och frihetsfiendtliga makter, som Jonas Lie i sina märkliga diktsamlingar på prosa kallat för troll. Det är farligt för dessa makter. Ty gent emot dem har det samma kraft som solen i sagan. Det dödar trollen och spräcker dem.

Garborg har lett många troll ihjäl i sitt lif. Och han har till en tid fått smaka följderna så bittert, som endast en nordisk författare, hvilken lefver i ett trångt land, kan få smaka dem. Det går nämligen icke alltid så, att trollen dö genast, när solstrålen träffar dem. Så går det i sagorna alltid, men det händer som bekant, att värkligheten ej stämmer med sagorna. Det fins i själfva värket ganska seglifvade troll ibland oss, och dessa lyckas merendels finna både mäktiga och ifriga försvarare, hvilka på ett hårdhändt sätt angripa den djärfve, som velat utrota trollen. Ty kärleken till troll och trolldom är mångenstädes mera utbredd, än hvad man i våra upplysta tider skulle kunna tro.När Garborg råkade ut för dessa trollens försvarare på allvar, det var icke, när han hade skrifvit „Mannfolk", ej häller när han med en styrka och en klarhet, hvilken ingen nordisk man i dessa frågor utvecklat, skref artiklarna om fri skilsmässa m. m. Alt detta var visserligen anstötliga och farliga saker, och att dessa böcker

bidrogo att göra marken under honom osäker, är otvifvelaktigt. Nej, det som för en tid hotade att störta Garborg, var hans lidelsefulla angrepp på den Sverdrupska politikens underbart vacklande hållning i det slags kulturfrågor, där man icke alltid är liberal, för att man kallar sig vänsterman.

Det var missräkningarna från denna tid, som togo sig uttryck i dramat „De Uforsonlige", hvilket aldrig blef uppfördt i Norge, men väl i Berlin.

Detta drama har i Garborgs utveckling spelat en mycket egendomlig roll. Med den styrka som denna sanningskära och brinnande natur är mäktig, hade Garborg i likhet med hela den norska ungdomen med en lidelsefull kärlek omfattat den man, på hvilken länge Norges män och kvinnor fästat sina blickar som på sitt förnämsta framtidshopp, nämligen Johan Sverdrup. Han var mannen, som skulle föra folket till seger och rätt i dess nationella kamp för frihet och likställighet. Sverdrup var ett namn, hvilket nästan hade klangen af en lösen. För Garborg, hvilken såg tillmänniskan mera än till något annat, emedan för honom personens inre värde betydde mer än kanske t. o. m. den sak han representerade, var han frihetshjälten, förkämpen för sanning och rätt, den store folkhjälte, hvilkens hela lif varit en lång, brinnande kamp, och som aldrig skulle kunna svika den fana, han en gång svurit.

Sverdrup blef Norges statsminister, och slutet på denna bana känna vi. Han gick som andra politici kompromissens väg, och ingen stor man har dött mera ensam och främmande bland alla dem, hvilka förut hyllat honom som sin själfskrifne ledare.

Det är icke min mening att inlåta mig på någon framställning af norsk inrikes- eller unionspolitik. Jag vill i detta sammanhang blott hafva nämdt, huru Norges ungdom fattade Sverdrup. Han blef för dem affällingen, och ingen norsk man har kanske känt detta bittrare än Garborg. Säkerligen hade ingen satt honom högre, och ingen gömde kanske häller djupt i sitt hjärta ett så starkt behof att få behålla sina ideal.

Men lifvet är i detta fall obarmhertigt. Och dramat „De oförsonlige" blef från Garborgs mun hans smärtas utbrott öfver en fallen storhet. Ty när en stor man sviker, så är det icke nog med att han själf faller från den höga piedestal, där han en gång ställt sig själf, och dit alla andrasågo upp. Han ger ett exempel, som smittar. Och detta är just den stora hemligheten med de stora männen. Det är icke nog med att de gifva exempel på godt. Och ett stort exempel i fråga om uppoffring, viljekraft, mod och själshöghet värkar ju som en enorm suggestion på hela den mängd af människor, som komma i dess närhet. Ett affall, en feghet af en sådan person drager äfven andra med sig. Det är som i krig. Om anföraren af feghet kastar värjan ifrån sig, så skall man få se, att en hel skara, som berott af hans mod, äggats af hans föredöme, i en handvändning skall vända fienden ryggen och löpa som harar. Man liar ju också historier om behjärtade underlydande, hvilka i ett dylikt kritiskt ögonblick satt pistolen för pannan på sin chef och befallt trupperna att följa sig öfver fältherrens lik — och lyckats.

Det var väl ungefär något dylikt, som G-arborg bildlikt taladt skulle velat göra med den förr så afgudade härföraren. Men vårt samhällsskick lämnar icke plats för dylika yttringar af den personliga hänförelsen. Det var nämligen här icke fråga om öppna bataljer, utan här gälde en parlamentarisk kulturkamp, och vid dylika tillfällen är det en gammal känd sak, att mången anser segern vara vunnen, endast det s. k. rätta partiet kommer till makten. Hvad detta parti velat utföra, eller sagt sig vilja utföra, de stora kulturprinciper, som detvelat föra till seger — därmed är det understim-dom icke så noga, endast de ärelystna personerna komma till makten. Detta är hvad man plägar kalla lycksökarpolitik, och det var denna politik, som dref G-arborg bort till och med från hans fattiga inkomster.

Det fins män, som kunna nöja sig med att med ett ironiskt, själfbehagligt småleende åse ett dylikt sakernas tillstånd och finna en tröst i att för sig och sina vänner dagligen tacka Gud, att de icke äro som dessa publikaner — alt under det de fortsätta att i tysthet njuta godt af de förmåner, som relationer och förbindelser tillförsäkra dem. G-arborg hörde ej till denna klass. I stället hafva dessa händelser satt djupa spår i hans utveckling. De beteckna den stora krisen i hans lif, och man kan följa denna kris steg för steg i den märkvärdiga bok af Arne Garborgs hand, hvilken bär titeln „Kolbotnbrev". Den är bland det märkvärdigaste af hvad Garborg skrifvit. Och den innehåller hvarken mer eller mindre än hela den misstämning, hvilken i slutet af 80-talet bemäktigade sig

hela den generation, ur hvars midt literaturen af 70-och 80-talen hade utgått. Denna bok är vida mera an en bok för Norge.

‚Kolbotnen" är helt enkelt en liten gård, som Garborg äger i trakten af Auma station vid Röraas-banan i Norge. Det hela gick så till, att han engång fick denna lilla fläck jord med stugan till skänks af en norsk bonde, som ärade och aktade G-arborg som landets främsta yngre författare. Det var en bondstuga, som låg högt till fjälls, omgifven af stor skog och med höga fjällar rundt omkring. Älfven brusade ned genom skogen.

Stugan själf hade bara ett enda rum med spisel och fönster, förstuga och alt det, som plägar finnas i dessa gamla norska bondstugor. Den låg ensligt i skogen, och ville man hämta sig mat, fick man gå ända ned till Auma, och jag tror ej jag misstag mig, om jag säger, att det var två mil man hade att gå, eller i bästa fall rida. När snön föll, kunde man ej komma utanför dörren utan skidor.

Det var stor, ödslig fjällnatur. Ingen nordisk diktare har bott i en mera sublim omgifning. Men det torde kunna hända att denna storartade ödslighet kan blifva litet tryckande, när man flytt dit, tryckt af alla de missräkningar, som följa på svikna förhoppningar, när man flyttar dit opp, liksom forntidens diktare eller misshagliga politiska personligheter gingo i landsflykt, när slutligen naturen i all sin stora ödslighet endast blir en fiende, mot hvilken man vid hvarje timme på dygnet måste vara på sin vakt för att kunna lefva.

Här bodde emellertid Arne Grarborg i två år. Han bodde där först ensam. Sedan gifte han sig. Och här födde hans hustru <Jeras första barn.Kolbotnen blef för Arne Garborg icke en plats, dit han kunde draga sig tillbaka om somrarna, när han kände behof af ensamhet, naturlif och lugn. Det blef hans tillflyktsort, när ingen annan stod honom öppen, eller när han i förbittring drog sig undan för att slippa nålstyngen af att dagligen påminnas om sina gäckade illusioner. Och det var här han skref sitt drama „De oförsonlige", detta drama, hvilket, som jag nyss sade, aldrig blef uppfördt i hans hemland.

Brefven från den senare perioden, som kallas „Huslif" (hemlif), omfatta en tidrymd af cirka ett och ett halft år. De begynna i januari 1888 på Kolbotnen och sluta i augusti 1889 i Bayern, dit diktaren till sist kom.

Det var naturligtvis icke så lätt för det unga paret att här bygga sig ett bo och lefva förnöjda. Och få hafva väl upplefvat en så underlig smekmånad. Första juldagsmorgonen (sid. 129) ger en bild af hvad de båda hade att kämpa sig igenom. Men där var dock högtid och fred omkring dem. På ett egendomligt sätt blanda sig stämningarna om hvarandra. Äktenskapets lycka, glädjen i detta samlif mellan två människor, som älska hvarandra, ger Garborgs stil midt i den nedslagenhet, som jagat honom bort från människorna, en udd och en kläm, som när han förr i känslan af sin egen styrka drog i härnad mot reaktion och mot Ofte-dölar. Med den känsla för alla småsaker, som lyckan meddelar, berättar han om detaljerna i deras husliga lif, om giftermålet, om resan till hemmet, om deras första försök att göra upp eld, om kölden, om deras lilla hund. Snön kommer, och de kunna inte komma utanför dörren annat än på skidor.

— Jag är morsk nu, säger förf., det är sanning det. Tänk, gård och hustru och hund och allting. Hunden till att smeka, när jag är vid godt lynne, och hustrun att gräla på, när jag är vid dåligt. Hvad kan en gammal syndare och bohem önska sig mera i denna världen?

Han önskar sig bara en liten häst och en ko eller ett par och getter och får. — Men, tillägger han, — inte kaniner. Och han tröstar sig öfver dessa brister med det, att det är väl att man icke är alldeles utan önskningar häller. Ibland dessa skildringar komma som plötsliga blixtar minnen från hela den värld han lämnat. Literaturen, politiken, Kristiania, Norge — det lämnar honom ingen ro. Det är hans tankars stadiga sysselsättning, hans drömmars föremål. Dessa tankar komma och gå som inväfda med den lycka han njuter under denna tid. Men värkligheten jagar dem understundom på flykten, ty det fins ting, som måste gå framför alt annat.

Och detta något är lifvets nödtorft, som han måste bära hem på sin egen rygg, äfven när endylik färd, som han en gång berättar, nära nog kan kosta vandraren lifvet.

Lägg märke till att det i denna skildring fins en underström af raseri öfver denna kamp för lifvet, som han måste föra. Ty hvem har tvingat honom därtill? Det är icke oförmågan, det är icke lättsinnet. Han är icke en man, som

låtit sin ungdom gå förbi i lek och ras och nu får bära följderna af sitt lättsinne. Han har icke gjort skulder, icke grundat aktiebolag och gjort konkurs. Han liar icke misslyckats. Han är icke en okänd man som får tacka hvarje liten kritiker, hvilken vill göra honom den äran att berätta för samtiden att lian fins till. Han är bland sitt lands främste, och han kan ej undgå att veta det.

Men han äger icke matbiten, och han äger den icke — därför att han gått den väg, hvilken i alla tiders dikt varit idealvägen, på hvilken de utvalde vunnit eftervärldens ära. Han äger icke hvad han kan lefva af bland människor. Och därför har han rymt till vildmarken som en fredlös förbrytare.

Han kämpar emot dessa tankar, och han ler öfver sitt armod med en blandning af trots och filosofiskt lugn. Men detta armod börjar att förfölja honom som en fix idé. Det blir hans dagars plåga och hans nätters mara. Det kommer öfver honom, när hans hustru skall föda sitt barn, närde båda gemensamt skola vårda barnet. Humorn i den scen, där han skildrar hur han somnade kl. 2 för att kl. 3 väckas af hönsen, är omöjligt att ej skratta åt. Men den är icke alldeles oblandad. — Det var mitt hufvud vi skulle lefva af alla, säger Garborg torrt. Det ligger i dessa få ord hela den ohyggliga skrämsel, som endast en gift nordisk författare kan omsätta i ord. Skrämseln förföljer honom sofvande och vaken. Den lägger sig in i självfva naturen, i forsens dån, i vindens tjut, i regnet, som faller. Den lyser emot honom från den hvita snön, när vintern på nytt stänger dem inne. Den gör honom sjuk till sinnet, tyst

— det går hela dagar, då han icke säger ett ord

— den gör honom misstänksam och underlig till lynnet, och när han får bref, kan han missförstå ett ord eller ett uttryck från sina egna vänner.

— Det var för resten inte många, som mindes honom på den tiden. — Och detta lilla ord förföljer honom, marterar honom. Han går omkring i ett doft, maktlöst raseri. Han ser sin hustru falla af, och han tror att barnet skall dö. Om nätterna, när han icke kan sofva, förföljer honom denna tanke. Han ser hustrun komma emot sig med förvildade blickar och åtbörder, berättande: nu dör han. Åter och åter igen kretsa hans tankar kring detta enda: om självfmordet. Han och hustrun gå ut på sjön, de taga barnet emellan sig, och så försvinna dealla. Eller också drömmer han sig galen. Han läser Lombroso, och han känner redan alla de symptom, som förbereda galenskapen. Han ser sig rusa in till de sina, mörda, slå blindt. Eller han tror sig veta att det han lider af är begynnande epilepsi. — Det fins hvarken början eller slut på alt detta.

Och det är dock bara litet sol, som fattas, litet sol och glädje, som han icke kan nå. Ty det är icke bara den inre lyckan, som ger sol i lifvet. Den kan icke ens göra det alldeles ensam.

Här kommer en lucka i dessa bref. Ty de fortsättas först i en efterskrift, författad i Bayern. Garborg var midt i en roman. Det var för öfrigt kvinnoromanen „Hos mamma"; han hade kommit så långt på den, att han såg att den kunde bli färdig, och han skref till en förläggare efter förskott, fick det och reste ut. Och när de båda så lämnade detta hem, där de haft det så tungt och så godt, bryta tårarna ur hustruns ögon. Ty minnena rymde mer, än hvad människors minnen vanligen göra.

Det är en stor lifsbild, som denna bok upprullar för oss. Det är en tidsbild. Ty den handlar om förföljelsen mot olika tänkande i slutet på det 19:de seklet. Den handlar om nordiska författares fattigdom, och den gifver bilden af nordiskt författaren f.Det var Garborgs lycka och hans naturs kraft, som lät honom gå ur denna kris med seger. I likhet med andra nordiska skriftställare sökte han sig till Europa, där hans namn gått vidt. Men han stannade icke i södern, för att inför främmande folk utösa sin bitterhet mot det land, som tryckt sin tyngd på hans ungdom. Han skref ned sin bitterhet för sina egna landsmän, och hvad han hade obytt med dem, blef en sak, som de båda fingo afgöra med hvarandra.

Och när krisen var öfver, utgick G-arborg ur denna med större möjligheter och vidare vyer, än han någonsin haft, och han hämnades lidna oförrätter genom att arbeta vidare på det folks upplysning, som en gång kunde låtit honom dö af svält.

Det var grubblaren, som under denna period vaknat upp i honom, och han kom därigenom direkt in på en

strömning, som samtidigt gått sin gång genom Europa. Man ser detta på Grarborgs senaste mest betydande värk: „Tratte Msend" och „Fred", det ena berörande de öfverkultiverade människorna, det andra skildrande själfplågeriets och grubblets kamp hos en obildad norsk bonde.

Det har nämligen städse funnits människor, hvilka lifvet liksom brutit i sär och knäckt, människor, hvilka aldrig funnit sig tillfredsställa med lifvet. I tider, sådana som våra, då fritänkeriet

11blifvit en banalitet och gäckeriet med en gammal religion blifvit en godtköpsvara, hvilken hvar och en kan föra till torgs, mista dessa människor gärna sin tro, sin öfvertygelse, huru man nu vill kalla det. Men det är som bekant i allmänhet sagdt lättare att blifva af med en gammal tro än att skaffa sig en ny. Och för människor, hvilka lefva i öfvergångsperioder, är det svårt att gripa det nya, äfven sedan de lämnat mycket bakom sig. Det fins ett tomrum kvar i deras själ, ett tomrum, som Jacobsen redan anade i „Nels Lylme", och den stora frågan är just, hvad detta tomrum betyder. Det kan nämligen betyda, att de nya sanningar, som under de senaste åren bemäktigat sig världen, väl hunnit in i våra tankar. Men de hafva ej ännu hunnit att gräfva sig ned i våra känslor, fylla vår fantasi och beherska våra nerver. Ty sådant fordrar tid. Och om en tanke i och för sig växer långsamt, så går det ännu långsammare, innan den hunnit blifva en makt, som ger kraft i lifvet. Men det kan också hända att dessa s. k. nya sanningar ej alls äro några sanningar, utan endast tillfälliga irringar at människoanden, och dylika irringar hafva som bekant den egenheten att de smitta.

Dylika människor kunna i allra största korthet karakteriseras därigenom, att deras instinkter och känslolif aldrig komma i harmoni med derasteoretiska öfvertygelse, och det är om detta slags människor, som det talas i „Traette Msend". Häraf uppstår i deras väsen en slitning, hvilken blir starkare med åren. I ungdomen kan man som bekant lefva på den enda lyckliga omständigheten att man är ung. Vid alla lifvets brydsamma förvecklingar tager ungdomen ut sin rätt och jagar förr eller senare grubblet på flykten. Men när åldern kommer, när vännernas skara glesnar, när man längtar efter ett hem, och när denna olycksaliga slitning mellan teori och praxis, mellan vilja och kunna, mellan tanke och känsla endast blir alt starkare, då blir hela lifvet odrägligt, omöjligt att lefva. Samma omöjlighet att gripa lifvet, som finnes på det rent teoretiska området, skönjes äfven inom det rent erotiska. Den trötte mannen, som Garborg kallar honom, anstränger sig lika fruktlöst för att kunna binda sig för lifvet med en kvinna som för att få ro med sig själf. Hela hans nervsystem är i oordning. Han kan öfverhufvud icke fatta ett beslut.

Det är bland en sådan ungdom, som reaktionen födes. Och vi äga representanter för denna riktning inom människolif vet i det 19:de seklets slut i författare som E. Eod och Paul Bourget. Man skall vara naiv för att vänta någon tanke-lifvets pånyttfödelse af dessa nevropatiska företeelser.Garborg har föredragit att låta denna typ af fin de siécle, agonie de la bourgeoisie, som Georg Jonathan i boken uttrycker sig, skildra sig själf. Tratte Maend är en lång dagbok. Men den lönar sig att läsa. Ty den är kvick och djupsinnig som Kierkegaards „Enten — Eller".

„Vänner äro en dålig ras, börjar boken. De duga ej till annat än att äta middag med oss och hänga med hufvudena vid vår graf. Det sista tycka de bäst om. Ändtligen är vi kvitt honom, sucka de, och i glädjen komma de ända därhän att subskribera ihop 200 kronor till enkan."

Gabriel Grane — så heter bokens hjälte — yttrar detta till sin vän Georg Jonathan, som är den praktiska nutidsmannen par Préférence. Han har släpt sina illusioner, och han befinner sig väl däraf. Han tycker att lifvet är ganska olämpligt. Men han antager att det skall bli drägligare, när upplysningen utrotat en hop fördomar och uppfinningarna hunnit med att göra lifvet bekvämare och mera agréabelt.

— En stolt man ställer sig så, att han icke behöfver några vänner, svarar han.

Och han tillägger, i det han smeker sina engelska polisonger: Fråga lika gärna, hvar ni har gjort af håren på ert hufvud, min vän. De tappas bort helt enkelt. Det ena efter det andra. Ett för ett. Ni märker det icke. Till dess attni en vacker dag upptäcker att ni måste lägga er till med peruk — d. v. s. arrangera en whist-klubb. —

Detta är naturligt för Georg Jonathan. Och när han funnit ut att någonting är naturligt, då är han alldeles nöjd. Men Gabriel Grane, som sitter på sitt ensamma rum och klagar öfver att han fylt 38 år, han känner det

annorlunda. Han känner sina vänner också han. Men han saknar dem. Och han drömmer om det omöjliga. Han tycker sig höra steg i trappan. Han är olycklig, utpinad, utan att alltid veta hvarför. Just i detta ögonblick skulle han behöfva förtrolighet, och han kan ej som Georg Jonathan utesluta hvarje tanke på att det skall komma någon. Men han är van att le åt sin egen överspändhet, och därför säger han till sig själf: Dumheter! — och tröstar sig med ett glas, innan han går till sängs.

Gabriel Grane tröstar sig kanske alldeles för ofta med ett glas. Han begagnar starka uttryck om sin egen dryckenskap, men man får kanske icke alltid taga honom på ordet. Han dricker i det hela taget icke mer än flertalet af dem, som lefva med här i norden. Säkert är emellertid att han dricker mera än som är bra för honom.

Han älskar en kvinna, som är fri från alt, som kan kallas lättfärdighet. Hon värkar kyligt, nästan strängt; utan att vara pryd, har hon i sittväsen något af detta aflägsna, oåtkomliga. Gabriel Grane beskrifver i det hela denna kvinna ganska ofta. Han ger henne hela sitt upprifna själstillstånd till lifs. Och han fäster en vikt vid sina ästetiska behof, som nästan går öfver i ytlighet — eller affekterar att göra det. „Man skall inte tala illa om det, som tar sig ut", säger han. „Ens första moraliska plikt är då, för tusan, när alt kommer omkring: att inte äckla sina medmänniskor med smutsiga manschetter. Jag undrar mycket ofta hvad som har mest värde: en elegant fruntimmersfot eller en allvarlig lifsuppfattning."

„En smula romantik gör dock godt som omväxling. Det svalkar och hvilar. Man blir stilla, inåtvänd, religiös; panteistisk — Och är det inte besynnerligt att alt det här — natur, stillhet, stämning — bara är väte, kväfve, kol och hvad det heter HOa HOs." —

Man tror ibland nästan att denna ungkarl skall bli förälskad, men han blir det inte. Hon är demokrat, och' det har han troligen också varit, d. v. s. den tid när han var något alls. Nu går han omkring som en professionell brandsoldat och släcker hennes eld. Ty hennes omedelbara sympatier och antipatier irritera honom. Han saknar att ej kunna blifva hvarken varm eller kall, och han är i grund och botten trött på att vara ironisk. Men saken är den, att han inte kan varaannat än ironisk. Ironin är hans element. Han simmar i ironi, som fisken i vattnet, och han är en god simmare. Det beror helt enkelt på att hans hjärna är tränad till att teoretiskt begripa allting. Men den är icke tränad genom eget arbete, utan genom att läsa böcker och diskutera vid toddyn — mest det senare —; alla tiders teorier hafva löpt genom denna hjärna, utan att lämna annat spår än en formell färdighet i att rifva sönder. Tänkandet är sport för denne olycklige. Och han vet det själf, hvilket också kommer af att han ser så bra och så klart, ser till alla sidor — något som högst få människor tåla vid.

Den kvinna han älskar eller icke vill älska, retar honom mest därigenom att han icke kan få henne genomskinlig, så att han ser tvärs igenom henne. Egentligen anar han, att om han blefve gift med henne, skulle hans skarpsinne bli mättadt. Men då skulle också illusionen, behaget vara borta. Kanske är det därför han städse rifver sönder sina friarbref.

Man bör lägga märke till olyckan i detta själstillstånd. Det är bottenlöst, just därför att det aldrig kommer till utbrott. Det saknar patos, och just därför kan det icke upplösas. Denne man kämpar hela tiden „en vämjelig kamp, i hvilken man förlorar, äfven när man vinner; det är en pliktkamp, i hvilken man i all tysthet ber Gudatt den måtte bli ett nederlag." Hans afsky för tillvaron tager sig uttryck till och med i ett beklagande öfver att denna förträffliga flicka skall behöfva nedsmutsas af den brutala kampen för existensen, som rasar nere i „Folkedybet", där man helt enkelt icke har råd till sådan lyx som finkänslighet, självslig renhet, sanningskärlek, stolthet . . . . I detta sammanhang utbrister han: „Georg Jonathan har rätt. Samhället måste omstörtas."

Eljes är Gabriel Grane sällan ense med Georg Jonathan. Den säkra framstegsmannen synes honom motbjudande, på samma gång som han afundas honom just hans orubbliga säkerhet. Hans klara, kalla intelligens stöter Gabriel Grane, alldeles som Oblomow känner sig främmande för den praktiska, tyskfödda vännens kyliga säkerhet. Georg Jonathan har också sina idéer. Han säger att hufvudsaken är att man om ett århundrade eller så skall hafva gjort sig oberoende af klimatet. Hela den odlingsbara delen af jorden kommer då att stå under glastak; nödig värme skaffas alltid och öfveralt med elektricitet, och då kan man odla dadlar i Bodö och drufvor på Spetsbärgen. Norges dalar skola vara öfverbyggda med glas från fjäll till fjäll, och därunder kommer all söderns härlighet att

blomstra. Om 300 år kommer landet att föda 100 miljoner, väl att märka, icke bönder och slafvar, utan gentlemen. På hvarje vägg i helalandet kommer det att hänga taflor, som äro värda en miljon, och hvarje kvadratkilometer ska' ha' en teater, som spelar Shakespeare. Detta är nu ett fantasteri af Georg Jonathan. Men det håller lif i honom. Och Gabriel Grane har icke råd att hålla sig ens med några fantasterier. Han ligger på sin soffa och drömmer sig sjuk af äckel öfver sig själf och fantiserar på sin höjd om Indiens Buddhism, som gifver hvila. Och då han ej kan komma öfverens med Georg Jonathan, undrar han mycket riktigt om hrr fritänkare egentligen skulle vilja tåla några fritänkare bland sig själfva.

Hos denne man fins det en egendomlig sympati med alt, som är gammalt. Han beskrifver en väns bröllop på följande sätt:

„Själfva vigseln grep mig. Dessa gamla historier äro dock inte så dumma. Gamla, hederliga Sven Brun talade enfaldigt och vackert, och själfva formuläret är skönt. Naivt, trohjärtad^ gammaldags, pålitligt. Det gamla språket ur Genesis klingar som barndomsminnen, som en stilla, helig röst från forna tider, från fäderna, från gamla, visa fäder. Allting säges så hjärtligt uppriktigt, så faderligt strängt och mildt. — Med ett slags förargelse tänkte jag på, att ett så'nt där'nt litet, modernt nutidsfruntimmer till brud kanske stod däroppe och muckade i sitt sinne emot fädernas visdom — dessa platta nutidsmänniskor med sinbrist på religiositet kan man inte stå ut med". Och så har han orgeln —

Här besluter han sig för att ibland gå i kyrkan, men det skall hälst vara den katolska. Han vill höra århundradenas sång, knäppa sina händer i ödmjukhet, när fädrens tro bekännes — och önska att han kunde tro liksom de. Religionen är gammal och förnuftsstridig? Talesätt! Är icke kärleken lika så förnuftsvidrig och — minst lika så gammal?

„Det kommer bara an på viljan", säger prästen. „Vill man tro, så kan man".

— Ja, ja, tillägger Grane. Det är bara en au-tosuggestion, det är frågan om. Men det behöfs mera energi för det, än hvad undertecknad förfogar öfver.

Ibland talar Gabriel Grane icke olikt vissa passager af Heidenstam. (Se t. ex. hans förargelse öfver att Georg Jonathan vid åsynen af ett vattenfall kan tala om nyttan). Ännu oitare slår lian an en ton, som erinrar om Levertins lyrik. Vetenskapen, säger han, kommer och lär oss: Är det en Gud? — Vi vet inte. — Fins det någon själ? — Vi vet inte. — Ska' vi lefva eller dö? — Vi vet inte. — Har lifvet en mening? — Vi vet inte. — Hvarför existerar jag? — Vi vet inte. — Existerar jag i det hela taget? — Vi vet inte. — Hvad vet vi då egentligen? — Vi vet inte. — Kan vi i det hela taget veta något? — Vi vet inte, —Hvad angår mig resten? säger den stackars Gabriel Grane.

„Man arbetar sig upp för den långa stegen, frigör sig från den ena förmörkelsen efter den andra, den ena vidskepelsen efter den andra, den ena tron efter den andra, den ena teorin efter den andra — till dess man står på toppen och ser att alt är tomhet och svindlande afgrund. Då förstår man att det man förr kallade mörker och tro, det var vänliga dimmor, som ville dölja afgrunden för oss, på det vi icke skulle svindla; man griper ännu en gång efter dessa dimmor, men de fly; ned igen kommer man icke; ofvanför är tomhet; man stirrar och stirrar med rädda ögon — tils man störtar."

Det fins ibland oss många sådana finkänsliga sjuklingar, som hafva en rem af huden af Gabriel Grane. Jag vill därför icke påstå att det fins många, hvilka helt och hållet äro som han. Men under den första upplösningsperioden, då han endast är den loja skeptikern, tror jag han förefaller oss mest bekant. Det är det slags herrar, hvilka säga bäh! till alt och alla. Det blir fråga om modern literatur. Han vill icke höra talas därom. Det blir fråga om arbete i upplysningens tjänst. Han svarar med en kvickhet om det s. k. folket. Man talar om politik. Han ber att bli förskonad för denna obehagliga detalj i världens utveckling.Man talar om någon vanlig lifsfråga. Och han blir eld och låga, när man vill taga en sak som t. ex. kärleken på allvar. För guds skull — inga teorier.

Det är tydligt att han hör till „trötta män". De finnas af många slag. Men vårt intresse för Gabriel Grane beror därpå, att han tillhör eliten. Han gör det, därför att intet af de intressen, som han ser ned på, någonsin upphört att

hafva betydelse för honom.

Bakom jargonen döljer sig ett blödande människohjärta, som behöfver frid. Låt vara, att han endast söker bedöfning mot sin skrämsel för lifvet. Det är naturligt att en sådan man går till präster.

I denna bok har kritikern i Garborg tumlat om med grubblaren. Dessa båda motsatta ytterligheter i hans karaktär hafva här brutit sig mot hvarandra, och Garborgs stora förtjänst är, att han icke gifvit någondera rätt. Detta har gifvit anledning till det faktum, att man fattat hans bok så olika. Var den skrifven af en omvänd fritänkare eller af en skeptiker? Hade Georg Jonathan eller Gabriel Grane rätt? Garborg har svarat att det skulle synas på hans framtida böcker.

Och man har redan fått svaret i romanen »Fred", denna geniala bonderoman, hvilken i och för sig skulle kräfva en aihandling.Norge firade för ej länge sedan en fest, hvari man utan öfverdrift kan säga att hela nationen deltog. Det var en författares 60-åriga födelsedag, som då firades, och vi veta alla att författaren hette Jonas Lie. Denne mans betydelse känna vi alla, lika visst som vi älska hans böcker, och hans lif kan stå som en förebild för oss i ej mindre grad än hvad hans böcker äro uppfostrande. Denne man har spelat en egendomlig rol i förhållande till sitt lands och hela Skandinaviens författare. I en alldeles sällsynt grad har han varit den förstående, och ungdomens arbeten hafva stått hans hjärta lika nära som hans egen generations. Bland sitt eget folk har han intagit den särställningen att han friare och mera oberoende af fördomar än någon har följt de senare årens utveckling, och han har varit de yngre författarenas vän så som ingen i samtiden. Han har varit det ej blott i ord, utan i gärning, och hans hem i Paris har för mången varit den plats där man hvilat ut — andligen taget — hvilat ut i den stora, rika fosterlandskänsla, som motgångarna kanske kommit att vackla, och man har gått därifrån med den fasta känsla af nyväckt framtidstro, som utstrålar från denna sällsynta och harmoniska personlighet.

Under den tid, då han bäst behöfde det, har säkert G-arborg äfven fått erfara detta. Det blef också han, som vid jubileet utgaf den festskrift,hvilken skulle skildra Jonas Lies personlighet och värk. Denna bok är egendomlig både för Garborg, för Jonas Lie och för det norska folket. Med en väns frimodighet, en kritikers förmåga att liksom friställa självfva personen och en konstnärs styrka i framställningen skildrar Garborg hela Lies lif och författarskap. Han sticker aldrig under stol med hvad han finner svagt, han skyr icke ens att humoristiskt framställa de sidor i karaktären, hvilka hafva ett litet komiskt drag, han polemiserar smått med sin hjälte, han erinrar godmodigt om gamla sammandrabbningar, som de båda haft, och han tager icke sina i stridens hetta fälda ord tillbaka.

Men öfver hela skildringen hvilar en kärlek till mannen och diktaren, en beundran och en sympati, som endast höjes genom den fria ton, hvilken genomgår det hela, en ton, hvilken erinrar om en god väns rätt dristiga skämt, som helt och hållet skrifves på vänskapens räkning. Detta sätt att skildra är karakteristiskt för Garborg, hvars beundran alltid följes af hans vakna kritik, för Jonas Lie, hvars öppna, fria sinne aldrig kan missförstå, för det norska folket, som ännu är så ungt, att det kan sentera ett obundet förhållande mellan gammal och ung.

Boken är tillika en hyllning åt Jonas Lies äktenskap, en hyllning, så mycket varmare, just därför att ingen kritiserat de dåliga äktenskapen hvassare än just Garborg.Detta är Garborgs sista bok. Den är tillika en uppgörelse med de senaste trettio åren i Norge, och en uppgörelse i godo. Den är en länk i det arbete, från hvilket Grarborg aldrig vikit, och på hvilket bättre än på mångas passa de ord, som utgjort J. P. Jacobsens andliga testamente:

Ljus öfver landet! Det är det vi vill. —Wentzel Hagelstams förlag:

Minna Canth, Noveller, med förf:s själfbiografi och porträtt — 2: 90.

Finska novellister. Med en inledning af Werner Söderhjelm — 3: 25.

Santeri Ingman, En bondehöfding, historisk roman för ungdom —• 3: 75.

Ernst LagilS, Förklaringar till Fänrik Ståls sägner — 1: 50.

Ivan Turgenjew, Mumu, Skisser och studier — 3: —.'

Helena Westermarck, George Eliot och den

engelska naturalistiska romanen — 3: —~.